

T.C.

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Doğu Akdeniz'de Enerji Kaynakları Keşfedilmesinin Kıbrıs Meselesine Etkileri ve Türkiye

Yüksek Lisans Tezi

Recep AVCI

200009193

İstanbul, 2021

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Doğu Akdeniz'de Enerji Kaynakları Keşfedilmesinin Kıbrıs Meselesine Etkileri ve Türkiye

Yüksek Lisans Tezi

Recep AVCI

200009193

Tez Danışmanı: Ayfer GENÇ YILMAZ

İstanbul, 2021

Özet

Kıbrıs Adası'nın Jeostratejik konumu Ada'ya hakim olan devletler için önemli avantajlar sağlamasının yanında risklerde barındırmaktadır. Ada'nın stratejik konumu, başat güçlerin ilgisini Ada üzerine çekerken Kıbrıs meselesinin de uluslararası çok boyutlu bir sorun haline gelmesinde önemli bir etken olmuştur. Ada üzerindeki paylaşım mücadelesinde, Türk ve Rum toplumlarının bir arada yaşama ve ortak yönetim konusundaki uzlaşmaz tavırlarına küresel aktörlerin çıkarlarının da eklemlenmiş olması meselenin çözümünü yeterince çıkmaza sürüklemişti. Doğu Akdeniz'de keşfedilen fosil kaynaklar ile birlikte Kıbrıs meselesi de yeni bir boyut kazanmış oldu. Ada'nın zaten var olan paylaşım sorununa birde stratejik açıdan önemli bir enerji kaynağı olan hidrokarbon kaynakların paylaşım sorunu eklenmiş oldu. Keşfedilen kaynakların Kıbrıs meselesinin çözümünde nasıl bir katkı sağlayacağı bu çalışmada irdelenmiştir. Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji kaynakları sonrası Kıbrıs meselesinin çözümünde etkin rol oynayan bölgesel ve küresel aktörlerin bölgeye yönelik söylemleri ve politikaları incelenerek hidrokarbon kaynakların çözüm ya da çözümsüzlüğe olan etkisi literatür taraması yöntemiyle değerlendirilmiştir.

Birinci bölümde, Kıbrıs Adası'nın Jeostratejik önemine ve Doğu Akdeniz'de keşfedilen kaynakların dünya enerji rezervleri içindeki payına değinilecektir. İkinci bölümde, Kıbrıs sorununu oluşturan faktörler ele alınmıştır. Kıbrıs sorununun tarihsel süreci anlatılmış ve sorunun tarihsel kökenleri irdelenmiştir. Kıbrıs meselesinin ardında yatan ideolojik yaklaşımlar ve Kıbrıs adasının siyasal tarihi bu bölümde ele alınarak Kıbrıs sorununda karşı karşıya olan iki toplumun birbirine olan yaklaşımı ortaya konmaya çalışılmıştır. Kıbrıs Adası için ortaya konan çözüm önerilerinden Annan Planı çözüm konusunda yapılmış kapsamlı bir çalışma olması sebebiyle ayrıca incelenmiştir. Üçüncü bölümde, Kıbrıs meselesi bağlamında küresel aktörler incelenmiştir. Kıbrıs meselesinin çözümsüzlüğünde önemli etkilerden biride küresel güç mücadelesinde yaşanan çıkar çatışmalarının Kıbrıs sorununa da yansımasıdır. Bu bölümde Amerika, İngiltere, Rusya, Çin ve Avrupa Birliği'nin Ada üzerindeki çıkarları irdelenmiş ve bulanan enerji

kaynakları çerçevesinde izledikleri politikalar ortaya konmaya çalışılmıştır. Son bölümde ise Türkiye'nin Kıbrıs meselesine ve Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji kaynaklarına yönelik stratejisi incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs Sorunu, Doğu Akdeniz, Hidrokarbon Kaynaklar, Enerji Politikaları

Abstract

The geostrategic location of the Cyprus Island not only provides important advantages for the states that dominate the island, but also carries risks. While the strategic location of the island attracted the attention of the dominant powers to the island, it was an important factor in the Cyprus issue becoming an international multidimensional problem. In the struggle for sharing on the island, the fact that the interests of global actors were also articulated to the uncompromising attitudes of Turkish and Greek societies regarding coexistence and joint governance drove the solution of the issue to a sufficient deadlock. With the fossil resources discovered in the Eastern Mediterranean, the Cyprus issue has gained a new dimension. The sharing problem of hydrocarbon resources, which is a strategically important energy resource, was added to the sharing problem of the island. How the discovered resources will contribute to the solution of the Cyprus issue has been examined in this study. After the discovery of energy resources in the Eastern Mediterranean, the discourses and policies of the regional and global actors who play an active role in the solution of the Cyprus issue are examined, and the effect of hydrocarbon resources on the solution or non-solution has been evaluated with the literature review method. In the first part, the geostrategic importance of Cyprus Island and the share of the resources discovered in the Eastern Mediterranean in the world energy reserves will be mentioned. In the second part, factors that make up the Cyprus problem are discussed. The historical process of the Cyprus problem has been explained and the historical roots of the problem are discussed. The ideological approaches that lie behind the Cyprus issue and the political history of the island of Cyprus are discussed in this section, and the approach of the two communities facing each other in the Cyprus problem has been tried to be revealed. Annan Plan, which is one of the solution proposals put forward for the Cyprus Island, has been examined separately as it is a comprehensive study on the solution. In the third section, global actors in the context of the Cyprus issue are examined. One of the important effects on the non-resolution of the Cyprus issue is the reflection of the conflicts of interest in the global power struggle to the Cyprus problem. In this section, the interests of America, Britain, Russia, China and the European Union

on the island are examined and the policies they follow within the framework of the found energy resources are tried to be put forward. In the last part, Turkey's strategy towards Cyprus issue and energy resources discovered in the Eastern Mediterranean has been tried to be examined.

Keywords: Cyprus Issue, Eastern Mediterranean, Hydrocarbon Resources, Energy Policies

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1. Dünya Kanıtlanmış Petrol Rezervlerinin Dağılımı ...……..…13

Tablo 2. Dünya Kanıtlanmış Doğal Gaz Rezervlerinin Dağılımı..…….……...13

ŞEKİLLER LİSTESİ

ŞEKİL 1 KALPGAH VE İÇ-DIŞ HİLALİ GÖSTERİR HARİTA 8
ŞEKİL 2 MEGALİ İDEA İDEOLOJİSİNİN KAPSAMI..... 15
ŞEKİL 3 DÜNYA ÜZERİNDEKİ AMERİKAN FİLOLARINI GÖSTERİR HARİTA 37
ŞEKİL 4 RUSYA'NIN DOĞU AKDENİZ'DEKİ ASKERİ VARLIĞI..... 47
ŞEKİL 5 DOĞU AKDENİZ'DE DENİZ YETKİ ALANLARI SORUNSALI 60
ŞEKİL 6 TÜRKİYE'NİN OLASI MEB ALANI VE SEVİLLE HARİTASI'NIN KARŞILAŞTIRILMASI 63
ŞEKİL 7 TÜRKİYE - LİBYA MUTABAKATI 65

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AIPAC	Amerikan İsrail Halkla İlişkiler Komitesi
AKEL	Emekçi Halkın İlerici Partisi
BM	Birleşmiş Milletler
BMDHS	Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
EOKA	Ethniki Organosis Kiprion Agoniston
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Yönetimi
KTFD	Kıbrıs Türk Federe Devleti
MEB	Münhasır Ekonomik Bölge
NATO	North Atlantic Treaty Organisation
PESCO	Permanent Structured Cooperation
RMMO	Rum Milli Muhafız Ordusu
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TANAP	Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı
TPAO	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı

İÇİNDEKİLER

Özet i

Abstract iii

TABLOLAR LİSTESİ v

ŞEKİLLER LİSTESİ vi

KISALTMALAR vii

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM 5

Jeopolitik Teoriler Kapsamında Doğu Akdeniz'in Önemi 5

Kara Hakimiyet Teorisi 6

Deniz Hakimiyet Teorisi 9

Doğu Akdeniz Petrol ve Doğal Gaz Rezervlerinin Dünya Rezervleri İçindeki Payı ve Önemi 11

İKİNCİ BÖLÜM 15

KIBRIS SORUNU 15

Megali İdea ve Enosis 15

Kıbrıs Adası'nın Kısa Tarihi ve Kıbrıs Sorununun Siyasal Süreci 17

Kıbrıs Cumhuriyeti İlanı ve Bölünmeye Giden Süreç (1959-1974 yılları arası dönem) 22

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kurulması ve 1980 Sonrası gelişmeler 28

Annan Planı 30

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 35

KÜRESEL AKTÖRLERİN KIBRIS SORUNU ve DOĞU AKDENİZ'E YAKLAŞIMI 35

ABD, NATO ve BOP Çerçevesinde Doğu Akdeniz 35

İngiltere 42

Rusya 45

Çin 49

Avrupa Birliği 52

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 59

TÜRKİYE'NİN DOĞU AKDENİZ STRATEJİSİ 59

SONUÇ ve ÖNERİLER 68

KAYNAKÇA 73

EKLER 79

GİRİŞ

İnsanlığın emek yoğun üretimden sermaye yoğun üretime doğru dönüşüm geçirmesi enerjiye olan bağımlılığı da artırmıştır. Enerji ihtiyacı, günümüzde sadece üretim alanında değil teknolojik imkânların da gelişmesiyle sosyal alanlardan kamusal alanlara, askeri sistemlerden hane halkının ihtiyaçlarına kadar çok geniş bir yelpazede kullanım alanına sahiptir. Yenilenebilir enerji sahasında önemli gelişmeler mevcut olsa da dünyanın enerji ihtiyacının çok büyük bir bölümü hala fosil yakıtlardan karşılanmaktadır. Fosil yakıtların belli bir tüketim ömrünün olması ve her devletin bu yer altı kaynaklarına sahip olmaması onu ekonomik ve stratejik bir değer konumuna getirmektedir. Sınırlı bir coğrafyada ve tükenebilir bir kaynak olması ile ülkelerin enerjiye olan şiddetli ihtiyacı fosil yakıtlara sahip olan ülkeler için zengin bir ekonomi sunduğu gibi istikrarsız süreçlerin yaşanmasına da neden olabilmektedir. Enerjiye en çok ihtiyaç duyan ülkeler ise gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdir. Bu ülkelerin mevcut üretim kapasitelerini sağlayabilmeleri ya da üretim kapasitelerini artırabilmeleri ihtiyaç duydukları enerjiyi tedarik edebilmekten geçmektedir. Bu noktada enerji arz güvenliği meselesi ortaya çıkmaktadır. Enerji ihtiyacı yüksek olan sanayileşmiş bir ülkenin fosil yakıtlara sahip olmaması onu enerjiye sahip ülkelere bağımlı kılmaktadır.

Doğu Akdeniz'in coğrafi olarak dünyanın en büyük hidrokarbon rezervlerine sahip bölgesine yakın konumda olması, dünya ticaretinin önemli bir kısmının Akdeniz üzerinden işlemesi ve enerjiye ihtiyacı yüksek Batılı devletler ile fosil kaynak zengini ülkeler arasında en yakın bağlantı ağını kurabilecek bir pozisyonda olması gibi faktörler Doğu Akdeniz'e hakim bir ada olan Kıbrıs'ı coğrafi olarak önemli bir stratejik eksen yapmaktadır. Kıbrıs Adası'nın Jeostratejik konumu Türkiye'nin de müdahil olduğu Kıbrıs sorununun çözümünün gerçekleşmesinin önünde engel teşkil etmiştir. Kıbrıs Adası'nın jeopolitik konumu; sıcak denizlere inmek isteyen Rusya'nın, küresel çapta liderlik mücadelesi veren Amerika'nın ve Ada'yı istihbarat üstüne çevirmiş olan İngiltere'nin fazlasıyla ilgisini çekmektedir. Doğu Akdeniz'de yakın zamanda keşfedilen

enerji kaynakları Ada'nın hassas coğrafi konumuna enerji gibi ekonomik, askeri, siyasal boyutları olan bir faktörü de eklemiştir.

Kıbrıs Ada'sının Jeostratejik konumu Ada'nın kaderini de belirlemektedir. Ada birçok kez istila edilmiş ve el değiştirmiştir. En son Osmanlı egemenliğinde bulunan Ada Osmanlı'nın zayıflaması ile gelişen süreçte İngiliz hâkimiyetine geçmiştir. Yunanistan'a bağlanmak isteyen Rum kesimi bu taleplerini İngilizler ile paylaşmıştır. Tekliflerinin reddedilmesi üzerine Rum kesimi İngiliz yönetimine karşı ayaklanmıştır. İngilizler bu isyanı bastırsa da Rumların Yunanistan'a bağlanma girişimleri son bulmamıştır. EOKA terör örgütünü kuran Rum kesimi Türkler ve İngilizlere karşı saldırılar düzenlemeye başlamıştır. Ada üzerinde yaşayan Türkler Ada'nın taksim edilmesini Rum kesimi ise Ada'nın tamamının Yunanistan'a bağlanmasını istiyordu. Ada yönetimini sağlama konusunda sıkıntı yaşayan İngilizler, Türkiye ve Yunanistan'ı meseleyi görüşmek üzere Londra'ya davet etti. İngilizlerin Türkiye ve Yunanistan'ı meseleye davet etmesi ile başlayan süreç sonunda, Taksim ve Enosis fikirlerinden vazgeçildiği kabul edilerek Kıbrıs Cumhuriyetini kuracak olan anlaşmalar yapıldı. 1960 yılında kurulan Kıbrıs cumhuriyeti 1974 yılında Ada fiilen ikiye bölünene kadar varlığını sürdürmüştür. Hukuken Kıbrıs Cumhuriyeti devam etse de fiili olarak iki ayrı devlet kurulmuştur. Rum kesimi kendisini Kıbrıs Cumhuriyeti'nin temsilcisi olarak görmekte ve Birleşmiş Milletler (BM) tarafından devlet olarak tanınmaktadır. Türk tarafının kurmuş olduğu devlet ise sadece Türkiye tarafından tanınmaktadır. Ada'da yaşanan bu siyasal ve hukuki belirsizlik için Ada'nın fiilen bölündüğü tarihten günümüze kadar bir çözüm üretilememiştir. Kıbrıs sorunu yıllarca yapılan görüşmeler ve ortaya konan plan tasarılarına rağmen çözüme kavuşturulamamış, 1974 yılından günümüze yaklaşık kırk altı yıldır devam etmektedir.

Kıbrıs sorunu üzerine yapılan akademik çalışmalarda, Ada'daki çözümsüzlüğün arkasında genellikle önemli faktörlerden biri olarak başat güçlerin çıkarlarının çatıştığı iddiası ön plana çıkmaktadır. Kıbrıs'ın siyasal tarihinde önemli bir yeri olan Rauf Denktaş da çözümsüzlüğün bu boyutuna değinmiştir. Kıbrıs sorunu üzerine gerçekleştirilen çalışmaların neredeyse tamamı Kıbrıs Adası'nın Jeostratejik önemine değinmiştir. Kıbrıs Adası'nın stratejik konumundan fayda sağlamak isteyen büyük devletlerin tutumları Kıbrıs sorununun çözüm üretme süreçlerine de yansımaktadır. Kıbrıs; Türkiye açısından hem ülke güvenliği hem de Kıbrıslı Türklerin güvenliği için

önemli olması, Yunanistan'ın ideolojik yayılma alanı içinde bulunması ve stratejik pozisyonu dolayısıyla küresel bir çekim alanı olması ile çok boyutlu birçok meselenin iç içe geçtiği bir sorun olarak değerlendirilmektedir. Kıbrıs sorununun çözümü konusunda da genel olarak olumlu yaklaşımlar bulunmamaktadır.

Kıbrıs meselesi konusunda, Doğu Akdeniz'de enerji keşfedilmesi ile birlikte yeni bir tartışmanın da kapısı aralanmıştır. Bulunan bu enerji kaynağının getireceği ekonomik kazancın bölge ülkeleri için istikrarı sağlayıcı unsur olabileceği düşüncesi bu süreçte ortaya çıkmıştır. Doğu Akdeniz enerji keşiflerinin bölgesel işbirliği ve siyasal sorunların çözümünde katalizör işlevi göreceği de düşünülmektedir. Bu görüşlerin yanı sıra bulunan enerji keşiflerinin bölgedeki derin ihtilafların çözümünde yeterli olmayacağı da düşünülmektedir. Doğu Akdeniz'de keşfedilen kaynakların pazara sunulması için öncelikli mesele olarak paylaşım sorunun halledilmesi bölge ülkelerinin ve Kıbrıs sorunun önüne çıkmaktadır. Ada üzerinde hak iddia eden Rum ve Türk toplumlarının enerjinin çıkartılması ve pazara sunumu konusunda uzlaşması ya da çatışma ihtimallerinden birini tercih etmesi gerekecektir.

Yunanistan ve Rum Yönetimi'nin büyük devlet olma idealleri, Avrupa Birliği'nin enerji politikaları ve güçlü devletlerin Akdeniz'e hakimiyet sağlamaya çalışarak güç mücadelesi gütme çabaları nedeniyle hassas olan dengeler enerji kaynağı keşfedilmesi ve bölge devletlerinin hem etki alanlarını genişletme (özellikle Yunanistan ve GKRY'nin bu konuda güçlü arzuları var) hem de enerjiden pay kapma çabaları komşu ülkeleri çatışmanın eşiğine getirmektedir. Enerji keşfi Doğu Akdeniz'de deniz alanlarının paylaşım sorununu beraberinde getirmiş ve yapılan tartışmaların yönü de genel itibariyle Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku (BMDH) çerçevesinde oluşmuştur. Tartışmaların seyrinin BMDH ekseninde toplamasının ardında Doğu Akdeniz'de enerji keşfedilmesinin en temel sorun olarak karşımıza deniz yetki alanlarını çıkarması olmuştur. Kıyı devletlerinin enerjiden alacağı pay ve Doğu Akdeniz'deki etkinliği sahip olduğu deniz alanlarına bağlı olacaktır. Bir başka değişle Keşfedilen enerji kaynaklarının paylaşımı deniz yetki alanlarının belirlenmesi ile gerçekleşecektir. Bu bağlamda önemli bir sorunsal da deniz yetki alanlarının nasıl belirleneceğidir. Enerjinin paylaşımı meselesi bölgenin istikrarı ve Kıbrıs sorunun nasıl bir seyir izleyeceği konusunda da belirleyici bir etken olacaktır. Bu çalışmada, enerji keşfinin küresel aktörlerin Doğu Akdeniz politikalarını nasıl etkilediği de analiz edilerek enerji keşfi sonrası Doğu Akdeniz'deki paylaşım

mücadelesinin Kıbrıs sorununa yansımaları incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca Kıbrıs'ın stratejik önemi açısından da enerji keşifleri değerlendirilerek politik dengelere olan etkisi de irdelenmiştir. Bu bağlamda temel sorun olan enerji paylaşımı meselesi barış ve istikrarı sağlayacak şekilde mi yoksa Akdeniz'de stratejik üstünlük mücadelesine neden olacak şekilde mi gelişecek ya da bulunan enerji Akdeniz de hakimiyet mücadelesini tetikleyecek olayların fitili mi olacaktır? Çalışma kapsamında tüm bu sorulara yanıt aranmaya çalışılacaktır.

Bu çalışma, dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Kıbrıs adasının Jeostratejik önemi ortaya konmaya çalışılmıştır. Yine bu bölümde hidrokarbon kaynakların Kıbrıs sorununa etkisinin analiz edilebilmesi ve Ada'nın stratejik önemi ve enerji keşiflerinin boyutunun kıyaslanabilmesi açısından rezervlerin dünya kaynakları içindeki önemi incelenmiştir. İkinci bölümde ise Kıbrıs sorunun tarihsel gelişimine değinilmiştir. Bu bölümde sorunun derinliği ve iki toplumun birbirine ve çözüme olan yaklaşımları ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda enerji keşfinin iki toplum için çözüm üretebilme potansiyelinin anlaşılabilmesi de amaçlanmıştır. Üçüncü bölümde küresel güçler için Kıbrıs'ın önemi irdelenmeye çalışılmıştır. ABD, Rusya, İngiltere, Çin ve AB'nin Kıbrıs eksenli olarak enerji ve stratejik üstünlük mücadeleleri incelenmiştir. Küresel güçlerin uygulayacakları politikalar, Kıbrıs meselesinin çözümünde Rum kesimi ve Türk kesiminin meseleye yaklaşımında şekillendirici bir unsur olacaktır. Bu bağlamda sonuçların değerlendirilmesinde dış faktörlerin yapıcı ya da yıkıcı etkisi de meselenin analizinde kullanılabilecektir. Son bölüm olan dördüncü bölümde Türkiye'nin enerji ve Kıbrıs yaklaşımına yer verilmiştir. Türkiye'nin Kıbrıs meselesine yaklaşımı, enerji keşifleri sonrası süreç için incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

Jeopolitik Teoriler Kapsamında Doğu Akdeniz'in Önemi

Jeopolitik kavramını Yves Lacoste ' …Topraklar ve o topraklarda yaşayan insanlar üzerinde etkide bulunabilme ve iktidar kurabilme rekabeti' (LACOSTE, 2007, s. 8) şeklinde tanımlamıştır. Tarihsel süreç içerisinde İki ülke arasındaki çatışmalar daha çok komşu devletlerarasında cereyan ederken, ulaşım olanaklarındaki gelişmeler, özellikle deniz ulaşımının gelişmesi ve buhar gücünün ulaşımda kullanılması, coğrafi stratejiye farklı bir boyut kazandırmıştır. Sömürgeci devletlerin büyümesi, ticaret ve zenginleşme için pazarlara sağlanacak ulaşım ihtiyacının artması daha büyük bir ekonomi ve enerji ihtiyacını gerekli kılmıştır. Bu ihtiyacı karşılayacak olan uzak coğrafyalardaki sömürge kaynaklarının korunması ve olası rakiplerin sömürge kaynaklarını ele geçirmesi ihtimali güçlü devletleri dünya coğrafyasında etkin olabilme yarışına sokmuş ve bu durum jeopolitik teorilerin önemini artırmıştır. Bir ülkenin ne kadar güçlü olursa olsun farklı dinsel, dilsel, ırksal ve siyasal farklılıklar barındıran dünya coğrafyasını salt teknoloji ve silah gücü ile kontrol altında tutması pek mümkün değildir. Dünyaya egemen olmak kritik noktalara hakim olmayı ve dünya coğrafyasını iyi tanımayı gerektirmektedir. Bu husus da iyi bir jeopolitik bakış açısını gerekli kılmaktadır.

Hegemon güçler; sahip oldukları üstünlükleri kaybetmemek ya da olası yeni rakipleri saf dışı bırakabilmek veyahut hakimiyetlerini devam ettirebilmek veya üstün konumlarına halel getirebilecek durumları tehlike büyümeden öngörebilmek için stratejiler geliştirmeye çalışmışlardır. Bu konudaki ilk çalışma İngiliz emperyalizminin devamlılığını sağlamayı ve hegemonyasını korumayı hedefleyen H.J. Mackinder'in Kara hakimiyet teorisidir. Mackinder Tarihin Coğrafi Kalbi adlı kitabında deniz üstünlüğünü elinde tutan İngilizlere karşı oluşabilecek Rus tehlikesine veya olası tehditlere karşı coğrafyayı siyasi bağlamda ele alarak jeostratejik bir bakış açısı getirmiştir. Daha sonra onu İngilizlerin deniz üstünlüğüne karşı Amerika'nın deniz üstünlüğünü sağlamak için

geliştirilen T. Mahan'ın Deniz Hakimiyet teorisi, Spykman ve Brzezınskı'nin Kara Hakimiyet teorisini geliştirerek ortaya koydukları Amerikan üstünlüğünü sağlamaya yönelik benzer teoriler takip etmiştir. Genel olarak teorileri değerlendirirsek büyük devletlerin güçlerini kaybetmemeleri ve devamını sağlayabilmeleri için ticaret yollarını ve enerji kaynaklarını kontrollerinde tutmaları üzerine kurgulanmıştır. Dünya coğrafyasında bölgelerin ya da ülkelerin stratejik önemleri ve bu toprak parçalarının kontrol edilmesi gerekliliği, barındırdıkları değerli kaynaklar ve ya bu kaynaklara yakınlık (bu yakınlık söz konusu kaynakların pazara sunmak için güzergah üzerinde olması olarak da düşünülebilir) derecelerine göre belirlenmektedir. Mackinder 'Rusya ve Moğolistan'ın kapladığı alan öyle uçsuz bucaksız ve nüfus, buğday, pamuk, yakıt, ve metal potansiyelleri öylesine inanılmaz bir büyüklüktedir ki, bu büyük iktisadi dünya, deniz ticaretinin içine nüfuz edemeyeceği bir dünya bir coğrafya yaratacaktır' (MACKINDER, 2013, s. 72). cümleleriyle Avro-Asya olarak adlandırdığı ve deniz gücünün nüfuz edemediği bu mümbit coğrafyanın engin kaynaklarının bir süper güç doğurabileceğini ve İngiliz hegemonyasının sonunu getirebileceğine yönelik öngörüde bulunmuştur. Bir benzer ifade ile de 'Dünya nüfusunun yaklaşık %75'i Avrasya'da yaşamaktadır ve dünya fiziksel zenginliklerinin çoğu, hem yatırımlar hem de yeraltı zenginlikleri bakımından burada bulunmaktadır. Avrasya, dünya GSMH'sinin %60'ına ve dünyanın bilinen enerji kaynaklarının dörtte üçüne sahiptir' (BRZEZİNSKİ, 2018, s. 52) Brezezınskı Avrasya'nın zenginliklerine değinmiştir. Temel amaç doğal kaynaklara sahip olmak ve bu amaca ulaşabilmek içinde bu kaynaklara fazlasıyla sahip olduğu düşünülen Avrasya olarak adlandırılan bölgeye sahip olmak gerektiği gözükmektedir.

Kara Hakimiyet Teorisi

İngiltere Kraliyet coğrafya Enstitüsü üyesi ve Oxford üniversitesinde coğrafya dersleri veren Mackinder 1904 yılında Tarihin Coğrafi Kalbi adlı eserini yayınlanmıştır. Bu eserinde Mackinder deniz gücüne karşı kara gücünün önemine değinmiş ve deniz yoluyla ulaşmanın zor olduğu ve kaynaklar bakımından zengin olan Avro-Asya olarak adlandırdığı bölgenin hakimiyetinin dünya hakimiyetine giden yol olduğunu ileri sürmüştür. Bu minvalde, 'Kim Doğu Avrupa'ya hükmederse Dünyanın Kalbine hakim

olur; kim Dünyanın Kalbine hakim olursa Dünya Adası'na hükmeder, kim Dünya Adası'na hükmederse Dünya'ya hakim olur.' (ÇAKIR, 2011) savını ortaya koymuştur. Mackinder, Avro-Asya kavramını ' Kuzeyi buzullarla kaplı, geri kalan tüm kısımları sularla çevrili olan; Kuzey Amerika'dan yaklaşık üç kat, Avrupa'nın iki katından daha büyük, yalnızca ortası dokuz milyon mil karelik bir alan kaplayan, toplamda ise yirmi bir milyon mil kareye ulaşan; okyanuslara ulaşabilen herhangi bir akarsu yolu bulunmayan, fakat diğer taraftan da kutup-altı ormanlık alanlarını saymazsak, yalnızca at ve develerle hareket edebilen göçerlerin yaşantısına uygun bir alanı tanımlamaktadır.' (MACKINDER, 2013, s. 65-66) Şeklinde tanımlamıştır. Deniz gücünün ulaşamadığı bu alan kalpgah olarak nitelendirilmekte ve zengin kaynaklara sahip nüfuz edilmesi güç bir coğrafya olarak görülmektedir. Dünya adası ise Avrupa, Asya ve Afrika yani üç eski kıtayı tabir etmektedir. Ayrıca Kalpgahı çevreleyen deniz yoluyla ulaşılması mümkün iç ve dış hilal kuşakları vardır. İç hilal kuşağını Almaya, Avusturya, Türkiye, Hindistan ve Çin bulunurken, dış hilal kuşağında ise İngiltere, Güney Afrika, Avustralya, ABD, Kanada ve Japonya bulunmaktadır (MACKINDER, 2013). Kalpgahı ele geçirebilmek ya da Kalpgaha sahip olan devletin dünyaya açılabilmesi için kenar kuşaklar önem arz etmektedir. Bu öneme dair Mackinder'in, ' Avro-Asya'nın kenar topraklarını ele geçirebilecek olan mihver devlet, güçler dengesini kendi lehine değiştirerek, engin kıta kaynaklarını bir donanma için kullanma imkânına sahip olacak ve o andan sonra bir dünya imparatorluğu gün yüzüne çıkmaya başlayacaktır' (MACKINDER, 2013, s. 74) sözlerini örnek olarak verebiliriz. Kalpgaha hakim olmak ne kadar önemliyse kalpgahın dünyanın geri kalanı ile bağını sağlayacak deniz ulaşım imkanı sunan kenar kuşaklara, özellikle yakınlık yönünden iç hilal kuşağına, sahip olmak o denli önemli görünmektedir. Bu bağlamda Aşağıdaki şekil 1'de görüldüğü üzere kalpgaha yakın bir iç hilal kuşağı içinde olan Doğu Akdeniz stratejik bir konuma sahiptir. Bu minvalde Mackinder'in kalpgahı odak noktasına alan teorisine karşı Kenar Kuşak Teorisi'ni (Rimland) geliştirmiş olan 'Kenar Kuşak ülkelerine hakim olan Avrasya'ya hükmeder, Avrasya'ya hükmeden dünyanın kaderini kontrol eder' (KOCAKENAR, 2015) savını ortaya koyan Spykman'ı ele alabiliriz.

Şekil 1 *Kalpgah ve İç-Dış Hilali Gösterir Harita*

Kaynak : (ÇAKIR, 2011)

2. Dünya Savaşı sonrası Amerikan dış politikasına yön vermiş olan Spykman'ın kenar kuşakları öne çıkaran teorisi açısından kenar kuşak içinde kalan Doğu Akdeniz'in stratejik önemi daha da ön plana çıkmaktadır. Dünya hakimiyeti için deniz hakimiyetine ve Avrasya'ya kenar kuşak ülkeleri üzerinden kontrol sağlanması gerektiğini öne süren Spykman'da yeterli kaynak ve güce sahip olmanın gerekliliğini dile getirmiştir. Bu durumun, stratejik konumunun yanı sıra doğal kaynak rezervlerine sahip olan Doğu Akdeniz'in önemine binaen önemli bir noktada bulunmaktadır. Avrasya'ya egemen olmakla dünyanın hegemonik gücü olma arasında ilinti kuran bir başka stratejist de Zbigniew Brzezinski'dir. Brzezinski, Avrasya'yı küresel üstünlük mücadelesinin oynandığı bir satranç tahtasına benzetmektedir. Büyük Satranç Tahtası kitabının ön sözünde Hitler ve Stalin'in de dünya hakimiyetini sağlamak için Avrasya'yı kontrol etmek gerektiği varsayımını paylaştıklarını dile getirerek Avrasya'nın hegemon olmak isteyen her devletin ele geçirmek zorunda olduğu bir bölge olduğunu vurgulamıştır. Avrasya'yı bu denli önemli kılan unsuru Brzezinski'nin ' Amerika'nın Üstünlüğüne meydan okumak için gerekli ekonomik ve siyasi potansiyele sahip olanlar Avrasyalılardır. Özetle, Avrasya'nın gücü büyük ölçüde Amerika'nınkini gölgede bırakmaktadır' (BRZEZİNSKİ, 2018, s. 53) sözlerinden çıkarabiliriz.

Deniz Hakimiyet Teorisi

Alfred Thayer Mahan İngilizlerin kurduğu deniz hâkimiyetine karşı Amerikan deniz gücünün geliştirilebilmesi için deniz hâkimiyeti üzerine strateji geliştirmiştir. Kısaca Mahan'ın Deniz Hakimiyeti teorisini 'Denizlere hakim olan Dünya'ya hakim olur' cümlesi ile temellendirebiliriz. Mahan geliştirdiği teoride deniz hakimiyetinin nasıl sağlanabileceğini tarihi olayları ve özellikle deniz gücü olarak İngilizleri örneklendirerek anlatmaya çalışmıştır. Mahan İngilizlerin kurduğu dünya hegemonyasının ve rakiplerine karşı kazandığı zaferlerin ardındaki önemli etkenin denizlerde kurduğu hâkimiyet olduğunu düşünmekteydi. Denizlerde sağlanan hâkimiyet sayesinde dünya ticaretini kontrol edebilir, savaşları ülke topraklarının dışında tutabilir ve doğal kaynaklara ulaşmakta avantajlı konumda olma imkanını elde edebilirdiniz. Mahan, 'Deniz üzerinde her yöne gidebilecek bir olanak sağlar, bazı deniz yolları ise diğer deniz yollarına nazaran daha fazla aşınmıştır. Bunun sebebini ise tarihi süreçte oluşan ticaret yollarında aramak gerekir' (MAHAN, 2013) der. Akdeniz dünya tarihinde suyolu olarak önemli bir konuma sahiptir. Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarını birleştiren bir konumda olması, Avrupa ile Uzak Doğu'yu bir birine bağlayan Süveyş Kanalı'na ve dünya enerji rezervlerinin yarısından fazlasına sahip Ortadoğu'yu kontrol edebilecek bir konumda olması Akdeniz'i önemli bir stratejik deniz durumuna getirmiştir. A. Mahan da 'şartlar Akdeniz'in dünya tarihi üzerinde, hem ticari hem de askeri bakış açısından, yeryüzündeki aynı ölçüde bir deniz alanına nazaran daha büyük bir rol oynamasına neden olmuştur. Onu kontrol etmek için ülkeler peş peşe uğraşmışlardır ve mücadele hala devam etmektedir (MAHAN, 2013).' cümleleriyle Akdeniz'in konumuna dikkat çekmiştir. Mahan, deniz gücünü etkileyen faktörleri; coğrafi konum, fiziki yapı, arazinin büyüklüğü, nüfus sayısı, halkın karakteri, hükümetin karakteri olarak sıralamıştır (MAHAN, 2013). Akdeniz coğrafi konum olarak hem üç kıta ile buluşması hem de sahip olduğu Süveyş Kanalı sayesinde Batı ile Uzak Doğu'yu birleştirmesi onu stratejik açıdan önemli bir deniz yapmıştır. Doğu Akdeniz üzerindeki Kıbrıs Adası da Levant da bulunan doğal kaynaklara ve Süveyş Kanalı'na olan yakınlığı ile önemli bir coğrafi konum teşkil etmektedir. Mahan'ın 'Eğer doğa bir ülkeye, taarruz imkanlarına ilave olarak, aynı zamanda büyük suyollarından birini ve dünya trafiğini kontrol edebilecek şekilde açık denizlere kolay çıkışa uygun bir

konum verirse, hiç şüphesiz mevkiinin stratejik değeri çok yüksek olur (MAHAN, 2013)' sözlerinin Doğu Akdeniz ve Kıbrıs Adası'nın coğrafi konumu ve Süveyş Kanalı'nın stratejik önemini anlamak açısından önemli bir vurgu olduğunu söyleyebiliriz.

A. Mahan Bir yerin stratejik değerini üç şarta bağlamıştır;

- Mevkiine veya daha açık bir ifadeyle konumuna.
- Taarruzi veya tedafüi Olarak askeri kuvveti
- Yerin kendisinin ve çevresinin kaynakları (MAHAN, 2013)

Mahan üç şarttan birincisi olan konumu en önemli unsur olarak nitelendirir. Diğer iki unsuru bir şekilde sağlamak insanların imkânı dâhilinde olsa da coğrafi konumu değiştirebilmek insan olanaklarının dışındadır. Bir yerin konumun önemini ise daha çok sahip olduğu ticari hatlar belirlemektedir. Bu hatlar üzerinde geçiş için daralan noktalar -boğazlar gibi- ya da ulaşım süresini kısaltan suyolları –Süveyş ve Panama Kanalları gibi- bir yerin stratejik önemini artırmaktadır. Bir ülkenin refahını artırması ya da geçimini sağlayabilmesi için onu ticari limanlara bağlayacak limanları olması gerektiği gibi bu limanları ve refahı koruyacak askeri güç ve kaynaklara da ihtiyaç duyar. Mahan kısaca, hegemon güç olmanın yolunu denizler üzerindeki ticaret yollarına egemen olmaktan, bu stratejik noktaları koruyabilecek deniz gücüne ve maddi kaynağa sahip olmaktan geçtiğini düşünmektedir. Bu çerçevede Doğu Akdeniz'i değerlendirecek olursak; dünya ticaretinde önemli bir ulaşım güzergâhı olması, üç Kıtanın (Avrupa- Asya- Afrika) kesiştiği bir noktada olması, petrol rezervi yüksek olan Orta Doğu ülkeleriyle enerjiye fazlaca ihtiyaç duyan Avrupa arasında lojistik açısından önemli bir konumda olması Levant bölgesini paylaşılması zor bir bölge haline getirmektedir. Doğu Akdeniz de enerji kaynaklarının keşfiyle birlikte hem bölgenin hem de savunma ve bölgede daha etkin bir güç olabilme açısından Kıbrıs Adası'nın önemi daha da artırdığını söyleyebiliriz. Akdeniz'de; savunma, güvenlik ve Levant bölgesinin kontrolü açısından stratejik bir üs konumunda olan Kıbrıs yeni enerji keşifleriyle birlikte stratejik değerini artırarak enerji savaşının da bir parçası haline gelmektedir.

Genel olarak jeopolitik teorileri değerlendirecek olursak temeldeki amaç doğal kaynaklara sahip olmaktır. Mackinder için deniz yolu ile ulaşılamayan kalpgahı önemli yapan denizden uzaklığı değil toprakların sahip olduğu verimli kaynaklardı. Bu kaynakları kullanarak güçlenen bir Rusya'nın İngiltere için tehdit olması muhtemel bir senaryo idi. Aynı şekilde Spykman ve Brzezinski için de Avrasya sahip olduğu kaynaklar açısından bir hegemon güç doğurabilirdi ve ABD'nin hegemonyasının sonunu getirebilirdi. Mahan da deniz hakimiyetini sağlayarak kaynaklara ulaşabilmeyi ve ticaret yollarına egemen olabilmeyi hedeflemekteydi. Hülasa, hegemon bir gücün egemenliğini devam ettirebilmesi dünya ekonomisini kontrol edebildiği ölçüde gerçekleşmektedir. Sahip olduğu enerji kaynaklarıyla dünya ekonomisinin büyük bir kesimini oluşturan Avrasya dünya ekonomisinin kontrolünde merkezi bir rol üstlenmektedir. Doğu Akdeniz'in önemi ise Avrasya'ya yakınlığı ve kaynakların pazara sunumu için önemli bir güzergah olmasında yatmaktadır. Bahsi geçen teorilerin hepsi hegemon güçlerin egemenliklerini kaybetmemesi üzerine kurgulanmış jeopolitik fikirlerdir. Bu teorilerin bölge ülkeleri için önemi ne olabilir? Yves Lacoste'nun "Jeopolitik akıl yürütmeler, bir ülke içindeki veya devletlerarasındaki şu veya bu çatışmanın sebeplerini daha iyi anlamaya yaradığı gibi, bu çatışmaların az çok uzak ülkelerde ve hatta dünyanın başka yerlerinde ne gibi sonuçları olabileceğini düşünmeye de yarar (LACOSTE, 2007, s. 8)." cümlelerini göz önüne alırsak bu jeopolitik teoriler üzerine düşünmek bölgede etki oluşturmak isteyen hegemon güçlerin amaçlarını anlamamızı ve en iyi stratejiyi belirleyebilmek için yol haritası oluşturmada yardımcı olabilir.

Doğu Akdeniz Petrol ve Doğal Gaz Rezervlerinin Dünya Rezervleri İçindeki Payı ve Önemi

Dünya tarihinde üretim serüvenine makineleşmenin girmesiyle enerji tanımı da yeni bir boyut kazandı. Sanayi devrimi ile birlikte üretim, fosil yakıtlardan (kömür, doğalgaz ve petrol) sağlanan enerji ile gerçekleştirilmeye başlandı. Sanayi devrimi öncesi dönemde üretim için gerekli enerji insan gücü ya da rüzgâr ve su gücünü kullanabilen değirmen gibi üretim araçları ile sınırlıydı ve ekonomi kavramı daha çok toprağın verimliliği ile ilişkili bir durum arz ediyordu. Sanayi devrimi ile değişen üretim biçimi ekonominin toprakla olan bağını zayıflatarak hızlı ve çok fazla üretim yapabilmeyi

sağlayan fabrikalaşmaya doğru değiştirmiştir (ÇETİN, 2010, s. 58). Sanayi devriminin getirdiği yeni üretim biçimi ise işleyebilmek için enerjiye ihtiyaç duymaktadır. Dünyanın bu yeni üretim tarzı ve gelişen teknoloji ile birlikte enerjiye olan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler; üretim yapabilmek, uluslararası ticareti sağlayan ulaşımı sağlayabilmek ve hatta ısınmadan aydınlatmaya toplumun günlük ihtiyaçlarını karşılayabilmek için bile enerjiye ihtiyaç duyar haldedir. İhtiyaç duyulan enerjinin ise büyük oranda tükenen ve yenilenebilir olmayan fosil kaynaklardan elde ediliyor olması onu küresel çapta ekonomik ve siyasal çatışmaların ögesi yapmıştır. Fosil yakıtların dünya dağılımında her ülkede bulunmaması ve aynı zamanda üretim için enerjiye olan şiddetli talep onu stratejik bir meta haline getirmiştir.

Avrupa Birliğince yapılan araştırmalara göre; dünyada enerji üretiminin %81,7'sinin fosil yakıtlarca (%25'i kömür, yaklaşık %57'si petrol ve doğalgaz), %12,9'unun yenilenebilir enerji kaynaklarınca ve %5,1'inin nükleer enerji ile karşılandığı görülmektedir (CERRAH, 2015). Bu veriler nazarında fosil yakıtların uzun bir süre daha önemini koruyacağı görülmektedir. Doğal gaz rezervlerinin 79,1 trilyon metreküpü (%40,9) Orta Doğu ülkelerinde, 62,2 trilyon metreküpü (%32,1) Avrupa ve Asya ülkelerinde, 33,1 trilyon metreküpü (%17,1) Afrika/Asya Pasifik ülkelerinde bulunmaktadır. Petrol rezervlerinin ise 807,7 milyar varili (%47,6) Orta Doğu ülkelerinde, 330,1 milyar varili (%19,5) Güney ve Orta Amerika ülkelerinde, 226,1 milyar varili Kuzey Amerika ülkelerinde (%13,3) bulunmaktadır. (BOTAŞ, 2020) ABD jeolojik araştırmalar merkezinin 2010 yılında yayınladığı rapordaki verilere göre; Kıbrıs, Lübnan, Suriye ve İsrail arasında kalan bölge olan Levant Havzası'nda 3,45 trilyon metreküp doğalgaz ve 1,7 milyar varil petrol bulunduğu tahmin edilmektedir. 2010 yılı tüketim miktarları dikkate alındığında doğalgaz rezervlerinin Türkiye'nin yaklaşık 572, Avrupa'nın ise 30 yıllık doğalgaz ihtiyacını karşılayabileceği belirtilmektedir. (YAYCI, 2020, s. 15) Aşağıdaki tablo verileri incelendiğinde doğalgaz üretiminde birinci sırada olan Rusya'da 35 trilyon metreküp rezerv olduğu ve petrol verilerinde başı çeken Venezuela'nın ise 303,2 milyar varil petrol kaynağına sahip olduğu gözükmektedir. Yıllara göre veriler değişkenlik gösterebileceği göz önünde bulundurulsa bile şu ana kadarki keşfedilen Akdeniz fosil kaynaklarının dünya fosil kaynakları içindeki payının oldukça az olduğu görünmektedir.

Tablo 1: Dünya Kanıtlanmış Petrol Rezervlerinin Dağılımı

Ülke	1991 Yılı Rezervleri	2001 Yılı Rezervleri	2013 Yılı Rezervleri	2015 Yılı Rezervleri	2018 Yılı Rezervleri
Venezuela	62,6	77,7	298,3	300,9	303,2
S.Arabistan	260,9	262,7	265,9	266,6	266,2
Kanada	40,1	180,9	174,3	177,2	168,9
İran	92,9	99,1	157	157,8	157,2
Irak	100,0	115,0	150	143,1	148,8
Kuveyt	96,5	96,5	101,5	101,5	101,5
BAE	98,1	97,8	97,8	97,8	97,8
Rusya	---	73	93,0	102,4	106,2
Libya	22,8	36	48,5	48,4	48,4
Nijerya	20	31,5	37,1	37,1	37,5
ABD	32,1	30,4	44,2	55,0	50,0
Kazakistan	---	5,4	30,0	30,0	36,0
Katar	3	16,8	25,1	25,7	25,2
Diğer	203,7	144,6	163,9	163,9	151,8
Toplam	1.032,7	1.267,4	1.687,9	1.697,6	1.696,6

(*) Rezerv değerleri milyar varildir.

Tablo 2: Dünya Kanıtlanmış Doğal Gaz Rezervlerinin Dağılımı

Ülke	1991 Yılı Rezervleri	2001 Yılı Rezervleri	2015 Yılı Rezervleri	2018 Yılı Rezervleri
Rusya	---	42,4	32,3	35
İran	19,8	26,1	34,0	33,2
Katar	6,4	25,8	24,5	24,9
Türkmenistan	---	2,6	17,5	19,5
ABD	4,7	5,2	10,4	8,7
S. Arabistan	5,2	6,5	8,3	8
BAE	5,8	6,1	6,1	5,9
Venezuela	3,6	4,2	5,6	6,4
Nijerya	3,4	4,6	5,1	5,2
Cezayir	3,6	4,5	4,5	4,3
Avustralya	0,9	2,7	3,5	3,6
Irak	3,1	3,1	3,7	3,5
Çin	1,0	1,4	3,8	5,5
Endonezya	1,8	2,6	2,8	2,9
Norveç	1,3	2,2	1,9	1,7
Diğer	70,6	28,5	24,6	19,3
Toplam	124,5	168,5	188,6	193,5

(*) Rezerv değerleri trilyon metreküptür.

Kaynak: petform.org.tr/arama-uretim-sektoru/dunyada-petrol-uretimi/

Doğu Akdeniz'de enerji konusunda değinilmesi gereken diğer bir husus da enerjinin pazara sunumu konusunda taşıdığı stratejik önemidir. Enerjiyi üretmek kadar onu en ucuz maliyetle ihraç edip ekonomik bir değer katabilmek de önemli bir hususdur. Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere dünya fosil rezervlerinin büyük bir kısmı ilk dört ya da beş ülke de toplanmış diğer ülkeler için ise rezerv miktarları öylesine düşüktür ki listede bile yer almamaktadırlar. Enerjide fosil yakıtlara bağımlılık sanayisi gelişmiş, enerjiye ihtiyacı yüksek ülkeler için enerji arz güvenliği sorununu oluşturmaktadır. Ülkelerin, ihtiyaçları olan enerjinin hem sürdürülebilirliğini hem de en az maliyete ulaşılabilirliğini sağlamaları gerekmektedir. Bu bağlamda keşfedilen kaynakların rezerv miktarı ve enerji pazarına yakınlığı ya da pazara sunum maliyeti de keşfedilen kaynakların ekonomik ve stratejik öneminde rol oynamaktadır. Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerjinin pazara sunulup ticari bir değer kazanabilmesi için de üç alternatif yol bulunmaktadır. Birinci yol doğalgazın deniz altından döşenecek bir boru hattıyla önce Girit'e, oradan Yunanistan'a ve nihayet İtalya üzerinden Avrupa'ya ulaştırılmasıdır. İkinci yol gazın Kıbrıs'a taşınması ve burada inşa edilecek bir doğal gaz sıvılaştırma santralinde işlenip sıvılaştırılarak tankerler yolu ile tüketim pazarlarına taşınmasıdır. Üçüncü yol ise gazı doğrudan Türkiye'ye ulaştırmak ve burada mevcut boru hatlarıyla tüketici pazarlarına aktarılmasını sağlamak şeklindedir (Bilge Adamlar Kurulu, 2013) . Bu seçeneklerin yatırım maliyetleri ise; ilk yol için takribi 19.5 milyar, ikinci yol takribi 12.6 milyar, üçüncü yol için takribi 4.7 milyar dolar dolaylarındadır (Bilge Adamlar Kurulu, 2013). Sahip olunan doğal kaynakların pazara sunumunda elde edilecek karların maliyetlerinin de katlanılabilir olması gerekir, çünkü bu durum yapılacak yatırım kararlarını doğrudan etkileyecektir. Akdeniz'de birçok ülkenin kıyısı olması hem kaynakların paylaşımı konusunda hem de kaynakların pazara sunumu meselesinde kıyıdaş ülkeleri karşı karşıya getirecektir. Bu iki mesele için kıyıdaş ülkelerin ilerleyen süreçte anlaşma ya da çatışma alternatiflerinden birini seçmeleri gerekecek.

İKİNCİ BÖLÜM

KIBRIS SORUNU

Megali İdea ve Enosis

Kelime anlamı ile büyük fikir anlamına gelen Megali İdea Yunan Yayılmacılığının ideolojik alt yapısını oluşturmaktadır. Megali İdea İstanbul'u başkent kabul ederek; Girit, Teselya, Epir, Makedonya, Trakya Bölgesi, Ege Adaları, Batı Anadolu, Marmara ve Çevresi, Kıbrıs, Trabzon ve çevresini kapsayan büyük Yunan devletinin kurulmasını hedefleyen bir öğretidir. Megali İdea öğretisinin isim babası Rigas Ferreros Bükreş'te ilk Megali İdea haritasını çizmiş ve tüm Yunanca konuşulan bölgelere dağıtılmıştır.

Şekil 2 Megali İdea İdeolojisinin Kapsamı
Kaynak : (PETEK, 2020)

Megali İdea'nın hedeflediği tüm toprak parçaları Türklerin yönetimim altında olması bu öğretiyi benimseyen kişileri tabii olarak Türk düşmanı da yapmaktaydı. Rigas

Ferreros'un Yunanlılara methiye için yazdığı bir şiirin nakaratında; 'Helen çocukları, silaha sarılın, düşmanınızın (yani Türklerin) menfur kanı ayaklarınızın altında seller gibi aksın…' (KAMİL & GÜNEŞ, 2014) betimlemelerini değerlendirirsek Yunanlıların ya da Kıbrıs'ta yaşayan Rum toplulukların kanlı eylemler içine girmelerinin ardında ideallerinin beslendiği kaynaklar bulunmaktadır.

Megali İdea amacını gerçekleştirmek için birçok örgüt kurulmuş ve bu örgütler Osmanlı üzerinde emelleri olan Rus ve Batılı devletlerce de desteklenmiştir. Yunan milli şairi Rigas Ferreros Megali İdea ismini ortaya attığında ve kurulmak istenen Helen devletinin sınırlarını çizdiği haritayı yayınladığı yıllarda Yunanlıların herhangi bir devleti yoktu. Osmanlı'nın zayıflaması ve Osmanlı toprakları üzerinde çıkarları olan diğer devletlerin de desteği ile Yunan Megali İdea'sı kendine yayılım alanı bulabilmiştir. Yunanlıların isyan etmesine giden süreçte; Fransız İhtilali'nin etkileri, Rusların Sıcak denize inme amaçları, Batılı devletlerin çıkarları ve zengin Rumların Yunan devleti idealine destek vermesi (KAMİL & GÜNEŞ, 2014) gibi faktörler etkili olmuştur. Büyük Yunan Devleti hayalinin Yunanlılar arasında yayılmasının önemli nedenlerinden biri de din adamları tarafından desteklenmesidir. Balkanlardaki Rumları Osmanlı'ya karşı isyana hazırlama amacı güden Filiki Eterya örgütünün İstanbul Rumlarından zengin üyeleri olduğu gibi önemli üyelerinden biride İstanbul'daki Rum Patriği Grigorios'dur (KAMİL & GÜNEŞ, 2014).

Megali İdea tezine sarılan Rumlar Yunan Devletini kurmayı başarsalar da bu onlar için yeterli değildi. İstedikleri toprak parçası çok daha büyük bir alanı kapsıyordu. Bağımsız Yunan Devleti 1830 yılında kurulmuş, Megali İdea ise ilk defa 1844 yılında devletin resmi stratejisi olarak dillendirilmişti. 1844 yılında Yunan vekil Yanni Koletti şu sözleri dile getirdi: ' Yunan Krallığı Yunanistan değildir. Sadece Yunanistan'ın en küçük ve en fakir bir parçasıdır. Yunanlı, sadece krallık ülkesi hali değildir. İyonya, Selanik, Serez, Edirne, İstanbul ya da Trabzon ve Girit, Sisam Adası ve Yunan Tarihine ve Yunan ırkına bağlanan tüm bölge ve yörelerde yaşayan halklardır. Helenizm'in iki büyük başkenti vardır. Atina, krallığın başkentidir. İstanbul ise büyük başkent, tüm Yunanlıların ümit ve hayallerinin kentidir (KOÇ, 2005).' Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere Büyük Yunan devleti bilinen Yunan Devleti sınırlarının sahip olduğu toprakların çok daha fazlasını kastetmektedir. Günümüzde halen Yunan Yayılmacılığının etkilerinin

devamlılık arz ettiğini Kıbrıs sorununda görmekteyiz. Kıbrıs'ta ortaya çıkan Rum sorununu da Yunan milliyetçiliği ve isyanlarının bir uzantısı olarak nitelendirmenin mümkün olduğunu söyleyebiliriz. 1821 yılında Filiki Eterya liderlerinden biri olan Konstantin Kanaris Kıbrıs'a gelerek Kıbrıs Rum Başpiskoposu Kiprianos liderliğinde ayaklanma hazırlığına başlamıştır. Dimitri adlı bir Rum'un ihbarı ile ayaklanma başlamadan vali Küçük Mehmet Paşa tarafından önlenebilmiştir. Bu olay üzerine Başpiskopos Kirianos, üç piskopos ve bazı Rum ileri gelenleri Lefkoşa'da idam edilmiştir. İlk Enosis bildirisi vali Küçük Mehmet Paşa tarafından sürgün edilen papazlar tarafından Roma'da ilan edilmiştir. Sürgün papazlar Avrupalı devletlerin krallarına çağrıda bulunarak Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı için yardım istemişlerdir. Yunanistan Enosis fikrini resmi olarak ilk kez 18 Ekim 1821 tarihinde benimsemiştir. İngiltere, Fransa ve Rusya'ya verdiği nota ile de Kıbrıs'ın ilhakını talep etmiştir (AÇIKSES & CANKUT, 2009). Rumların Enosis mücadelesinde önemli unsurlarından bir tanesi de din etkisiydi. Aynı zamanda kiliseler Megali İdea'nın gençlere aktarıldığı ve Türk karşıtlığının öğretildiği okul görevi görüyordu (KOÇ, 2005). 1879 tarihinde İngilizler tarafından hazırlanan bir rapora göre Kıbrıs'taki 140 okuldan 76'sı Rum, 64'ü Türk okulu idi. 1881 yılına gelindiğinde ise Rum okullarının sayısı 94'e, 1901 yılında ise Rum okulları sayısı 238'e çıkmıştı. Söz konusu Rum okullarında ders veren öğretmenler Yunanistan'dan gelmekteydi. Megali İdea ve Enosis fikrini genç nesillere benimsetmekteydiler (KOÇ, 2005).

Kıbrıs Adası'nın Kısa Tarihi ve Kıbrıs Sorununun Siyasal Süreci

Kıbrıs adası Mısır, Fenike, Asur, Pers devletleri gibi birçok kavme ev sahipliği yapmış, üzerinde birçok medeniyetin izleri olan bir ada parçasıdır. Ada milattan sonra 394'te Doğu Roma İmparatorluğunun bir parçası olmuş ve bu hâkimiyetle birlikte Ada'da Ortodoks kilisesi kurulmuştur. MS. 649'te Hz. Ömer halifeliği döneminde Ada Müslümanların eline geçmiş ve MS. 964'te tekrar Bizans'ın kontrolüne geçmiştir. MS. 1191'de, 3. Haçlı seferlerinde İngilizler tarafından ele geçirilen Ada önce Templar şövalyelerine satılmış daha sonra İngilizlere iade edilen Ada'nın Krallığına İngilizler tarafından Kudüs kralı Guy De Lusignan getirilmiştir. Kıbrıs Kralı olan Guy De Lusignan

Ada'daki hakimiyetini pekiştirebilmek için Filistin'den göç ettirdiği Katolik Hıristiyanlara toprak vermiş ve Latin Başpiskoposluğunu kurmuştur. Bu süreç, Ada'da çıkan Ortodoks isyanlarının şiddetle bastırıldığı ve Katolik mezhebinin Ortodoksluğu gölgelediği bir dönem olmuştur. Sonraki yıllarda İtalyan şehir devletleri olan Cenevizliler ve Venedikliler Ada üzerinde hakimiyet kurmaya başlamıştır. O dönemde Ada'yı kontrol etmek isteyen bir başka devlette Memlüklülerdi. Papalık ve İtalyan şehir devletleri ile Memlüklüler arasındaki mücadeleden Venedikliler galip çıkmış ve Ada tamamen Venediklilerin yönetimi altına girmiştir. 1517 yılında Mısır ve 1521 yılında Rodos Adası'nı fetheden Osmanlı, Doğu Akdeniz'de hacca giden yolcu ve ticaret gemilerine zarar veren korsanların sığındığı liman durumunda olan Kıbrıs Adası'nı Akdeniz'in güvenliği ve istikrarını sağlamak için fetih hedefleri arasına koymuştur. Osmanlı Devleti ilk aşamada diplomatik bir süreç yürüterek Ada'yı yönetimine katmayı denemiş ve bir sonuç alamayınca sefer hazırlıklarına başlamıştır. Fetih sırasında olası bir soruna mahal vermemek için Osmanlı Devleti, Avusturya ile sekiz yıllık barış anlaşması, Fransa ile kapitülasyon anlaşması, Rusya ile de bir dostluk anlaşması imzalamıştır. Bu hazırlıkların akabinde Venedik tarafına bir nota verilerek Ada'nın Osmanlı'ya verilmesi istenmiştir. Ada'yı teslim etmeyen Venediklilere karşı 2 Temmuz 1570 tarihinde ilk çıkarma yapılmış ve en son Magosa'nın ele geçirilmesiyle 4 Ağustos 1571'de Ada tamamen Türk hakimiyetine girmiştir. Osmanlı'nın Kıbrıs Adası'nı fethetmesiyle Venedik yönetiminde dağlara kaçan Ortodoks halk emniyete kavuşmuş ve daha önce sürgün edilen Başpiskoposun Ada'ya dönmesine izin verilmiştir. Osmanlı devleti aynı zamanda Kıbrıs üzerinde iskan politikası da uygulayarak Anadolu'dan 5720 hane Ada'ya getirilmiştir.

Osmanlı devletinin gerileme dönemine girmesi, Rum burjuvazisinin ticaretle zenginleşmesi, ulusçuluk hareketlerinin yaygınlaşması sonucu Ortodoks Yunanlıların ayaklanması gibi faktörler Ada'nın mevcut düzenini bozmaya ve bölge üzerindeki Osmanlı yönetimini zayıflatmaya başlamıştır. Yunanlıların 1821'deki Mora Ayaklanması ile başlattığı bağımsızlık süreci Kıbrıs Adası'ndaki Rumlara da aksetmiş, Rum Ortodoks Kilisesi'nin önderliğinde Ada'da ayaklanmalar çıkmıştır. Gerileme dönemine giren ve zayıf düşen Osmanlı, Beylerbeyliği statüsü olan Ada'yı Sancak statüsüne düşürmüş ve kaymakam unvanıyla bir mutasarrıf atayarak doğrudan İstanbul'a bağlamıştır. Kıbrıs Adası'nın el değiştirmesine neden olacak tarihi süreç ise 93 Harbi (1877-1878) olarak bilinen Osmanlı- Rus savaşı ile başlamıştır. 93 Harbi sonrası Osmanlı'nın varlığı ciddi bir tehlikeye girmiş ve Ruslarla Ayastefanos Anlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır.

93 Harbi'nin önemine 'Bir çırpıda Tuna kıyılarından Adriyatik'e kadar uzanan bir imparatorluğun en önemli kısmının, Osmanlı Avrupa'sının elden çıkması ve bunun Rusya tarafından gerçekleştirilmesi… Dengesiz olarak Balkanlar'da Bulgarlar lehine adeta küçük bir imparatorluk kurulması Osmanlı Devleti kadar Yunanistan'ı, Sırbistan'ı ve hiç şüphesiz Avrupa'nın Almanya ve Avusturya blokunu ve Britanya İmparatorluğu'nu yakından rahatsız eden bir olaydı (ORTAYLI, 2014)' ifadeleriyle değinebiliriz. Avrupalı devletler Balkanlardaki çıkarlarını ve dengelerini korumak için anlaşmanın yeniden gözden geçirilmesini talep etti ve Rusya'nın da kabul etmesiyle Berlin'de yeni bir anlaşma imzalandı. İngilizler, 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonra kanalın güvenliğini sağlayacak tedbirlerin arayışına girmiştir. Hatta Kıbrıs ile birlikte kanalın güvenliği için İskenderun'u bile almayı düşünmüştü (ODTÜ, tarih yok). Bu nedenle Akdeniz çıkarlarını korumak isteyen İngiltere, Osmanlı Devleti'ne Berlin Kongresi'nde Osmanlının çıkarlarını savunacağına ve Rus Çarlığına karşı onu koruyacağına dair söz verdi. Bu koruma karşılığında İngiltere Osmanlı'dan Kıbrıs Adası'nı istedi. Zayıf durumda olan ve Rus tehlikesine karşı güçlü bir devletin yardımına ihtiyaç duyan Osmanlı Devleti 4 Haziran 1878'de imzalanan Kıbrıs Konvansiyonu ile Kıbrıs Adası'nın yönetim haklarından vaz geçti. Anlaşmaya Ada mülkiyetinin Osmanlıda kalacağı şerhi düşülmüş yani Ada'nın İngiltere'ye terk edilmesinin mülkiyet haklarına halel getirmeyeceği beyan edilerek onaylanmıştır. 308 yıl Osmanlı yönetiminde kalan Kıbrıs Adası Anlaşma ile 1878 tarihinde İngilizlerin yönetimine geçmiştir. İngilizler Ada yönetimini devraldıklarında karşılaştıkları genel manzara, Yunanistan'a bağlanmak isteyen ticaretle zengin ve güçlü Ortodoks Rumların Enosis mücadelesi ile yönetici pozisyonlarda olan, Osmanlı yönetimine sadık ve sayıca daha az olan Müslüman Türk toplumu olmuştu (ÖZTÜRK, Stratejik Açıdan Doğu Akdeniz ve Kıbrıs, 2003). Rumlar İngilizlerin gelişini Enosis yolunda olumlu bir gelişme olarak değerlendirdi. Larnaka Piskoposunun 'İngiltere'nin daha önce Ege adalarını Yunanistan ile birleştirdiği gibi Kıbrıs'ı da Yunanistan ile birleştireceklerini umut ettiğini' (ODTÜ, tarih yok) söylemesi Rumların Enosisin gerçekleşmesi konusunda İngiliz yönetiminden umutlu olduklarına dair bir gösterge oluşturmaktadır. Türk halkı ise Ada'nın Yunanistan'a verilmesi endişesi ile İngilizleri destekler bir tutum içine girerek Rumlara karşı dengeyi korumaya çalıştılar. İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Henry Layard'ın 1878'de İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Salisbury'e gönderdiği bir raporda "Rumlar Türkleri her şeyden yoksun bırakmak ve adadan kovmak gayesiyle büyük bir çaba harcayacaklardır. Bütün Kıbrıs topraklarını

elde etmek için her türlü sahtekârlığı yapacaklar ve böylece Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamak isteyeceklerdir…" (ODTÜ, tarih yok) 1878 yılında İngiliz Dışişleri Bakanlığı ile İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliği arasındaki yazışmalarda ' Ada nüfusunun Rumlar lehine değil Müslüman Türkler lehine yapılmasının faydalı olacağı; Müslüman Türklerin İngiliz Yönetimini kabule hazır ve barışsever oldukları, Rumların ise Ada'nın İngiltere'nin yönetimine bırakılmasından rahatsız oldukları…' (ÖZTÜRK, Stratejik Açıdan Doğu Akdeniz ve Kıbrıs, 2003) Şeklindeki beyanatlara rağmen İngilizler Rumlardan yana tavır almış Türklerin destekler tutumuna itibar etmemiştir. İngilizler Ada'daki dengeleri Rumlar lehine daha da bozmaya başlamış, Ada'da kamu kuruluşunda çalışan Türkleri emekliye sevk edip yerlerine Rumları yerleştirmiş ve bu tutum ekonomik sıkıntıya düşen Türk halkının daha çok göç etmesine neden olmuştur. İngilizlerin bu yaklaşımı Rumları Enosis yolunda daha da cesaretlendirmiştir. 19. Yüzyıl dönemi Osmanlı'nın askeri, ekonomik ve politik olarak gerilediği, topraklarını elinde tutmakta güçlük çektiği bir süreçti. 1898'de Girit Adası'nın Avrupalı devletlerce Yunan'a verilmesi, azınlıkların isyan çıkartarak bağımsızlık taleplerinin artması, sömürgeci devletlerce topraklarının sürekli bir taciz içinde olması ve topraklarının elinden çıkması gibi faktörler Osmanlı coğrafyasının birçok bölgesindeki Müslüman olmayan topluluklarında olduğu gibi Kıbrıs'taki Rumlara da aksetmiş Osmanlıdan kopma arzularını kamçılamıştı. Zayıflayan Osmanlı aynı zamanda Türk ve diğer Müslüman toplulukları da güçsüz ve saldırıya açık hale getirmekteydi ve Kıbrıs için de durum farklılık arz etmiyordu. Rum baskılarının yanı sıra İngiliz yönetiminin de Türklere karşı menfi bir tutum içinde olması Ada'dan birçok Türkün Anadolu'ya göç etmesine neden oluyor ve Ada'daki Osmanlı'ya bağlı Tebaa sürekli azalıyordu. İngilizlerin Rum yanlısı tavırları Ada'daki Rumları pek memnun etmeye yetmemiş ve Enosis talepleri devam etmiş, İngilizler ise bu talepleri reddetmiştir. İngilizlerin tüm Müslümanları Türk, tüm İngiliz olmayan Hıristiyanları da Rum olarak nitelendirerek ayrılıkçı bir tavır sergilemesi, Osmanlı'ya ödemesi gereken kiralama ücretini Ada halkının sırtına yüklemesi İngilizlerin Ada'da uzlaşıyı sağlayamamasına ve 20. Yüzyılın başında da gerginliklerin giderek tırmanmasına hatta kanlı eylemler cereyan etmeye başlamasına neden olmuştur.

Birinci Dünya savaşının başlaması ve Osmanlı'nın Almanya tarafında yer alması Kıbrıs'ın durumunu da etkilemiştir. İngilizler savaşı Kıbrıs için fırsata çevirerek 1914'de Ada'yı ilhak etiğini deklare etmiştir. Osmanlı bu durumu sadece protesto edebilmiştir. Adanın tamamen Türklerin elinden çıkması ve 1917 yılında İngilizlerin Ada halkına

vatandaşlık hakkı tanıması Ada'daki Türk nüfusunu iyice aşındırmıştır. Ada'da sayıları azalan Türkler Osmanlıya tekrar bağlanmak için örgütlenseler de başarılı bir sonuç alamamışlardır.

Türkiye, 1923 tarihli Lozan Antlaşmasıyla Kıbrıs'ın İngiltere'nin mülkü olduğunu kabul etmiş ve fiilen İngilizlerin olan Ada'yı hukuken de İngilizlere bırakmıştır. Ada'nın İngilizlerin eline geçmesinden sonra Rumların Enosis mücadelesi kararlılıkla devam etmiş ve bu yönde Rumlar tarafından birçok girişimde bulunulmuştur. 2. Dünya Savaşında Yunanlılara, yardım karşılığında İngilizler Kıbrıs'ı teklif etmiş ancak Yunanistan teklifi reddetmiştir. Yine de Enosis taleplerinden vazgeçmeyen Rumların talepleri İngilizlerce reddedilmiştir. 1950 yılında Kıbrıs Rum Ortodoks kilisesi önderliğinde bir plebisit düzenlenmiş ve tekrar İngilizlerden Enosis talebinde bulunulmuş; lakin tekrar ret cevabı almışlardır. Bu çabaları sonuçsuz kalan Rumlar amaçlarını nihayete erdirebilmek için EOKA terör örgütünü kurmuşalardır. İngilizler Ada'da sükûneti sağlayabilmek için 1954 yılında Ada halkına özerklik verilmesi yönünde Anayasa teklif sunmuş; ancak öneri sorunu çözememiştir. 1955 yılında EOKA, Türkleri ve İngilizleri düşman olarak ilan etmiş ve imha edeceklerini deklare etmişlerdir. Bu gelişmeler üzerine Türk toplumu tarafından 1956 yılında TMT (Kıbrıs Türk Mukavemet Teşkilatı) kuruldu. Artan şiddet olaylarının dinmemesi üzerine İngiltere Başbakanı Mc Millan Ada'nın Türk ve Rum toplumları ile Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin birlikte yönetmesini teklif etmiştir. Yunanistan karşı çıkmış ancak İngiltere planı uygulamaya koymuş Türkiye ile masaya oturmuştur. Türkiye'nin masaya oturması Yunanistan'ı da masaya çekmiş ve 1959 yılında Zürih'te Türkiye ve Yunanistan arasında 27 maddelik bir anlaşma imzalanmıştır. Böylece Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması konusunda ilk adım atılmıştır (ÖZTÜRK, Stratejik Açıdan Doğu Akdeniz ve Kıbrıs, 2003).19 Şubat 1959 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasını nihayete erdirecek olan Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında Londra Anlaşması imzalanmıştır. 16 Ağustos 1959'da Kıbrıs Cumhuriyeti ilan edilmiş ve yapılan anlaşmalarla Yunanistan'ın Enosis, Türkiye'nin ise Taksim tezlerinin önü kesilerek iki tarafın karşılıklı olarak iddialarından vazgeçtiği kabul edilmiştir.

Kıbrıs Cumhuriyeti İlanı ve Bölünmeye Giden Süreç (1959-1974 yılları arası dönem)

Soğuk savaş döneminde Kıbrıs'ın uluslararası bir sorun olması ABD'yi rahatsız etmekte, Türk ve Rum kesimi arasındaki çatışmalar NATO'nun Güney kanadının da zayıflamasına neden olmaktaydı ve bu durum SSCB'nin güçlenmesine yol açmaktaydı (ÖZARSLAN, 2007). ABD çıkarları gereği iki taraf arasında anlaşma sağlayabilmek için Rum kesiminin Enosis, Türk tarafının da Taksim politikalarından vaz geçeceği bir orta yol olarak Ada'nın bağımsızlığı fikri ortaya konuldu. Diplomatik olarak sorunun çözümü için Zürih'te Türkiye ve Yunanistan'ın Başbakan ve Dış işleri bakanları bir araya gelerek, İttifak ve Garanti antlaşmalarından oluşan ve Kıbrıs Cumhuriyetinin temel yapısını oluşturan Zürih antlaşmasını 11 Şubat 1959 tarihinde imzaladılar. Ada üzerinde İngiltere'nin egemenliği devam ettiği için imzalanan bu anlaşma hukuki bir sonuç doğurmadı. Anlaşmanın hukuki sonuçlarını doğurabilmesi ve hayata geçmesi için İngiltere ve iki toplumun temsilcilerinin onayına sunuldu. (ÖZARSLAN, 2007) Taraflar Zürih antlaşmasını görüşmek ve hukuki geçerlilik kazandırabilmek üzere Londra'da bir araya geldi. İngiltere Zürih antlaşmasına koşul olarak;

-Ada'daki egemenliğin Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası ve ilgili diğer belgelerin usulüne uygun olarak imzalanıp yürürlüğe girdiği tarihte devredileceğini

-Türkiye ve Yunanistan taraflarının İngiltere'nin bu koşulunu kabul ettiğine dair bildirisi

-Türk toplumu ve Rum Toplumu temsilcilerinin Londra'da imzalanan belgeleri kabul ettiklerine dair bildirisi yürürlüğe girmeli maddelerini ekledi.

Zürih anlaşması esaslarına uygun olarak Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası, kurulan komisyonlarca oluşturuldu ve 16 Ağustos 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuş oldu. Türkiye, Yunanistan ve İngiltere tarafından imzalanan ve henüz hukuki varlığı doğmamış olan Kıbrıslı Rum ve Türk temsilcilerin sadece kabul ettiklerine dair bildirimde bulunduğu anlaşmalar, 16 Ağustos 1960 Tarihinde resmen kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin de imzalamasıyla bir bütün olarak Lefkoşa Antlaşmaları adını aldı. Lefkoşa antlaşmaları dâhilinde Türkiye ve Yunanistan arasında Ada'nın güvenliği için ortak hareket etmeyi içeren İttifak anlaşması ve İngiltere, Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında Zürih Anlaşması esaslarına göre hazırlanan Anayasa'nın kurduğu devlet yapısını korumaya yönelik Garanti anlaşması imzalandı. Garanti Anlaşması ile

Ada'nın bir başka devletle birleşmesinin ya da taksiminin teşvik edilmesi yönünde faaliyetlerin engellenmesi maddesi ile somut bir biçimde Enosis ve Taksim tezlerinin önüne geçilmiştir. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin varlığını devam ettirmesinin koşullarından biride anlaşmalar çerçevesinde hazırlanan anayasayı değiştirmemektir. Kurulmuş olan anayasal düzenin tehlikeye girmesi halinde Garanti Anlaşması'nın 4. Maddesi gereğince, garantör devletler olan İngiltere, Yunanistan ve Türkiye birlikte hareket edecek fakat mümkün olmaması halinde garantör devletlerin her birinin anlaşmalar ile kurulmuş anayasal düzeni tekrar tesis etmek üzere tek başına harekete geçme hakkı da mevcuttur. Garantör devletlere tanınan harekete geçme hakkının kullanım amacının belirtilmiş olması lakin; kapsamının belirtilmeyerek ucu açık bırakılması anlaşmaların Ada'daki dengeleri sağlayacağına dair güven açısından dikkat çekicidir. Garantör devletlere böyle bir hak tanınması Ada'ya acil bir müdahale gerekebileceğini hesap ettiklerini düşündürttüğünü söyleyebiliriz. Garanti Anlaşması, iki temel felsefeye hizmet etmektedir. İlki, antlaşmalar yoluyla oluşturulan düzende, iki milletli yapının sağlanmasıdır. İkincisi ise, iki anavatan arasındaki dengenin sağlanmasıdır. (ÖZARSLAN, 2007)

Enosis tezini gerçekleştirmek isteyen Rum kesimi daha sonraki süreçte iki toplumlu anayasal düzenden tatmin olmamış ve çeşitli sebeplerle Lefkoşa anlaşmalarının geçersiz olduğunu iddia etmiştir. Zor kullanma, Eşit olmayan anlaşma, İttifak anlaşmasının Esaslı İhlal dolayısıyla feshi, BM Antlaşmalarının 2/1 ve 2/4. Maddelerine aykırılığı gibi iddialarla Anlaşmaların geçersiz olduğunu ileri sürdüler. Rum tarafı, 1960 statüsünü *Enosis* yolunda atılması zorunlu ve aynı zamanda geçici bir adım olarak görmüştür. Bu çerçevede özellikle Rum tarafının *Enosis* amacı ve bu amaç doğrultusunda izlediği politikalar, 1963 yılı itibariyle Ada'nın statüsünü sarsmaya başlamıştır (AKSU & ÇOLAK, Türkiye'nin Dış Politika Krizlerinde Ahdi Hukuk: Kıbrıs ve Nahçıvan Krizleri, 2019). Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurduğu düzenden rahatsız olan Rum tarafı hem devleti kuran anayasal düzenin geçersizliğini uluslararası platformlarda dile getiriyor hem de içte Türk tarafının anayasal haklarını kullanması konusunda sıkıntılar çıkarıyordu. 1963 yılında Makarios anayasa değişikliği talep etmiş bu Lefkoşa anlaşmalarıyla kurulan ve iki toplum arasında denge gözetilerek oluşturulan statüye karşı bir darbe olmuştu. Lefkoşa anlaşmalarında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin varlığı Zürih Anlaşması çerçevesinde oluşturulan anayasaya bağlı idi ve anayasanın değiştirilemeyeceği koşul olarak kurucu anlaşmalarda mevcuttu. Makarios'un bu talebi Ada'daki Türk kesimi ve Türkiye tarafından reddedildi.

Rum kesiminin anayasal düzene olan itirazları Ada'daki Türklere de şiddet eylemleri olarak yansıyordu. 1963 yılı itibari ile gittikçe artan şiddet olayları Türkiye'yi Ada'daki Türkleri ve Ada üzerindeki haklarını korumak için müdahale etmeye zorluyordu. 1 Ocak 1964 günü Makarios Lefkoşa Anlaşmalarını tek taraflı feshettiğini deklare etti ve Ada'daki Türklere karşı saldırılarına devam etti. Türkiye vaziyet üzerine 13 Şubat 1964 günü BM Güvenlik Konsey'ine başvurarak kanlı saldırıların durdurulmasını talep etmiştir. BM bu talep üzerine Barış Gücü kurularak Kıbrıs Hükümeti'nin her türlü şiddet eyleminin ve kan dökülmesinin önüne geçilecek tedbirler alınması kararlaştırılmıştır. Bu kararın günümüz içinde önem taşıyan yönü, Kıbrıs Hükümeti tabirinin kullanılması ve Türkiye'nin de bu karara oy vermesi hasebiyle Rum Yönetimi'nin yasal Kıbrıs Hükümeti olarak tanınmasının gerekçesi olarak kabul edilmektedir (ÖZTÜRK, Stratejik Açıdan Doğu Akdeniz ve Kıbrıs, 2003). BM Barış Gücü'nün etkisi sınırlı kalmış Türklere yönelik saldırılar sürmüştür. 4 Nisan 1964'te Makarios Lefkoşa Anlaşmalarının muhteva ettiği anlaşmalardan biri olan İttifak Anlaşması'nı feshettiğini açıkladı. Makarios bu açıklamadan bir ay sonrada Milli Muhafız Alayı kurma kararı aldığını deklare etti. Türkiye Rum kesiminin anlaşmaları tek taraflı ihlalleri üzerine, kamuoyuna Ada'ya müdahale edileceği konusunda kararlılığını dile getiren bir açıklama yaptı. Bu açıklama üzerine Johnson Mektubu olarak bilinen Amerikan Başkanına ait mektup İsmet İnönü'ye yazıldı. Bu mektup neticesinde Ada'ya müdahale gerçekleştirilmedi. Türkiye krizi aşabilmek ve katliamları durdurabilmek için 8 Ağustos 1964'te Yunan mevzilerini bombalayarak vurdu. Türkiye Anlaşmaların verdiği yetkiyi sınırlı bir ölçüde kullanabilmiştir. 1964 Kıbrıs Krizi 9 Ağustos 1964 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'nin 193 sayılı kararı uyarınca tarafların ateşkesi kabul etmeleri ile sonuçlanmıştır (AKSU & ÇOLAK, Türkiye'nin Dış Politika Krizlerinde Ahdi Hukuk: Kıbrıs ve Nahçıvan Krizleri, 2019). Ateşkes sonrası dönemde Amerika ve İngiltere Kıbrıs sorunu çözümü için çeşitli planlar gündeme getirmiş hatta ABD'nin hazırladığı Acheson Planında, Meis Adası ve Türkiye'ye bir üs karılığında Türklerin Ada'da azınlık statüsünde olması ve Enosisi kabul etmeleri teklif edilmiştir. Bu planda Makarios tarafından reddedilmiştir. Yine Türkleri azınlık statüsüne iten bir planda Yunanistan tarafından öne sürülmüş bu çözüm önerisi de Türkiye ve Rum kesimi tarafından reddedilmiştir. Başka çözüm önerileri gündeme gelse de sunulan hiçbir öneri taraflar arasında kabul edilmemiştir.

Kıbrıs sorunu için arka arkaya sunulan çözüm önerilerinin sonuçsuz kalması ile 1967 yılında şiddet olayları yeniden tırmanmış ve Ada'yı yeni bir krize doğru sürüklemiştir. Nisan 1967'de Yunanistan'da gerçekleşen darbe ile beraber Ada üzerindeki Enosis iddiaları daha yüksek sesle dillendirilmeye başlanmıştır (AKSU & ÇOLAK, Türkiye'nin Dış Politika Krizlerinde Ahdi Hukuk: Kıbrıs ve Nahçıvan Krizleri, 2019). Yine 1967 yılının Nisan ayında Ada'ya gayri resmi yollarla 20.000 Yunan askerinin çıkartıldığı haberi de Ada'daki gerilimi tırmandırdı (OLGUN, 1999). Bu gelişmeler üzerine Eylül 1967'de Keşan ve Dedeağaç'ta Yunanistan ve Türkiye arasında başbakanlar düzeyinde görüşmeler yapıldı. Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel Yunanistan Başbakanı Kolias'a Enosis'in savaş nedeni olacağını kesin bir üslupla anlattı (OLGUN, 1999). Görüşmelerden bir sonuç alınamaması üzerine 1964 krizinde olduğu gibi askeri seçenek gündeme getirildi. TBMM'de, Rumların Türkiye'nin koşullarını kabul etmemesi durumunda Ada'ya müdahale edileceği ve gerekirse Yunanistan'la savaşa girileceğini beyan eden bir karar alınmıştır. Türkiye'nin öne sürdüğü koşullarda her iki taraftan (Yunanistan ve Rum Kesimi) Lefkoşa anlaşmalarına uygun hareket etmelerini istemiştir. Bu istemler arasında antlaşmalara aykırı olarak Ada'ya sokulan Yunan askerlerinin geri çekilmesi, saldırıya uğrayan Boğaziçi ve Geçitkale köylülerine ilişkin tazminat ve yine Kıbrıs Cumhuriyeti statüsüne aykırı olarak oluşturulan Rum Milli Muhafız Ordusu'nun dağıtılması gibi Ada'daki statükonun eski haline getirilmesini amaçlayan maddeler bulunmaktadır (AKSU & ÇOLAK, Türkiye'nin Dış Politika Krizlerinde Ahdi Hukuk: Kıbrıs ve Nahçıvan Krizleri, 2019). Türkiye'nin askeri müdahale konusundaki kararlılığı Yunanistan'a geri adım attırmıştır. Yaşanan bu kriz ABD, İngiltere ve Kanada'nın araya girmesi ve Türkiye'nin isteklerinin kabul edilmesi ile çözümlenmiştir.

Rum tarafı ve Yunanistan'ın saldırgan tutumları ve kurucu anayasayı ihlal eden davranışları Türk kesimini tedbir almaya ve yeni bir örgütlenme faaliyetine girişmeye itmiştir. Türk Toplumunun yasama ve yürütme işlevini yerine getiren Genel Komite lağvedilerek yerine 28 Aralık 1967'de Geçici Türk Yönetimi kurulmuştur. Rum kesiminin Ada'nın tamamına sahip olma girişimlerinin Türkiye'nin müdahalesiyle karşılaşması ve başarısızlıkla sonuçlanması Kıbrıs sorununu içinden çıkılmaz bir hale soktuğu gibi kendi içlerinde de fikirsel kırılmalara neden olduğunu söyleyebiliriz. Rumların Enosisi gerçekleştirme yöntemi konusunda bir kısmı askeri güç kullanmak

gerektiğini düşünürken diğer bir kısımda Ada'ya ele geçirmenin zamana yayılmış ekonomik ve sosyal politikalar ile mümkün olabileceğini düşünmekteydi. Askeri güç kullanımını Yunanistan desteklerken Enosisin uzun vadede gerçekleştirilmesi fikrini ise Rum lider Makarios desteklemekteydi. Askeri güç ile Enosisi gerçekleştirmek isteyenler Rum Milli Muhafız Ordusu(RMMO)'ndaki Yunanlı subayların denetiminde EOKA-B'yi kurdu. Makarios ise Yunanistan'ın gücünü kırabilmek için RMMO deki asker sayısını azaltmaya ve kendine bağlı bir polis gücü kurmaya çalışıyordu. Yunan destekli EOKA-B ve Makarios taraftarları arsındaki iç çatışma zaman zaman kanlı eylemlere sahne oluyordu. Makarios 5 Temmuz 1974'te yaptığı bir basın toplantısında Yunanistan'ı Kıbrıs Cumhuriyetini yıkmakla itham etmişti. Bir İngiliz kanalına da verdiği beyanatta, yasadışı EOKA-B'nin Yunanistan'daki askeri cunta tarafından desteklendiğini ve bu desteğin Rum Toplumunu iç savaşın eşiğine getirdiğini beyan etmişti (ÖZTÜRK, Stratejik Açıdan Doğu Akdeniz ve Kıbrıs, 2003). Bu açıklamaların akabinde 15 Temmuz 1974'te Makarios'a karşı, Yunanlı subayların komuta ettiği RMMO ve EOKA-B harekete geçerek, Nikos Samson önderliğinde darbe yapıldı. Beş gün süren iç çatışma sonunda 2000 civarı Rum hayatını kaybetti ve Makarios darbeden sağ kurtularak İngiltere'ye kaçmayı başardı. Darbeden sonra EOKA-B yanlılarından oluşan yeni bir hükümet kurularak Cumhurbaşkanlığı makamına da Nikos Samson getirildi. 1974'te Makarios'a karşı bir darbe sonucu Ada'nın yönetiminin Nikos Sampson'ın eline geçmesi, Türkiye açısından 1974 Kıbrıs Krizi'nin tetikleyicisi olmuştur. (AKSU & ÇOLAK, Türkiye'nin Dış Politika Krizlerinde Ahdi Hukuk: Kıbrıs ve Nahçıvan Krizleri, 2019) Enosis yanlısı cenahın Ada'da hakim konuma gelmesi, iç politikada sıkışmış durumda olan Yunan cuntasının Kıbrıs'ı ilhakını en hızlı şekilde tamamlayarak ulusal kahraman olma peşinde olması (KOÇ, 2005) ve Makarios'un BM'de yaptığı açıklamada Türk halkının imha tehlikesi ile karşı kaşıya olduğunu belirtmesi gibi faktörleri Ada'nın Yunanistan'a ilhakının Ada Türklerine soykırım uygulayacak askeri bir harekatla kısa süre içinde fiilen gerçekleştirilmek istendiğini görülmektedir. Atina'da Ajans France Press'e Yunan subaylarının verdiği bir belgede darbenin amacının bir yıllık süre içinde yapılacak halk oylaması ile Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanacağı olarak belirtilmişti (KOÇ, 2005). Bu açıklamalardan ve Kıbrıs'taki ahvalden Yunan subaylarının koordinasyonundaki Rum ordusu ve çeteleriyle Türklere karşı girişilecek bir jenosit ile Ada nüfusunu Rumlaştırarak ardından dünya kamuoyunu ikna edebilmek için kazananı belli bir referandumla ilhakı oldubittiye getirmek olduğu çıkarımını yapabiliriz. Türkiye'nin hem Ada'daki varlığını

korumak hem de soydaşlarının can güvenliğini garanti altına alabilmek için harekete geçmesi gerektiği açıktı. Türkiye ilk etapta uluslararası alanda haklılığını ortaya koymaya çalışarak destek aradı. Amerika, İngiltere ve SSCB ile temasa geçerek görüşlerini ve tepkilerini bu ülkelere iletti. 17 Temmuz 1974 Tarihinde TBMM cumhurbaşkanının çağrısı ile olağan üstü toplandı ve Başbakan Bülent Ecevit aynı gün İngiltere'ye gitti. Ecevit İngilizlere Ada'ya birlikte müdahale etme teklifinde bulundu. Reddedilmesi üzerine de Ada'daki İngiliz üslerini kullanma izni istedi, bu teklifi de İngilizler tarafından reddedildi. Uluslararası alanda girişimleri boşa çıkan Türkiye Garanti anlaşmasına dayanarak 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs Adası'na çıkarma yaptı. 22 Temmuz 1974'te BM Güvenlik Konseyi'nin ateşkes çağrısına kadar çıkarma devam etti. Ateşkes ile birlikte Yunanistan'daki cunta ve Nikos Sampson görevlerinden uzaklaştırılmıştır. Hükümet değişikliklerinden sonra Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın katılımıyla Cenevre görüşmeleri başlamıştır. Bu görüşmelerde; Ada'da Türkler ile Rumlar arasında bir güvenlik bölgesinin oluşturulması, Rumların işgal ettikleri Türk köylerinden çekilmesi, esirlerin karşılıklı olarak serbest bırakılması ve karma köylerin güvenliklerinin BM Barış gücü aracılığı ile sağlanması yönünde anlaşmaya varılmıştır. Nitekim Rum tarafı anlaşmaya uygun hareket etme konusunda istekli davranmamışlar hatta Türk köylerine saldırılarını devam ettirmişlerdir. Rum kesiminin bu tavrı üzerine yeniden görüşmeler başlamış ve Türkiye 1. Cenevre sözleşmesinin hükümlerine uyulmasını ve bu hükümlere uyma yükümlülüğünü yerine getirme konusunda kesin bir süre istemiştir. Görüşmelere katılan Yunan ve Rum delegeler ise Türkiye'yi oyalamaya çalışarak Yunanistan'ın toparlanarak Ada'ya tekrar askeri kuvvetler göndermesini amaçlamaktaydı (ÖZTÜRK, Stratejik Açıdan Doğu Akdeniz ve Kıbrıs, 2003). Türkiye görüşmelerin sürekli sürüncemede bırakılmasına karşılık 14 Ağustos 1974'te ikinci kez askeri harekâta başlamıştır. İkinci askeri harekâtta Türkiye BM Güvenlik Konsey'inin ateşkes çağrılarına uymamış, işgal altındaki Türk köylerini kurtarana kadar ve Türk toplumunun güvenliği için istenilen hedeflere ulaşana kadar askeri harekâtını sonlandırmamıştır. 2. askeri harekâttan sonra BM Genel Kurulunda iki toplumlumun da eşitliğinden bahsedilmiş ve Kıbrıs Türk halkının eşitliği vurgulanmıştır. 1 Kasım 1974'te BM Genel Kurulunun aldığı kararlarındaki önemli bir ayrıntı da iki toplumlu bir yapıdan söz edilmesi ve Kıbrıs Hükümetinden söz edilmemesidir. Kıbrıs Hükümeti'nden bahsedilmemesi Ada'da meşru bir hükümetin görülmediği anlamını taşımaktadır (ÖZTÜRK, Stratejik Açıdan Doğu Akdeniz ve Kıbrıs, 2003). Nitekim BM'nin 1974'teki eşit toplum ve Kıbrıs Hükümeti'ni

tanımayan bu tutumu süreklilik arz etmeyerek yerini tekrar Rum Yönetimini Ada'nın tek ve meşru temsilcisi olduğu kabulüne bırakacaktır. Yine BM'nin de 1 Kasım 1974 yılındaki iki ayrı toplumun varlığını kabul eden tutumu ve dünya kamuoyunda Türkiye'nin müdahalesinin haklılığı (Avrupa Konseyi 28 Temmuz 1974'te Türkiye'nin Ada'ya müdahalesinin yerinde olduğunu açıklamıştı) Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kurulması için uygun zemini hazırladığını söyleyebiliriz. 13 Şubat 1975 tarihinde KTFD'nin ilan edilmesi ile Türkiye'nin 1963 olaylarından beri savunduğu federasyon savı gerçekleşmiş oldu. 1975 yılında Rum ve Türk taraflarının görüşmeleri neticesinde nüfus değişimi anlaşması yapılmış ve Ada'nın güneyinde kalan 65.000 Türk Ada'nın kuzey tarafına geçmiştir. 1975 yılında iki toplum arasında federal bir çözüm için görüşmeler devam etmiş sonraki yıllarda 1977 ve 1979 da iki toplum liderleri arasında toplantılar yapılmış bu süreç Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadar devam etmiştir.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kurulması ve 1980 Sonrası gelişmeler

1977 ve 1979 zirvelerinden bir sonuç çıkmaması üzerine iki toplum arasında kesilen görüşmeler 16 Eylül 1980 tarihinde tekrar başladı ve 1981 yılı boyunca devam etti. Bu görüşmelerde federal ve iki toplumlu bir Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulabilmesi için anayasal meseleler, yerel yönetimler, mülk edinme, serbest dolaşım gibi konularda mutabakat sağlanmaya çalışılmaktaydı. Bu süreç BM Genel Kurulu'nun 13 Mayıs 1983 tarihindeki 37/253 sayılı kararı ile kesildi ve KTFD'yi federe devlet fikrinin dışında bir karar almaya itti. Söz konusu karar, Rum kesiminin Ada'nın kuzeyine yayılımının önünü açıyor (ÖZTÜRK, Stratejik Açıdan Doğu Akdeniz ve Kıbrıs, 2003) ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Tüm Ada üzerindeki egemenlik ve kontrol yetkisi vurgulanıyordu (KOÇ, 2005). BM'nin Kıbrıs Cumhuriyeti tabirini kullanması ve Türk tarafını ikinci plana iterek Rum kesimini Tüm Ada'yı temsil edecek şekilde konumlandırmasını reddeden Kıbrıs Türk Federe Devleti 17 Haziran 1983'te yayınladığı 5 maddelik bildiriyle Kıbrıs Türk halkının *self determination* hakkını ilan etti. Kıbrıs Barış harekâtından bu yana eşit statüde iki toplumlu bir federal yapı kurabilmek için birçok kez görüşmelere katılan Türk tarafının tüm çabalarına karşın Rumların Ada üzerindeki üstünlük mücadelelerinin sonu gelmemiştir. Uluslararası alanda buldukları destekle de

uzlaşmasız tavırları süreklilik arz etmiştir. Tüm bu süreç göz önüne alınırsa Türklerin can güvenliği ve Kıbrıs'ta Türk varlığının devamlılığı için Türklerin iki toplumu eşit tutan bir devlet oluşumu yerine kendi devletlerini kurmaları daha iyi bir alternatif sunmaktaydı. Nitekim Kıbrıs Türkleri 15 Kasım 1983'te 24 maddelik Bağımsızlık Deklarasyonu ile bağımsızlığını ilan etmiş ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kurulmuştur.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulması ABD, İngiltere ve diğer batılı güçlerin tepkisiyle karşılaştı. Kıbrıs Türk halkının bağımsızlık kararı alması BM Güvenlik Konseyi'nin 18 Kasım 1983 tarihinde aldığı bir kararla kınandı. Türkiye ile birlikte Pakistan ve Bangladeş de Türk tarafının kurduğu devleti tanımak istese de ABD ve İngiltere'nin baskıları sonucu geri adım atmışlardı. Yine BM Güvenlik konseyi 1984 yılında Türk tarafının aleyhine bir karar alarak Türk Cumhuriyeti'nin ayrılıkçı bir hareket olarak nitelendirmiştir. ABD, Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne karşı çıkmakla beraber iki toplum arasındaki görüşmelerin devam etmesini istiyordu. Rauf Denktaş'ın 1984 yılında çağrısı ile görüşmeler tekrar başladı fakat 1990 yılına kadar süren görüşmelerden bir sonuç alınamadı. 1990 yılında Rum kesiminin AB'ye üyelik başvurusunda bulunması ve Ada'nın çözümlenmemiş siyasal sorunlarına rağmen değerlendirmeye alacağını açıklaması Kıbrıs sorununa yeni bir boyut kazandırmıştır. 1996 yılında Ada'da iki taraf arasında silahlı çatışmalar olmuş ve iki taraftan da ölenler olmuştur. 1996 yılında şiddet olaylarının tırmanması akabinde 1997 yılında Rum tarafının Rusya'dan S-300 için anlaşma yapıldığının anlaşılması gerginliğin boyutunu daha da tırmandırmıştır. Türkiye'nin yanı sıra BM ve İngiltere'nin de karşı çıkması ile Rum tarafı S-300'ler konusunda geri adım atmıştır. AB Şubat 1997'de Ada'nın tam üyeliği için siyasi çözüm şartı koşsa da 2001 tarihinde AB Komisyon Başkanı Romano Prodi mevcut siyasal sorunlar çözülmeden de tam üyeliğin gerçekleşmesinin mümkün olduğunu söylemiştir. 1999 yılında Helsinki Zirvesi'nde Türkiye AB'ye aday ülke konumuna getirilirken Zirvede Kıbrıs ile ilgili hususlara da yer verilmiştir. AB'nin Ada konusunda bütün durumların dikkate alınacağına dair yaklaşımı Türkiye'yi memnun etmiş olsa da 2000 yılında açıklanan Katılım Ortaklığı Belgesi'nde Kıbrıs Sorununun kısa vadeli hedefler bölümünde zikredilmesi Türkiye için hayal kırıklığı olmuştur. Türkiye, AB'nin bu tutumunu Kıbrıs meselesini bir oldubittiye getirme çabası olarak değerlendirmiştir.

Annan Planı

BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın 11 Kasım 2002'de ilgili taraflara sunduğu ve onun adıyla anılan bu çözüm planı, Kıbrıs Adası'nı bağımsız bir devlet olarak birleştirmeyi öngören bir Birleşmiş Milletler planıdır. Ortaya konulan bu çözümün 2002 Aralık ayında yapılacak olan Kopenhag Zirvesi'ne kadar üzerinde müzakerelerde bulunulması gerektiği de taraflara belirtilmiştir. İlk görüşlerin 18 Kasım 2002 tarihine kadar sunulması, müzakerelerin de 28 Şubat 2003 tarihine kadar tamamlanması öngörülmüş ve 30 Mart 2003 tarihinde iki kesimde ayrı ayrı referanduma sunulması istenmiştir. Çözümün olabilecek en hızlı şekilde gerçekleştirilmek istenmesinin ardında, AB'nin birleşmiş bir Kıbrıs'ın AB'ye katılımını kuvvetle tercih ettiğini (T.C Dışişleri Bakanlığı, tarih yok) görüşünün yattığı düşünülebilir. Buna göre, 2002 Kopenhag Zirvesi'nde Kıbrıs Rum tarafının AB'ye 1 Mayıs 2004'te üye yapılacak on ülke arasında sayılmıştır. Türkiye ise aynı Zirve'de AB'den tam üyelik için müzakere tarihi alma beklentisi içindeydi. BM Genel Sekreteri'nin sunulan çözüm planının hemen ardından Denktaş ve Klerides'e gönderdiği mektubu ile taraflara manevra yapma (ÖZTÜRK, Stratejik Açıdan Doğu Akdeniz ve Kıbrıs, 2003), çözümü değerlendirme şansı bırakmadan zaman sınırlamasına boğarak Annan Planı'nı dayatılmaktaydı. Mektupta egemenlik, toprak dağılımı ve göçmenler gibi önemli hususların Kopenhag Zirvesi öncesi 30 günlük süre içinde çözümlenmesi, diğer ikincil derece konuların ise 28 Şubat 2003 tarihine kadar tamamlanması istenmekteydi. Annan Planının bu çerçevede rastgele bir zamanlamada değil, tarafların AB katılım sürecinde darboğaza sokularak çözümün Annan Planı'nın istediği şekilde gerçekleştirilmesinin söz konusu olduğunu yadsıyamayacağımızı söyleyebiliriz. Çözüm önerisine karşı Kıbrıs Türk Tarafı da Rum tarafı da mesafeli yaklaşmış ve müzakere etmekten kaçınmışlardır. İki tarafta İlk etapta çözümün müzakereye açılmadan önce ön görüşme yapılması ve üzerine konuşulması gerektiği yönünde açıklamalarda bulunulmuştur.

Genel hatları ile Annan Planı çerçevesinde ele alınan konular şu şekilde sıralanabilir:

- Kıbrıs'ın uluslararası kimliğinin ortak devlet tarafından temsil edileceği, Kıbrıslı Türklerle Rumların ayrı ayrı parça devletlerinin bulunacağı
- Garanti ve İttifak Anlaşmalarının yeni koşulları uydurulup muhafaza edileceği

- Kıbrıs'ın AB'ye katılım sözleşmesinin onaylanacağı, Türkiye'nin AB ye katılımının destekleneceği ve Yine Kıbrıs'ın başka bir devlet ile birleşmesinin yasak olacağı
- Toprak dağılımında ise iki alternatif yol sunulmuştur. A Haritası ve B haritası olarak sunulan seçeneklerde ilk haritada; toplam 58 yerleşim biriminin Rumlara iadesi öngörülürken ikinci haritada ise; 48 yerleşim biriminin iadesi söz konusu olduğu
- Anlaşmanın uygulanmasını izleme görevi BM Barış Gücüne bırakılacağı
- Ada'nın silahsızlandırılacağı ve Ada'daki askeri personel varlığının kısıtlanacağı

Annan çözümü ile Rum ve Türk kesimlerinin tekrar bir arada yaşayacağı bir düzene geçiş yapılması ve ardından Kıbrıs adasının AB'ye üye yapılması planlanmaktaydı. Türkiye'nin 1959-1960 yıllarındaki kazandığı hakları elinde tutmaya devam etmesi ve Akdeniz'in güvenliği mevzuunda yanlış ellere geçmesi büyük bir savunma zafiyeti yaratabilecek Kıbrıs Adası'nda Türkiye'nin varlığını idame ettirebilmesinde uluslararası anlaşmaların hayati önem taşıdığını yadsıyamayız. Barış Harekâtı, Garanti Anlaşması'nın bize tanıdığı hak çerçevesinde yapılabilmiştir. İki toplumun birlikte yaşamasını öngören Lefkoşa Anlaşmaları Rumlar tarafından defalarca ihlal edilmiş ve Türklere karşı uygulanan katliamları engellememiştir. Peki AB'ye üye olmak pahasına Ada toplumlarının tekrar birleştirilmesinin doğru bir karar olduğu söylenebilir mi? Rauf Denktaş, AB üyeliği pahasına Planı kabul etmeyi bir yazısında '… Annan Planı İngiliz - Amerikan çıkarlarını gözeten ve bize sulu bir AB havucu vaat ederek, kısa yolu gösteren bir plandı. Geçen zaman içinde verilen sözlerin karşılığında Rum'a yamanmamızı beklediklerini görme zamanı gelmiştir. Egemenlikten, devletimizden vazgeçmekle elde edileceklerin hiçbir kıymeti harbiyesi olmayacaktır. Sonuç, azınlıktır; kısa süre içinde Kıbrıs'tan yok oluştur… (DENKTAŞ, Son Çağrı, 2007)' şeklinde yorumluyor.

Annan Planı çerçevesinde, Yunanistan ve Türkiye Ada'dan askeri varlıklarını çekecek ve Ada'ya silah getirip götürmek yasaklanacak. Yunanistan ve Türkiye'nin Ada'daki askeri varlıkları 7.500 personeli geçemeyecek ve Ada'da BM Barış Gücü serbestçe dolaşacak. Türkiye'nin Ada'da bulundurabileceği azami 7.500 kişilik askeri personel ise Garanti Anlaşması gereği olarak değil İttifak Anlaşması gereği bulundurulacaktır. Yani Kıbrıs'ın iç meselelerine değil sadece Ada'nın dış müdahalelere karşı toprak bütünlüğüne yapılabilecek saldırılarda etkinlik gösterebilecektir. Kıbrıs Türklerine karşı yapılacak bir saldırıda Türkiye'nin 1974'teki gibi bir müdahalede bulunabilmesi pek olası gözükmemektedir. Annan Planı ile Türkiye'nin etkin ve fiili

garantörlüğü kalkmış ve ikincil içi boş bir garantörlük halini almıştır. Çözüm planı, BM Güvenlik Konseyine dayalı bir garantörlük sistemi getirmektedir (ÖZTÜRK, Stratejik Açıdan Doğu Akdeniz ve Kıbrıs, 2003). Bosna'da yaşanan soykırımda; BM'nin yetersiz kaldığını, Avrupa'nın burnunun dibindeki katliamlara karşısında sessiz kaldığını ve Türkiye'nin müdahale konusunda uluslararası kamuoyundan yardım istemekten öteye gitmediğini düşünürsek, Kıbrıs Türklerine karşı başlatılacak bir soykırım neticesinde Garantörlük hakkı elinden alınmış bir Türkiye'nin Ada'ya müdahalesi kolay olmayacaktır. Uluslararası anlaşmaların verdiği bir hak olmadan Türkiye'nin Ada'ya askeri müdahalesi işgalci bir hareket olarak algılanacaktır. Annan Planı'nın etkileyeceği önemli bir hususta ekonomik ve sosyal yapı olacaktı. Plan kabul edilseydi KKTC'nin verimli ve ekilebilir toraklarının %65'i bugünkü topraklarının ise yaklaşık %21'ini kaybedecekti (ÖZTÜRK, Stratejik Açıdan Doğu Akdeniz ve Kıbrıs, 2003). 1350 işyeri kapanacak; 553 iş yeri, 442 ticarethane, 188 otel ve lokanta Rumlara terkedilecek, çalışan nüfusun %15' işsiz kalacak ve 55 milyon $ gelir gelir kaybı oluşacaktı. Aynı zamanda Rumlara bırakılacak topraklar KKTC'nin su kaynaklarının %75,6'sını, hububat üretiminin % 70'ini, sebze üretiminin %50'sini, patates üretiminin %75'ini ve narenciye üretiminin %67'sini karşılamaktadır. Tarım sektörünün toplam kaybı 127 milyon $ olacak ve Rumlara terkedilen bu toraklardan asgari 55 bin Türk göç etmek zorunda kalacaktı (KOÇ, 2005). Annan Planı neticesinde Kıbrıs'ın AB'ye girmesi Türkiye'nin üyeliği konusunda elindeki kozu kaybetmesine de neden olabilir. Yunanistan ve Rum Kesimi Kıbrıs'ın AB'ye üye olmasından sonra Türkiye'nin üyeliğini veto etmekte herhangi bir beis görmeyebilir. Türkiye AB sürecinde ilerleyebilmek için Kıbrıs'ta bir çözüme ulaşmak istiyorsa üyeliğini garanti etmeden bir anlaşma imzalamasının, ülke çıkarları için ihtiyatlı davranmasının daha doğru bir yol olacağını söyleyebiliriz. Rum tarafının sermaye yönünden güçlü olduğunu ve Yunanistan ile beraber AB içinde olduğunu düşünürsek, dolaşım serbestisi ve mal mülk edinimi konusunda Kıbrıs Türklerinin dezavantajlı konuma düşebileceğini öngörebiliriz. AB içindeki Rumlar ve Yunanlılar nüfus çoğunluğunu ellerinde bulunduracaklarından Kuzeyde daha fazla yerleşim sağlayabilir ve sermaye avantajları ile de zamanla Kuzey tarafının topraklarının da çoğunluğunu satın alabilirler. Şayet Türkiye'de Kıbrıs ile birlikte AB'ye girerse nüfus ve sermaye açısından Rumları ve Yunanlıları dengeleyebilir. Onların kuzeye nüfuz etmeleri kadar Türklerde güneye nüfuz edebilir. Türkiye'nin üyeliği bir denge unsuru oluşturabilir. Annan Planı genel olarak Türkiye'nin garantörlüğünü egale edip

Makarios'un, Enosis'in uzun vadede Türk kesimini ekonomik ve sosyal olarak yıpratarak gerçekleştirilmesi gerektiği, savını destekler bir görünüm sergilediği izlenimi uyandırıyor. Söz konusu çözüm belgesi her ne kadar Rumların lehine Türklerin ise aleyhine gözükse de Referanduma sunulan belge Türk kesiminin %64,91 'Evet' oyuna karşı Rumların %75,83'lük 'Hayır' oyuyla reddedildi. GKYR'nin en büyük partisi konumunda olan AKEL'in referandumda olumsuz tavır sergilemesi Rum kesiminin Annan Planı'nı reddetmesinde etkili olmuştur. AKEL Annan Planı'nın BM tarafından uygulanacağına dair Güvenlik Konseyinden Güvence talep etti. Kofi Annan'ın gündeme getirdiği bu talep ile İngiltere'nin hazırladığı ve ABD'nin desteklediği bir karar tasarısı ortaya konuldu (ÖZTÜRK, Stratejik Açıdan Doğu Akdeniz ve Kıbrıs, 2003). Bu tasarı ile Güvenlik Konseyi'nin kararlarına etkinlik kazandırabilmek için bölgenin her türlü iletişiminin ve diplomatik ilişkilerinin kısmen veya tamamen durdurulabileceği, bu önlemlerin yetersiz kalması durumunda ise hava, deniz ve kara güçlerinin kullanılarak harekete geçilebileceği düzenlenmişti. Hazırlanan karar tasarısı BM Güvenlik Konsey'inde görüşülmüş ancak veto hakkına sahip beş daimi üyeden biri olan Rusya tarafından bu tasarı veto edildi (ÖZTÜRK, Stratejik Açıdan Doğu Akdeniz ve Kıbrıs, 2003). Rusya veto gerekçesi olarak referandum öncesi böyle bir karar alınmasının referandum sürecinin olumsuz etkileyeceğini öne sürmüştü. Rusya'nın bu tavrının arkasında Kıbrıs'ı tamamen ABD'nin eline bırakarak Akdeniz'de stratejik bir üstünlük sağlamasını istememiş olmasını olası bir seçenek olarak da düşünebiliriz. Anan Planı'nda dikkat çeken bir başka hususta İngiliz üslerinin tartışmaya hiç açılmamış olması ve üslerin statüsü ile ilgili herhangi bir maddenin düzenlenmemiş olmasıdır. Ada üzerinde iki üs bölgesine sahip olan İngilizler üslerinde istediği kadar asker bulundurabilir, başka ülkelerle ekonomik veya askeri anlaşmalar yapabilir, başka ülkelerin üslerini kullanmasına izin verebilir ve tüm kararları alırken herhangi bir devletten ya da kuruluştan herhangi bir onay alması da gerekmemektedir.

Sonuç olarak, Kıbrıs stratejik ve coğrafi konumunun neticesine bir mücadele alanı oluşturmakta ve bu durum uluslararası birçok aktöründe soruna müdahil olmasıyla daha da derinleşmiştir. Kıbrıs Meselesi Türkiye'nin de taraf olduğu uluslararası bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Megali İdea ideolojisi ile Yunan yayılmacılığından pek de şikâyetçi görünmeyen Avrupalı başat güçler içinde Türk nüfusunun ve Osmanlı'dan kalma birçok eserinde olduğu Ege Adaları'nı Yunan yayılmacılığına terk etmekte beis görmemişken Kıbrıs Ada'sını Yunanistan'a terk etme konusunda aynı cömertliği

göstermemiştir. İngilizler Ada üzerindeki iki üssünü ne 1959-1960 yıllarında imzalanan Lefkoşa Anlaşmalarında ne de referanduma sunulan Annan Planı'nda tartışmaya dahi açmamış müzakere konusu yapmamıştır. Kıbrıs'ın doğal kaynak zengini Avrasya'ya açılan bir kapı niteliği taşıması, dünya ticaretinde önem arz eden deniz yolu üzerinde bulunması, üç kıtaya hâkim ve Stratejik öneme sahip Süveyş Kanalı'na etki edebilecek bir pozisyonda olması gibi özelliklerini başat güçlerin Ada üzerinden ellerini çekmemesi konusunda önemli unsurlar olarak sıralayabiliriz. Ada stratejik öneminin yanı sıra Yunanlıların Megali İdea'sının da bir parçası olması Ada'ya bir başka sorun daha eklemektedir. Türkiye'nin de Akdeniz güvenliği açısından önem arz eden Kıbrıs, üzerinde uzlaşılması zor bir görünüm arz etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESEL AKTÖRLERİN KIBRIS SORUNU ve DOĞU AKDENİZ'E YAKLAŞIMI

ABD, NATO ve BOP Çerçevesinde Doğu Akdeniz

Dünyanın ekonomik ve askeri olarak en büyük devleti olan ve devletler üzerinde politik olarak etki edebilecek güce sahip olan ABD'nin uyguladığı 3 temel jeopolitik strateji bulunmaktadır. Bunlar; Kuzey Amerika üzerinde mutlak hakimiyet sağlamak, kendi fiziki mevcudiyetini koruyabilmek için dünya okyanusları üzerinde tam hakimiyet kurmak ve uluslararası ticareti sistemini kontrol etmektir (SEVİM, 2013). Dünyanın jandarması olma amacı güden ABD yerküre üzerinde meydana gelebilecek herhangi bir çatışmanın tarafı ya da uzlaştırıcısı olabilmektedir. Nitekim Bosna'da yapılan soykırım Avrupa devletlerinin arka bahçesinde gerçekleşse de nihai olarak savaşı sona erdiren Dayton Anlaşması[1] ile ABD olmuştu. Soğuk Savaş dönemi içerisinde Sovyet Rusya'nın etki alanını daraltmak ve yayılmasını önleme doğrultusunda ülkelerle ilişkilerini kurarken, Soğuk savaş sonrası dönemde daha çok mutlak hakimiyetini korumaya yönelik dış politika izlemiştir. Dünyayı kontrol etmenin yolu ise enerjiyi ve önemli ticaret yollarını kontrol etmekten geçmekteydi. Sanayileşmiş ya da sanayileşmekte olan tüm ülkeler enerjiye ihtiyaç duymakta ve enerjiye olan ihtiyaç gün geçtikçe artmaktadır. Dünyadaki bilinen petrol rezervlerinin %73'ü Orta Doğu'da bulunmakta ve Avrupa ülkeleri yıllık ihtiyaçlarının %70'ini, ABD ise %20'den fazlasını bu bölgeden karşılamaktadır (SANDIKLI, 2006). Bu bağlamda Doğu Akdeniz'in önemi ise hidrokarbon kaynaklara sahip coğrafyaya etki edebilecek kadar yakın olması ve enerjinin batılı ülkelere taşınmasında bir güzergah olmasından kaynaklanmaktadır. Doğu Akdeniz'in aynı zamanda uluslararası teröre destek veren ve yasadışı yollarla kitle imha silahları edinmeye çalışan, ABD'nin ulusal güvenliği için tehdit olarak gördüğü

[1]ABD'nin girişimleri ve öncülüğünde 21 Kasım 1995 tarihinde ABD'nin Ohio eyaletindeki Dayton kentinde taslağı hazırlanan ana metin ve 11 ekten oluşan antlaşma- (DALAR, 2008)

asi/serseri[2] devletlerin büyük çoğunluğunu da çevresinde bulundurması ABD için Doğu Akdeniz'i ayrıca önemli kılmaktadır (ÖZTÜRK, Doğu Akdeniz'in Güvenliği ve Kıbrıs, 2001).

ABD'nin Orta Doğu'da hakimiyet stratejisi olarak karşımıza Büyük Orta Doğu Projesi(BOP) çıkmaktadır. Bu proje için resmi bir açıklama olmasa da BOP; ABD'nin dünyayı kontrol altına almayı ve hegemonyasını devam ettirmeyi amaçladığı politikalarının bütünüdür. İki önemli amaç için politika üretmektedir. Birincisi enerji kaynaklarını ve intikal yollarını kontrol etmek; diğeri ise proje kapsamındaki ülkelere demokrasi, hukuk anlayışı, serbest piyasa ekonomisi ve hürriyet getirerek uluslararası sisteme dahil etmek (BOZKURT, 2006). ABD sadece kendi enerji güvenliği için değil aynı zamanda AB ve Çin gibi rakip ekonomilerin enerjiye olan ihtiyacının da farkındadır. Enerji üzerinde kontrol sağlayarak hem Amerikan Doları'nın gücünü korumuş olacak hem de ülkelerin ekonomileri üzerinde kontrol sağlayarak hegemonyasını devam ettirebilecektir. ABD 2003 yılında (RAYBURN & SOBCKHAK, 2019) Irak'ı işgal ettiğinde en bilinen ve kamuoyuna açıklanan nedenleri; 11 Eylül saldırısı, küresel terör ile mücadele ve Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğu gerekçeleriydi (ÇAKMAK, 2006). Irak işgalinde gösterilebilecek önemli gerekçelerinden biride, Irak'ın OPEC üyesi olarak 2000 yılından itibaren petrolü Euro'yu referans alarak satmak istemesi ve bu hususta diğer OPEC ülkelerine çağrı yapmasıydı (YILDIZ, Tarihi Geçmişi, Stratejik Önemi, Su Sorunu Açısından Akdeniz'in Doğusu, 2008).

Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarını birleştiren Doğu Akdeniz üzerinden Balkanlar-Kafkasya- Orta Doğu üçgeninin kontrol edilebilmesi mümkün olmakla birlikte Hazar bölgesi ile Orta Doğu enerji merkezleri ve bu merkezleri pazarlara bağlayan boru hatlarının kontrol edilebilmesi de yine bu bölge üzerinden sağlanabilir (ÖZTÜRK, Doğu Akdeniz'in Güvenliği ve Kıbrıs, 2001). ABD Doğu Akdeniz'in bu stratejik konumunu hesaba katmaktadır. Zira ABD iç deniz olarak aşağıdaki haritada görüleceği üzere sadece Akdeniz üzerinde filo bulundurmaktadır. ABD'nin diğer filoları ise okyanuslar üzerinde dağılmıştır.6. Filo Amerikan hava gücünün %25'ini, Avrupa kıtasındaki Amerikan askeri gücünün de %10'luk kısmını oluşturmaktadır (KESER & KESER, 2020). İngiliz

[2] Haydut devlet veya kural tanımayan devlet 'Rogue state': kendi halklarına merhametsizce davranan", "uluslararası hukuka saygısı olmadığını gösteren", "komşularını tehdit eden, ve katı bir şekilde tarafı oldukları uluslararası antlaşmaları ihlal eden", "kitle imha silahlarını elde etme azminde olan", "dünya çevresinde terörizmi destekleyen" ve "temel insani değerleri reddeden devlet (PAK, 2014).

Genelkurmay Başkanlığı, Amerikan deniz gücü Kıbrıs Adası'ndaki İngiliz üslerinin stratejik değeriyle birleştiğinde Rusya'nın Kıbrıs eksenli keşif ve istihbarat faaliyetlerini önemli ölçüde azalttığını ileri sürmektedir (KESER & KESER, 2020).

Şekil 3 *Dünya Üzerindeki Amerikan Filolarını Gösterir Harita*

Kaynak : (LACOSTE, 2007)

Doğu Akdeniz üzerindeki askeri üstünlük ve güç dengesi şuan için ABD'nin lehine işlemektedir (ÖZTÜRK, Doğu Akdeniz'in Güvenliği ve Kıbrıs, 2001). Hatta Akdeniz için Soğuk savaş döneminde NATO denizi tabiri kullanılmaktaydı. Doğu Akdeniz'deki güç mücadelesinde en stratejik nokta Kıbrıs Adası olarak gözükmektedir. Batmaz uçak gemisi olarak tabir edilen Ada bölgede söz sahibi olmak isteyen tüm aktörler için kontrol edilmek istenen bir toprak parçası olarak öne çıkmaktadır. Kıbrıs Adası askeri birlikler, askeri teçhizat ve elektronik casusluk üsleri ile doludur. Ada büyüklüğüne nazaran dünyanın en ağır şekilde silahlanmış ülkelerinden biri ve kişi başına düşen ajan sayısı dünyanın herhangi bir ülkesinden daha fazla (O'MALLEY & CRAIG, 2012) olması Ada'nın hassas konumunu özetler niteliktedir. ABD ve İngiltere tarafından kullanılan ve dünyanın en büyük tele kulak sistemi olarak görülen Echelon dinleme sistemleri, Irak operasyonundan Afganistan harekâtına kadar Amerika'nın pek çok askeri faaliyetinde kullanılmıştır. Aynı zamanda NATO ve 6. Filo'ya devamlı istihbarat sağlayan Cobra Shoe dinleme istasyonu gibi birçok istihbarat çalışması Kıbrıs Adası üzerinden yapılmaktadır (KESER & KESER, 2020).

Soğuk savaş yıllarında ABD'nin amacı Sovyetler Birliği'ni 2. Dünya Savaşı sonundaki sınırlarında tutmak, genişlemesini ve ideolojik sebeplerle yayılmasını önlemekti (ESLEN, 2017). Soğuk Savaş süreci içinde Rusya'ya karşı güvenlik sağlama

amaçlı 1949 yılında (ESLEN, 2017) kurulan NATO Soğuk Savaşın sona ermesi ile güvenlik algısında da değişikliğe gitmiştir. NATO Soğuk Savaş sürecinden sonra güvenlik algısını Avrupa'nın güney kanadını oluşturan devletlerin barış ve huzuru üzerine temellendirmeye başladı. NATO, üyelerinin güvenliğinin büyük oranda Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki güven ve istikrara bağlı olduğunu düşünmektedir (KESER & KESER, 2020). Nükleer silahlanmanın ve kitle imha silahlarını engellenmesi, terörizm ile mücadele edilmesi, Avrupa'ya doğru yapılan göç akımının dizginlenebilmesi, 11 Eylül saldırısı sonrası ortaya çıkan asimetrik savaş gibi unsurlar NATO'nun güney kanadının önemini artırmıştır. Akdeniz'in güvenliği için NATO 1994'te üyesi olmayan Cezayir, Mısır, İsrail, Ürdün, Moritanya, Fas ve Tunus olarak 7 devleti kapsayan Akdeniz Diyaloğu 'nu başlatmıştır. Akdeniz diyaloğunun amacı; bölgesel güvenlik ve istikrara katkıda bulunmak, karşılıklı anlayışı başarmak, diyalog ülkeleri arasında NATO hakkındaki yanlış anlamaları yok etmekti (ALGÜR, 2020). NATO'nun işbirliği ve dayanışmayı öne çıkaran Akdeniz yaklaşımını 2010 yılında Tunus'ta başlayan Arap Baharı çerçevesinde değerlendirecek olursak, diyalog üyesi 6 devleti de kapsayan iç karışıklıkların NATO'nun bölgesel güvenliği sağlamak konusunda ve BOP'un Orta Doğu'ya demokrasi, hukuk ve adalet getirdiği konusunda başarılı olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. NATO'nun önemli açmazlarından biri de, üye iki devlet olan Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs konusunda yaşadığı uyuşmazlıktır. Bu uyuşmazlığın üzerine Doğu Akdeniz'de keşfedilen fosil kaynakların da eklenmesiyle sorun biraz daha derinleşmiş ve çatışma Ada'dan taşarak denize doğru genişlemiştir. NATO stratejistlerine göre Kıbrıs meselesi NATO içerisinde sorunlar yaratmaktadır. Bu açıdan ivedilikle çözümlenmesi gerekmektedir (KESER & KESER, 2020).

Sovyet tehdidinin kalkmış olması da Kıbrıs denklemini NATO için AB bağlamında etkilemektedir. AB ülkelerinin Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO şemsiyesi altından çıkma ve kendi güvenliğini oluşturma eğilimi (GÜRKAYNAK, 2005) GKRY'nin AB üyeliğine güvenlik boyutunu da katmıştır. Ortak Savunma doktrini[3] çerçevesinde Avrupa'nın GKRY'ni AB üyesi yapması, Kıbrıs Adası'nın her türlü askeri imkan ve stratejik avantajlarını Avrupa'nın savuma yapılanması içine katması anlamını

[3] Batı Avrupa devletlerini içine alan NATO organizasyonunun Fransa gibi Avrupacı devletlerarasında benimsenmemesi ABD'den bağımsız bir Avrupa ordusu kurulması fikrini öne çıkarmıştır. Avrupalı ülkelerin askeri güçlerini uluslar üstü bir yapı içinde birleştirme fikri olan Avrupa Savunma Topluluğu'nu kuran anlaşma, Federal Almanya'nın da dâhil edilmesiyle 27 Mayıs 1952 tarihinde imzalanmıştır.- (ATEŞ, 2020)

taşıyacaktır. Bu durum NATO'nun Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'de gerilemesine yol açacaktır (ÖZTÜRK, Doğu Akdeniz'in Güvenliği ve Kıbrıs, 2001). Bir başka husus da Rusya'nın GKRY üzerindeki etkinliğidir. Daha önce de Annan Planı çerçevesinde, GKRY'de etkin olan AKEL partisinin Rusya'nın BM'deki vetosu ile Annan Planı'na olumsuz tutum sergilediğini belirtmiştik. Bölgede Kıbrıs'tan başlayıp Bulgaristan üzerinden Karadeniz'i de kapsayacak şekilde Rusya Federasyonuna uzanan bir Slav-Ortodoks hattı da kurulabilir. Böyle bir oluşumda Protestan ve Katolik Batı'nın Slav-Ortodoks kültürü etkisindeki bölgeye nüfuz etmesini engeller (YILDIZ, Kuzey Irak'tan Kıbrıs'a Ateş ve Su, 2017). Aynı zamanda Rusya'nın Suriye'deki iç karışıklıktan yararlanarak Akdeniz'e kıyısı olan Tartus limanında üs kurması da Doğu Akdedeniz denkleminde Rusya'ya önemli bir avantaj sağlamıştır. Akdeniz'deki dengeleri değiştirebilecek bu gelişmeler karşısında ABD'nin Doğu Akdeniz'deki hakimiyeti için Kıbrıs'ı NATO yapılanmasının bir parçası yapması gerektiği elzem görünmektedir. ABD, NATO'nun güney kanadının güvenliğinde önemli ülkelerinden biri olarak gördüğü Türkiye'nin Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası içinde yer almasını ve Kıbrıs'ında NATO üyesi olmasını arzulamaktadır. Lakin AB üyesi olan Yunanistan ve GKRY Türkiye'nin üyeliği için engel oluştururken, Türkiye'de misilleme olarak GKRY'nin NATO üyeliğine karşı engel oluşturmaktadır (KESER & KESER, 2020). Türkiye gibi askeri, politik ve ekonomik olarak bölgesinde güçlü AB adayı bir ülkenin AB Güvenlik kavramı içinde yer almaması NATO-AB ilişkilerini sekteye uğratmaktadır. AB ve NATO'nun sağlıklı bir iş birliği yapabilmesi Kıbrıs sorununun BM çatısı altında çözülmesinde yatmaktadır (KESER & KESER, 2020). ABD için hem AB ile arasındaki sorun hem de Doğu Akdeniz'de kendine üs edinen Rusya'ya karşı olan üstünlük mücadelesi Kıbrıs meselesinde kilitleniyor gibi görünmektedir. NATO'nun AB ile olan ilişkilerinde Kıbrıs önemli bir yer tutsa da 2016 yılında NATO genel sekreteri Jens Stoltenberg Dışişleri Bakanları toplantısında Kıbrıs sorunu çözülmeden gerçek bir NATO-AB ilişkisi kurulabilir mi sorusuna Kıbrıs sorunu çözümünün NATO-AB ortaklığının bir ön koşulu olmadığını ve ilişkilerin geliştiği şeklinde cevap verdi (ALGÜR, 2020).

ABD'nin enerjiden sorumlu müsteşar yardımcısı Amos Hochstein 2014 yılında bir Yunan gazetesine verdiği demeçte, enerjiden elde edilen gelirin tüm Kıbrıslılara orantılı bir şekilde dağıtılması gerektiği ve keşfedilen rezervlerin doğru şekilde değerlendirilmesi halinde bölgedeki iş birliğinin sağlanmasında katalizör işlevi

görebileceğini dile getirdi (YILDIZ, Kuzey Irak'tan Kıbrıs'a Ateş ve Su, 2017). ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo da GKRY ziyaretinde 'Doğu Akdeniz, enerji yoluyla birçok ülkeyi bir araya getirme ve yeni pazarlar oluşturma kabiliyetine sahip. Enerji kaynakları, Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Türkler arasında adil bir şekilde paylaşılacak (SETA, 2020)' şeklinde açıklama yaptı. Bu açıklamaları, bölgede yaşanan gelişmeler ve ABD'nin fiili tutumu göz önüne alınmadan tek başına değerlendirmek ABD politikalarını yorumlama aşamasında eksik bir kanı oluşturacaktır. Mısır, Yunanistan, İsrail, İtalya, Ürdün, Filistin, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin enerji bakanları 14 Ocak 2018 tarihinde Kahire'de, Dünya Bankası ve Avrupa Birliği Komisyonu'nun da bulunduğu toplantıda bir araya gelerek doğal gaz konusunda ortak vizyon ve amaçlar çerçevesinde yakın iş birliği sağlamak amacıyla Doğu Akdeniz Gaz Forumu oluşturma kararı aldılar ve Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerden Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Lübnan, Suriye ve Libya ise Forum'da yer almadı (Stratejik Düşünce Enstitüsü, 2019). 2019 yılında da İsrail, Yunanistan ve Rum liderlerinin katıldığı üçlü zirveye katılan ABD dışişleri Bakanı Mike Pompeo taraflı bir tutum sergileyerek ittifakı destekledi (Stratejik Düşünce Enstitüsü, 2019). Yine 2019 yılında Doğu Akdeniz'de Güvenlik ve Enerji Ortaklığı Yasa Tasarısı ile GKRY için uygulanan silah ambargosunun kaldırılması ve Doğu Akdeniz Gaz Formunu desteklemesi (ATEŞOĞLU GÜNEY, Batılı Ülkelerin Doğu Akdeniz Politikaları, 2020) gibi taraflı tutumları ABD'nin söz ve eylemlerinin farklı olacağı yönünde bir izlenim oluşturmaktadır. Ayrıca Güvenlik ve Enerji Ortaklığı Yasa Tasarısı ile; GKRY'nin NATO bünyesine dahil edilmesi gerektiği, İsrail'in NATO dışı ana müttefiklerden olduğu, Kıbrıs'ın anahtar stratejik ortak olduğu ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin MEB alanında enerji çıkartmasının ABD'nin çıkarlarına uygun olduğu maddeleri de yer almaktadır (YAYCI, 2020). ABD'nin Türkiye'nin sondaj faaliyetlerine karşı olması, ABD'nin Rum yönetimi ve Yunanistan'a askeri destek sağlayacağını açıklaması (Stratejik Düşünce Enstitüsü, 2019), Rum yönetiminin hızlı bir şekilde silahlanarak savunma ve taarruz hareketleri için oldukça yeterli hale gelmesi (KESER & KESER, 2020) gibi faktörleri de düşünürsek küresel güçlerin çıkarına olmayan bir çözüm mümkün görünmemektedir.

ABD'nin dış siyasetine etki edebilen lobicilik faaliyetleri de göz ardı edilmemesi gereken önemli hususlardan biridir. 1974 yılındaki Kıbrıs çıkarması sonrası Beyaz Saray'ın tepkisi son derece düşük seviyede kalırken Rum asıllı Amerikalıların tepkisi son derece şiddetli olmuştu (TERRY, 2013). Rum lobisinin Amerikan Dış Politikasındaki bu

etkisine karşı ulusal çıkarları gözeten ABD Başkanı da karşı lobi faaliyetleri yürüterek senatoda destek bulmaya çalıştı. Türkiye'ye yönelik uygulanan silah ambargosuna karşı Amerikan Başkanı Ford, NATO ve ABD'nin çıkarlarını gözeterek Rumları destekler yönde hareket etmeyerek ambargoyu kaldırma yönünde Kongre'de lobi yapmak için faaliyete geçti. Ford, Rum lobiciliğinin senato üzerindeki etkisini kırmak ve Türkiye ile ilişkileri korumak için politik zekâsını ve kişisel dostluklarını kullanmak zorunda kaldı (TERRY, 2013). ABD'nin dış siyasetinde çıkar gruplarının etkili olabildiği bilinen bir durumdur. Amerika'da özellikle Ortadoğu siyasetinde önemli etkinliği olan Yahudi lobisi ayrı bir yer tutmaktadır[4]. ABD, Ortadoğu'da İsrail'in güvenliğini öncelikli mesele olarak değerlendirmektedir. Eski ABD Dışişleri bakanı John Kerry'nin bir AIPAC[5] konferansında 'İsrail'in güvenliği ABD'nin en öncelikli konusudur (AVCI, 2014)' değerlendirmesi ABD'nin İsrail desteğine verdiği önemi özetler niteliktedir. İsrail, Kıbrıs Adası'nı Doğu Akdeniz'de kendisi için bir can damarı ve çıkış kapısı olarak görmektedir (KESER & KESER, 2020). Kıbrıs ve Doğu Akdeniz meselesinde ABD'nin izleyeceği stratejiyi İsrail'in çıkarlarını hesaba katmadan yorumlamanın eksik bir değerlendirme olacaktır. Bugün ABD'nin Levant bölgesindeki hamlelerinin ardında Yahudi lobisinin de etkisinin olabileceği göz ardı edilmemesi gereken bir husustur. Bu açıdan ABD'nin Rum, Yunan ve İsrail ittifakını desteklemesi ve Türkiye'yi dışlayan bir tavır sergilemesinin ardında bozulan İsrail-Türkiye ilişkilerinin olması ihtimal dâhilindedir. Türkiye'nin Levant üzerinde bölgesel bir güç olmaya çalışması ve Rusya'dan S-400 savunma sistemi alarak NATO üyeliğine aykırı hareket sergilemesinin payını da yadsımamak gerek. Lakin Amerikan çıkarlarına hizmet edecek ve Kıbrıs'ı NATO'ya katma planı (KOÇ, 2005) olan Annan Planı'na Rusya'nın çekince koyması sonucu Rumların 'Hayır' oyu kullanmasını, Rumların en güçlü partisi olan AKEL'in Komünist olmasına rağmen ABD'nin İsrail'inde içinde olduğu Rum ve Yunan ittifakını desteklemesini de göz ardı etmemek gerek.

Genel olarak toparlayacak olursak ABD için Doğu Akdeniz politiğini;

[4] John J. Mearsheimer Yahudi lobisi üzerine yazdığı kitabında lobi hakkında ''Amerika'da İsrail'i desteklemeyen bir siyasinin ilerlemesinin zor olduğunu, lobinin özellikle Ortadoğu'ya yönelik Amerikan siyasetinde olağanüstü etkili olduğunu, İsrail lehine izlenen birçok politikanın Amerikan ulusal çıkarlarını tehlikeye atmasına rağmen İsrail'e verilen maddi ve diplomatik desteğin değişmediğini, bu desteklerin şarta bağlı olmadığını ve ABD'nin İsrail'e yönelik sert eleştirel bir tutum takınmadığı'' şeklinde bahsediyor. (MEARSHEIMER & WALT, 2017)

[5] Amerikan İsrail Halkla İlişkiler Komitesi

- Enerji güzergahını kontrol ederek enerjiye bağımlı Batılı devletler üzerinde kontrol sağlamak
- Ekonomisinin can damarını enerji ihracatının oluşturduğu Rusya'yı ekonomik olarak yıpratmak
- Ortadoğu bölgesine nüfuz edebilecek pozisyonda olan Kıbrıs'ın stratejik üstünlüğünden yararlanmak
- Suriye'de üs edinen ve Ada üzerinde etkinliği olan Rusya'yı Doğu Akdeniz mücadelesinde dengeleye bilmek için Kıbrıs'ı NATO bünyesine katmak
- NATO dışında kendi başına hareket edebilmek, enerji arz güvenliğini sağlamak ve Alternatif enerji pazarları bulmak için Doğu Akdeniz'de boy gösteren Batılı devletleri NATO konsepti içinde tutabilmek
- İsrail'in güvenliğini sağlayabilmek
- Küresel gücünü koruyabilmek ve Asya'nın anahtarı olarak nitelendirilen Doğu Akdeniz'in stratejik ve jeopolitik konumuna hakim olmak

Şeklinde sıralayabiliriz.

İngiltere

Birleşik Krallık'ın Kıbrıs politikasındaki genel amaçları küresel güç mücadelesi içindeki diğer devletlerden çok da farklı değildir. Etkili bir Akdeniz politikası geliştirerek; Ortadoğu'daki enerji, ticaret, strateji ve askeri güç dengesinde söz sahibi olarak başat bir güç olabilme mücadelesi vermektedir. İngiltere, Batılı devletlerin hem kayda değer bir güce sahip devleti olarak hem de Kıbrıs üzerinde garantörlük statüsü ve toprak sahibi oluşu ile Kıbrıs konusunda öne çıkan bir devlettir. 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde dünyada iki kutuplu bir düzen oluşmuş ve koloniler bağımsızlıklarını kazanmaya başlamıştı. Bu yeni düzende artık iki Blok ve savaş öncesinden çok daha fazla devlet vardı. Bu süreçten İngilizler de etkilenmiş ve sömürgelerde çıkan isyanlar sonrası sahip olduğu kolonileri terk etmeye başlamıştı. İngiltere eski sömürgeleri ile ekonomik bağını sürdürmek ve Ortadoğu petrol çıkarlarını koruya bilmek için Ortadoğu'da asker bulundurmaya ihtiyacı vardı (TAMÇELİK, Kıbrıs'ta İngiliz Üslerinin Stratejik Önemi, 2011). Yükselen Arap milliyetçiliği ve Nasır Hareketi İngilizlerin Süveyş'ten de çekilmek zorunda bırakmıştır (TAMÇELİK, Kıbrıs'ta İngiliz Üslerinin Stratejik Önemi,

2011). Londra, Kıbrıs'ın hava ve kara üsleri ile bölgedeki tek koloni olduğu ve İngiltere'nin Ortadoğu ve körfez bölgesindeki pozisyonunu koruması yolunda tek seçenek olduğu gerçeğini görmüştü. 1952 yılı sonunda bakanlar kurulu kararıyla İngiltere, Ortadoğu'daki merkez üssünü Süveyş'ten Kıbrıs'a kaydırmayı kararlaştırdı (O'MALLEY & CRAIG, 2012). İngiltere ve Avrupa devletlerinin petrol ihtiyacını karşılayan Orta Doğu'nun ve enerjinin naklini sağlayan Akdeniz'in güvenliğinin desteklenmesi için İngiltere'nin Kıbrıs üzerindeki askeri üsleri elzem bir öneme sahipti. Bu durumu İngiltere eski Başbakanı Eden 'Kıbrıs yoksa petrol stoklarımızı koruyacak tesislerde yok. Petrol yoksa İngiltere'de işsizlik ve açlık var. Bu kadar basit' (O'MALLEY & CRAIG, 2012) cümleleri ile özetlemiştir. Bu söylemin ardında, Londra'nın Kıbrıs'ta sürdürdüğü mücadelede halkı yanına çekebilmek için kullandığı siyasi bir argüman olduğu kanısı da mevcut (GÖKTEPE & ÜNLÜ BİLGİÇ, 2014). İngilizler Orta Doğu olmadan da aç kalmayacak olsa bile, bir zamanların güneş batmayan imparatorluğu için Kıbrıs'ın elde kalan son stratejik koloni olduğu ve Londra'nın küresel mücadelede söz sahibi olabilmesi için Ada'ya ihtiyacı olduğu yadsınamaz.

İngiltere Süveyş krizi sırasında bölgeye müdahale sırasında Kıbrıs Adası'ndan istediği gibi faydalanamamıştır. İngilizler için Kıbrıs 19. yüzyılda Othello'nun, Aslan Yürekli Richard'ın ve Afrodit'in ülkesi idi ve iyi eğitimli Avrupalı bir halk olarak gördükleri Rumların Araplar gibi şiddete başvurmayacağını ön görüyorlardı. Lakin İngilizlerin Süveyş harekâtı için adaya gönderdikleri birlikler EOKA terör örgütü ile çatışmak zorunda kalmıştı. Sadece İngiliz askerlerine saldırmakla kalmayıp hava üslerine ve askeri teçhizata da zarar veren terör örgütü İngilizlerin Süveyş'e müdahalesini zayıflatmıştı (GÖKTEPE & ÜNLÜ BİLGİÇ, 2014). Yunanistan'ın ise İngilizlerin beklentisinin aksine Süveyş krizinde Mısır'ın yanında yer alması Londra'nın Kıbrıs politikasında değişiklik yapmasına yol açmıştır. İngilizler Türkiye'yi de denkleme dâhil edecek şekilde Ada'da yeni bir denge kurmuştur (TAMÇELİK, Kıbrıs'ta İngiliz Üslerinin Stratejik Önemi, 2011). İngilizler kendi hâkimiyetleri altında iki askeri üs bölgesi bırakacak şekilde Türkiye ve Yunanistan'ı da garantör devlet yaparak Ada'da Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran anlaşmalar sonrası Kıbrıs'tan çekilmiştir. Londra'nın bu aşamadan sonraki temel hedefi bu üslerin varlığını korumak olmuştur. İngilizler Kıbrıs sorunu için ortaya koyulan hiçbir çözüm önerisinde Kıbrıs'taki üslerini pazarlık konusu yapmamıştır.

Kıbrıs'ın İngiltere için bir başka önemi de NATO ve ABD ile olan ilişkilerindeki konumundan kaynaklanmaktadır. Kıbrıs'taki İngiliz üslerinin varlığı ABD'nin Ortadoğu çıkarları açısından da önem arz etmektedir. ABD bölgedeki birçok operasyonunda üslerden faydalanmış ve istihbarat sağlamıştır (TAMÇELİK, Kıbrıs'ta İngiliz Üslerinin Stratejik Önemi, 2011). İngiltere Kıbrıs üzerinde iki üsse sahip olsa da hem bölgede tek başına etkili askeri operasyon yapabilecek kadar yeterli donanıma hem de Amerikan ve Rus donanmalarının kapasitesi ile kıyaslanacak askeri kapasiteye sahip değil (Yıldız , 2020). Bu kapsamda İngiltere'nin bölgede güçlü bir müttefike ihtiyacı olduğu görünmektedir. Doğu Akdeniz'de bulunan enerji kaynakları ile Avrupa'nın Rusya'ya olan enerji bağımlılığının azalacağı ön görülmekte ve Kıbrıs sorunun çözülmesi de ekonomik potansiyelin değerlendirilebilmesi açısından önem arz etmektedir. Enerji potansiyelinden yararlanabilmek için bölgedeki istikrarsızlığı ABD ve İngiltere kendi lehlerine çözme niyetindedir (ÖZGÖKER & ÇELİK, 2015). 23- 24 Ekim tarihli AB zirvesinde İngiltere eski başbakanı David Camaron'ın Kıbrıs sorunu çözülmeden MEB ilan edilemeyeceğini söyleyerek Rumların tek taraflı ilan ettiği MEB ilanlarına itiraz etmişti (ÖZGÖKER & ÇELİK, 2015). Yine İngiltere'nin Avrupa'dan sorumlu Devlet Bakanı Alan Duncan'ın Rumların Doğu Akdeniz'de hak iddia ettiği yerleri egemenliğin ihtilafı olarak tanımlamış ve egemenliği ihtilaflı olan sularda sondaj yapılmasına karşı olduklarını dile getirdi (Yeniakit Gazetesi, 2019). İngiltere henüz resmi olarak MEB ilan etmemiş olsa bile, Kıbrıs adası üzerinde bulunan iki İngiliz üssü bağımsız devlet konumundadır (ÖZGÖKER & ÇELİK, 2015) ve İngilizlerin MEB alanı ilan edebileceği gerçeği dikkate alınması gereken bir husustur. İngilizlerin Kıbrıs'taki tarihi sürecini değerlendirecek olursak genel itibari ile Rum yanlısı bir tutum izlemiştir. Lakin Enosis idealinden vazgeçmeyen Rumlar İngiliz yanlısı bir tutum içinde bulunmamış bilakis karşı olmuştur. Rauf Denktaş kaleme aldığı bir köşe yazısında 2010 yılında İngiliz Parlamentosunda Kıbrıs meselesi ile ilgili bir konuşmada meseleye Rumların penceresinden bakıldığını ve Türklerin işgalci gibi nitelendirildiğini dile getirmişti. Bu durumun nedeni olarak da İngiliz kamuoyunu yeterince bilgilendiremediğimiz şeklinde ifade etmişti (DENKTAŞ, İngiliz Parlamentosunda, 2010). Bu durum Türklerin yetersiz propagandası ya da İngilizlerin Yunan kültürüne olan hayranlığı ile ilgili de olsa Doğu Akdeniz enerji denkleminde İngilizlerin tavrı bu süreçte Rumlardan yana olmayacak şeklinde görünmektedir. İngilizlerin MEB ilan etmesi en başta Rumların payını azaltacaktır. Bu durumu Rum yönetiminin hoşnut karşılayacağını beklemek gerçekçi

olmasa gerek. GKRY, Yunanistan ve İsrail arasında oluşturulan ittifakı ABD'nin desteklediği bilinmekle beraber İngiltere'nin Rum kesiminin tek taraflı MEB ilanına sıcak bakmadığını da hatırlamak gerek. Genel olarak ABD ile hareket eden ve Kıbrıs konusunda aktif bir politika yerine arabuluculuk rolünü tercih eden İngiliz siyaseti enerji konusunda farklı bir strateji izleyebileceği izlenimi vermektedir. İngilizlerin askeri kapasitesi, ABD ile olan ilişkileri, Yunan ve Rumların kültürel etkisi ve İngiliz çıkarları gibi faktörler Londra'nın Doğu Akdeniz siyasetini belirleyici parametrelerdir.

İngilizlerin Askeri kapasitesi göz önünde bulundurulduğunda ABD ile ters düşecek bir politika izleyebilmesi için Amerika'yı dengeleyebileceği bir devletle ya da devletlerle ittifak kurması gerekecektir. MEB ilan etmesi hususunda Rumlarla veya Türk tarafı ile anlaşması gerekebilir. İngilizlerin MEB ilan etmemesinin ardında ittifak dengelerinin oturmadığı ve karmaşık Kıbrıs denklemi için henüz bir formül oluşturamadığı olasılığı da değerlendirilebilir. Birleşik Krallık'ın nasıl bir politika izleyeceğini zaman gösterecek olsa da Kıbrıs'ta üsleri olan ve garantör devlet statüsündeki Birleşik Krallık'ın izleyeceği stratejinin Doğu Akdeniz'in geleceğine yön verebileceğini ve dengeleri değiştirebilecek etkinlikte olabileceği hususunda bölge siyasetindeki tüm aktörlerin hesaba katması gereken bir devlettir.

Rusya

Rus dış politikası için en çok bilinen ve politikasına yön veren stratejinin sıcak denizlere inmek olduğu genel olarak bilinen bir olgudur. Rusya'nın Doğu Akdeniz ilgisinin geçmişi uzun bir tarihi geçmişe dayanmaktadır. Bir köşe yazısında Prf. Dr. Seyfettin Erol Rusya'nın Akdeniz politikasının 2. Katerina döneminde şekillendiğine ve İ. Smilyanskaya adlı bir Rus bilim adamının çalışmalarını da baz alarak Rusya'nın Akdeniz politikalarına değiniyor. Erol, Rusya'nın Güney yönlü politikalarının Karadeniz ve Boğazlardan daha aşağı inerek Ortadoğu ve Kuzey Afrika'yı da içine aldığını, Rus çıkarlarını korumak için başta Yunanistan ve İtalya olmak üzere; Akdeniz, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki yönetimlerle çeşitli diplomatik ittifaklar oluşturduğunu, SSCB'nin de Akdeniz'de etkili olmaya çalıştığını, Soğuk Savaş sonrası dönemde Putin ile Rusya'nın

bölgeye olan ilgisinin yeniden arttığını ve 2000'li[6] yıllar itibari ile Rusya'nın 'Büyük Akdeniz' terimini resmi olarak kullanmaya başladığını belirtiyor (EROL, 2014). Rusya'nın sıcak denizlere inme politikasındaki önemli süreç Suriye'de 2011 yılında (ASKEROĞLU, 2020) başlayan iç savaş ile başlamıştır. Rusya iç savaşın başından beri Esad rejimini desteklemiş ve 2015 yılında DAEŞ saldırılarından yıpranan Şam rejiminin resmi davetiyle Rusya Suriye'ye asker konuşlandırmıştır (IŞIK, 2021). Böylece Rusya hem Akdeniz'de üs kurarak sıcak denizlere inmiş hem de Ortadoğu'ya etki edebilecek bir pozisyon yakalamıştır. Yani Rusya, Suriye'deki çatışmayı kullanarak Doğu Akdeniz'de güç ve nüfuz yaratabilecek etki alanı kazanmıştır (ALTERMAN & CONLEY, 2018). ABD Soğuk Savaş boyunca Sovyetler Birliğinin Akdeniz'e inmesini engelleyerek güney kanadını muhafaza etmeye çalışmıştı. Jeostratejik açıdan Ortadoğu'dan Orta Asya'ya uzanan hat üzerinde politik ve askeri açıdan oluşacak bir kesinti ABD'nin Hazar bölgesi ile Orta Asya'ya nüfuz etmesinin önünü kesebilir ve ABD güney eksenini emniyete alamadığı takdirde zor duruma düşebilir (YILDIZ, Kuzey Irak'tan Kıbrıs'a Ateş ve Su, 2017). NATO yetkilileri son yıllarda Rusya'nın Doğu Akdeniz bölgesindeki faaliyetlerini 'Soğuk Savaştan beri algılanmamış üst düzey bir tehdit' olarak değerlendirmektedir (ATLAS & İSTİKBAL, 2020). Doğu Akdeniz, Süveyş Kanalı ile Uzak Doğu'yu Avrupa pazarlarına bağlayan en kısa ticaret yolu ve enerji koridoru olmasıyla önemli bir konum arz etmektedir. Bu bölge üzerinde söz sahibi olabilmek dünya ticareti üzerinde, Ortadoğu üzerinde ve dolayısıyla enerji üzerinde etkili bir aktör olmanın önünü açabilecektir. Bu bağlamda Rusya'nın Doğu Akdeniz'de inmesi küresel statükoyu değiştirebilecek bir hamle olarak görülmektedir. Kremlin'in yumuşak karnı diyebileceğimiz noktası ise Rus ekonomisinin % 40'ının enerji gelirlerinden oluşmasıdır (BAYRAK, 2019). Enerji fiyatlarındaki dalgalanmaların Rus ekonomisi üzerinde etki edebileceğini ve enerji fiyatlarının Dolar üzerinden fiyatlandırılması Rusya'nın zayıf noktasını oluşturmaktadır. Doğalgaz ihtiyacının %40'ını Rusya'dan ithal eden Avrupa ülkeleri (BAYRAK, 2019) Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji kaynaklarını Rusya'nın enerji arzına bir alternatif olarak görmektedir. Avrupa'nın Rus enerjisine olan bağımlılığının azaltılması aynı zamanda ABD'nin de istediği bir sonuçtur. Ekonomisi Enerji ihracatına dayalı olan Rusya için Doğu Akdeniz'de cereyan eden enerji rekabetine uzaktan bakması beklenemezdi.

[6] 2000 yılı Haziran ayında Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti yayınlanmıştır. Bu konseptle Rus Dış Politikasının öncelikleri belirlenmiştir. Rusya'nın dünya topluluğu içinde etkin güç merkezlerinden biri olmasını sağlamak, Rus ekonomisinin gelişmesi için uygun şartları hazırlamak, uluslararası iş birliği için ortaklık ve ittifaklar inşa etmek gibi hedefler yer almaktadır. – (ESLEN, 2017)

Soğuk Savaş sonrası süreçte kendini toparlayan Rusya Suriye'de edindiği kazanımlarla enerji krizine ve küresel güç mücadelesine müdahil olmuştur.

Şekil 4 *Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki Askeri Varlığı*

Kaynak : (ÖZDEMİR Ç. , 2018)

Rusya 1971'de Suriye'de elde ettiği askeri deniz üssü Tartus Limanını 2009 yılında yeniden yapılandırarak yüksek tonajlı savaş gemilerinin yanaşabileceği kapasiteye getirmiştir. 2017 yılında da Rusya Tartus limanının balistik nükleer füze taşıma kapasitesine sahip savaş gemilerinin yanaşabileceği bir konuma gelebilmesi için çalışma başlatmıştır (ÖZDEMİR Ç. , 2018). Bu bilgilere istinaden Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki kazanımlarından ve bölge üzerindeki hâkimiyet çabasından vazgeçmeyeceği ve gerekirse askeri caydırıcılık seçeneğini gündeme alabileceği gözükmektedir. Bir başka deyişle Rusya Suriye'de kalıcı olmaya çalışmaktadır.

Suriye ile Doğu Akdeniz'de üs edinen Rusya'nın GKRY ile olan ekonomik, mezhepsel ve ideolojik bağlarıyla Kıbrıs Adası üzerinde de yadsınamayacak bir etkinliği bulunmaktadır. Rusya'nın GKRY'deki bankalarda 31 milyar dolarlık mevduatı olduğu ve Rum kesiminin ekonomisinin %10'unu oluşturduğu tahmin edilmektedir (YILDIZ, Kuzey Irak'tan Kıbrıs'a Ateş ve Su, 2017). Ayrıca Ada'da Gazprom, Lukoil gibi enerji şirketlerinin yanı sıra çok sayıda Rus şirketi de faaliyet göstermektedir (YILDIZ, Kuzey

Irak'tan Kıbrıs'a Ateş ve Su, 2017). Rumlar ile Ruslar arasındaki ikili ticaret hacmi 750 milyon dolar civarında ve Rusların GKRY'deki doğrudan yatırımları 30 milyar dolar civarındadır. Güney Kıbrıs'ın Rusya'ya olan doğrudan yatırımları ise takribi 200 milyar dolar seviyesindedir. Güney Kıbrıs'ın ekonomik büyüklüğüne göre orantısız bir şekilde büyük olan doğrudan yatırım rakamlarının nedeni kara para aklama ile ilgilidir (SALİHOĞLU, 2020) Rusların GKRY'de 30.000'den fazla kıyı bankacılığı yapan şirketi ve 30 kıyı bankası faaliyet göstermektedir (KESER & KESER, 2020). Kısacası Rum ekonomisi üzerinde Rusya'nın ağırlığı bulunmaktadır. GKRY'de 50.000 civarında (KESER & KESER, 2020) Rus asıllı kişi yaşamakta ve Limasolgrad olarak da anılan kentte Rus okulları, Rus radyo istasyonları mevcut olmakla birlikte dükkânlarda kefir, kürk manto, Rus birası gibi ürünlerde satılmaktadır (YILDIZ, Kuzey Irak'tan Kıbrıs'a Ateş ve Su, 2017). Ekonomideki güçlü bağların yanı sıra Ruslar ile Rumlar arasında mezhepsel bir yakınlıkta bulunmaktadır. Kremlin Ortodoks kilisesi vasıtası ile hem Yunanistan ve GKRY üzerinde etki kurmaya çalışmakta hem de kilise kanalıyla Rum ve Yunan kamuoyunu da yönlendirmek için dini bağlarını kullanmaktadır (KESER & KESER, 2020). Ayrıca Ruslar Yunanlı ve Rumları Balkanlardaki Slavlar gibi kendi kardeşleri gibi görmektedir (ERCAN & KILINÇ, 2020). GKRY'de etkili olan komünist parti AKEL'in Rusya'nın etkisi ile Annan Planına Rumların olumsuz oy kullanmasını sağladığına bir kez daha değinmenin Rusya'nın ideolojik olarak da Ada üzerinde etkin olduğunu görmek açısından önemli bir nokta.

Rusya Doğu Akdeniz'de üs edinmesi ve askeri varlığının yanı sıra enerji şirketleri ile de kendini göstermektedir. Rus Novatek firması Lübnan'da Total ve Eni firmalarıyla bir konsorsiyum kurmuş ve bir başka Rus firması Lukoil Mısır'ın Zohr sahasının bir bölümünü satın almıştır. Ayrıca Rus şirketlerinin 25 yıllığına Banyas'tan Tartus'a kadar olan kıyı hattında sondaj faaliyetinde bulunabilme hakkı vardır (BAYRAK, 2019). Rusya kendisine enerji tedariki açısından alternatif oluşturulmaya çalışılan Doğu Akdeniz'e dört koldan sarılmış bulunmaktadır. Doğu Akdeniz'e Suriye üzerinden doğrudan katılabilen Rusya, ABD ve AB'nin tüm çabalarına karşın Kıbrıs'ta da etkinliğini ve varlığını devam ettirmektedir.

Rusya'nın etki hudutları Ortadoğu, Orta Asya, Doğu Avrupa ve Güney Kafkasya'dan geçmektedir. Bu sınırlar Rusya'nın kırmızıçizgilerini oluşturur ve onun en önemli sorunudur. Rusya güvenliğini bu hudutlara karışılmamasında görmektedir. Yani

NATO ve Batı'nın genişlememesine bağlıdır. Bu bağlamda BOP kapsamındaki Ortadoğu'da yaşanan Arap Baharının Rus sınırlarına yakınlaşması Moskova'yı son derece rahatsız etmiştir. Bu rahatsızlığın ardında BOP ile yaygınlaştırılmaya çalışılan Batı tipi demokrasi anlayışının bir gün Rus Baharını da tetikleyebilecek olmasıdır. Rusya stratejik Dış Politika Konseptinde 'Yakın Çevre' olarak nitelendirdiği Güney Kafkasya ve Orta Asya bölgesini bu tehditle karşı karşıya olduğunu düşünmektedir (GAFARLI, 2018). Bu bağlamda Büyük Akdeniz kapsamında Rusya'nın Dış Politika Konseptine Ortadoğu, Karadeniz, Kafkasya, Hazar Denizi ve çevresini de eklediği görülmektedir (EROL, 2014). Tüm bu bilgiler doğrultusunda Akdeniz'in Rusya için Enerji meselesinden fazlası olduğunu ve Akdeniz'in Rusya'nın güvenlik algısının da bir parçası olduğunu düşünebiliriz. Soğuk Savaş sonrası toparlanan Rusya'nın güçlü bir aktör olarak Doğu Akdeniz'e gelmesiyle Kıbrıs meselesinin çözümüne bir düğüm daha eklenmiş oldu. Ortadoğu'yu kontrol etmeye çalışan ABD'nin Doğu Akdeniz'deki üstünlüğü Rusya'ya kaptırması halinde bölgedeki tüm ülkeleri ve bölgesel ittifakları da etkileyecek sonuçlar doğuracaktır.

Çin

Çin 1978 yılında uluslararası toplumla bütünleşme gayreti içine girmiş ve 1985 yılında yaptığı modernizasyon programlarını küresel entegrasyon politikaları ile birleştirerek ülkeyi yabancı sermayelere açık hale getirmiştir. Yüksek nüfusunu avantaja çevirerek sunduğu ucuz iş gücü imkanı ile yabancı sermayeyi ülkesine çekmeyi başarmıştır (YORULMAZ, 2015). Küresel ekonomi içerisinde hızlı ve istikrarlı bir ivme yakalayan Çin, ABD'den sonra en büyük gayri safi yurt içi hasılaya sahip ülke konumuna gelmiştir (EĞİLMEZ, 2020). Sanayileşen ve üretim kapasitesi artan Çin'in ekonomik büyümesine paralel olarak enerjiye olan ihtiyacı da artmıştır. Çin'in fosil enerji tüketimine olan ihtiyacı hızla artmakta ve bu durum enerji ithalatını da artırmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin küresel petrol tüketimindeki payı giderek artmakta ve bu yükseliş ivmesinin devam etmesi halinde 2030 yılında Çin'in küresel petrol tüketimindeki payının %15 olacağı öngörülmektedir. Dünya doğal gaz tüketiminin de %3'üne sahip olan Çin'in bu tüketim hızıyla ilerleyen yıllarda dünya doğal gaz tüketiminin 1/4'ünü oluşturması beklenmektedir. Çin enerji tüketimindeki artışın öngörülen oranlarda artması halinde

Çin'in doğal gaz ithalatının %40 artacağı ve dünya petrol ithalatında birinci sırayı alacağı tahmin edilmektedir (YORULMAZ, 2015).

Ekonomik büyümenin korunabilmesi ve istikrarı için enerjinin arz güvenliği meselesi ön plana çıkmaktadır. Üretimde kullanılan petrol, doğal gaz gibi fosil yakıtlar her ülkenin sahip olduğu kaynaklardan biri değil ve yenilenebilir enerjinin de yeterli bir alternatif oluşturması şuan için mümkün görünmemektedir. Avrupalı devletler gibi Çin sanayisi de sürdürülebilir bir ekonomi için enerjiyi ithal etmek zorundadır. Enerji tedarikinde yaşanabilecek olası bir engel Çin'i ekonomik ve ulusal çıkarlar açısından tehlikeye düşürebilecektir. Aynı zamanda Çin'in enerji talebinin büyük bir hızla artması onu küresel politikalarında tarafı haline getirmiş ve jeopolitik bir oyuncu olmasına da yol açmıştır. Çin'in enerjiye olan bu bağımlığı Pekin yönetimini enerji jeopolitiğinde proaktif strateji üretmeye de sevk etmiştir. Çin, bu yaklaşımının doğal sonucu olarak başta Ortadoğu bölgesi, Afrika ve Güney Amerika olmak üzere enerji arz noktalarında etkinliğini artırmaya başlamıştır (SEVİM, 2013). Doğu Akdeniz ilgisinin ve bu bölgede etkinliğini artırmak istemesinin nedenlerinden biri olarak dış politikası ve iktisadi durumlarını enerji sektörü üzerine inşa etmelerinden kaynaklanmaktadır (ERCAN & KILINÇ, 2020). Çin petrol ithalatının büyük bir kısmını Ortadoğu bölgesinden gerçekleştirmektedir. Ortadoğu'daki istikrarsızlık, çatışmalar ve enerjinin Çin'e güvenli bir şekilde ulaştırılabilmesi enerji arz güvenliğinin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Çin'in petrol ithalatının %80'i Malakka Boğazı'ndan geçmekte ve bu suların güvenliği için ABD bölgede donanmasını bulundurmaktadır. Irak üzerinden yapılan petrol ithalatının güzergahında olan Hürmüz Boğazı'nın çevresindeki istikrarsız yapı ve korsan faaliyetleri de Çin'i endişelendirmektedir. Çin, ülkesi dışında yaşanan rekabet ve çatışmaların enerji arz güvenliğini etkileme potansiyelinin yüksek olduğunu ve enerji arzı konusunda tehdit oluşturduğunu iddia etmektedir (YORULMAZ, 2015). Bu bağlamda 2 trilyon dolarlık yatırım stokuna erişen Çin devletinin dünya genelindeki yatırımlarına bakıldığında %55 pay oranı ile büyük ölçüde enerji ve ulaşım sektörüne yatırım yaptığı görülmektedir (ATLAS & İSTİKBAL, 2020). Ülkelerin iç işlerine karışmadan karşılıklı ticaret anlaşmaları ile kazan kazan prensibini uygulayan Çin diğer ülkelerle ilişkilerini çatışmadan kaçınarak barışçıl yollarla kurma eğilimi göstermektedir. Çin'in enerji arz güvenliğini askeri güç uygulamaktan çok ekonomik ilişkiler kurarak sağlamaya çalıştığını düşünebiliriz. Bu minvalde Çin'in İpek Yolu Ekonomi Kuşağı'nı örnek gösterebiliriz. Çin Komünist Partisi'nin 18. Ulusal Kongresi'nde Çin'in çevre ülkelerle

ilişkisinde net bir stratejisinin olmadığı ve çevre ülkelerin ekonomik olarak Çin'e güvenlik açısından da ABD'ye bağlı olduğu vurgulanmıştır. Kongreden bir yıl sonrada Çin, İpek Yolu Ekonomi Kuşağı'nı ortaya koymuştur (DURDULAR, 2016). Bu proje birçok bilim adamı tarafından yeni bir Marshall planı olarak görülmekte ve ABD'nin Batı Avrupa'daki müttefikleri ile ilişkilerini zayıflatma amacı güttüğü düşünülmektedir (İKİZ, 2019). Deniz İpek Yolu ise söz konusu projenin deniz ayağını oluşturmaktadır. Çin verilerine göre 2013 yılından beri 34 ülkede 42 liman Çin tarafından işletilmektedir. Deniz İpek Yol'u projesinde Ortadoğu, Avrupa, Rusya, Kuzey Afrika pazarlarına ulaşımda bağlantılı kurabilecek bir konumda olması sebebiyle Kıbrıs konum itibarı ile önem arz etmektedir. Çin Kıbrıs'ta, telekomünikasyon, yenilenebilir enerji ve uydu haberleşme alanlarında yatırımlar yapmakta ve özellikle Larnaka Limanı'nın yenilenmesine öncelik vermektedir (DEMİRCİ, 2019). 2018 yılında Güney Lefkoşa'da yapılan Deniz İpek Yolu seminerinde Çin'in Kıbrıs'ı projenin sacayaklarından biri olarak gördüğü açıkça ifade edilmiştir (ALTUN, 2019).

Yunanistan ve GKRY Çin ile yakın ilişkiler kurmaya çalışmış ve Kıbrıs konusunda BM daimi üyesi olan Çin ile ortaklık kurmak istemişlerdir. 1971 yılında Kıbrıs Çin'in BM'ye üyeliği konusunda olumlu oy kullanmış ve diplomatik ilişkileri bu süreçle başlamıştır. Yunanistan ve Rum tarafı Çin'in Tayvan konusundaki tek Çin yaklaşımını desteklediklerini ve AB'nin uyguladığı silah ambargosunun kaldırılması hususunda da Çin'in yanında olduklarını her fırsatta dile getirmektedirler. Çin de bu desteği karşılıksız bırakmamış Kıbrıs Sorununun çözümünde desteklerini ifade etmişlerdir. Çin Kıbrıs meselesinin çözümünde genel olarak BM çatısı altında barışçıl yollarla çözülmesi şeklinde beyanlarda bulunmuştur (ADIBELLİ, 2007). Çin Halk Cumhuriyeti, GKRY'yi 1971 yılından beri tanımakta ve Ada'nın tek temsilcisi olarak toprak bütünlüğünü savunmaktadır. Öte yandan Çin Yönetimi KKTC'yi tanımamakta ve herhangi bir diplomatik ilişkisi de bulunmamaktadır (ALTUN, 2019). Rumlar Ada'da etkin olabilmek ve Türkiye'yi dengelemek için diplomatik kanalları sonuna kadar kullanmakta ve Küresel ve başat güç olan ülkeleri yanlarına çekmek, tezlerinin doğruluğunu ispatlamak için gayret göstermekteler. 2006 yılında Çin ziyaretine giden GKRY lideri Tasos Papadopulos Çin gezisi öncesi Çin medyasına demeç verdi. Bu demeçte Rum lider BM'de ne zaman bir sorunla karşılaşsak Çin'i yanımızda bulmaktan memnun olduğunu dile getirdi ve Çin'i Kıbrıs Sorunu meselesinde aktif rol almaya davet etti. Papadopulos, Türkiye'yi kast ederek 'Bazı düşmanlarımız Tayvanlaştırılmış Kıbrıs modelini öne sürmektedir. Tabi ki

Çin Tayvan'da yaşananların bir benzerini Kıbrıs'ta yaşanmasını istemeyecektir.' Şeklinde çıkışıyla Çin'i yumuşak karnından vurmaya ve Kıbrıs meselesinde yanına çekmeye çalışmıştır (ADIBELLİ, 2007). Tüm küresel ve başat aktörler Kıbrıs meselesinin çözümünde GKRY'yi desteklemesi mümkün mü ve başarabilirler mi? Devletlerin çıkarları olmayan bir kavgaya girmesi beklenen bir davranış değildir. Aynı zamanda Kıbrıs konumu itibarı ile küresel aktörlerin çıkar çatışması yaşayabileceği bir noktada boy göstermektedir. Rumların Rusya ve Çin'in yanında yer alarak ABD ve AB ile de sağlıklı bir ilişki kurabilmesi bir ipte birkaç cambazın oynaması gibi olacaktır.

ABD'nin denizlerde hala üstün olduğunu, 7 filosunun dünyanın çeşitli yerlerine konuşlandığını ve dünya ticaretinin büyük oranda denizler üzerinden yapıldığını düşünürsek olası bir çatışmada Çin'in büyük bir darbe alabileceğini ve küresel konumunu kaybetme ihtimali olduğunu düşünebiliriz. Ülkelerle ilişkilerini genellikle finansal olarak kuran Çin'in enerji ithal ettiği bölgelerle ve İpek Yolu Projesi üzerinde çatışmadan çok istikrara ihtiyaç duymaktadır. Enerji arz güvenliği için pazarın çeşitlenmesi önemli bir faktör olsa da Çin için Doğu Akdeniz'in riske girilecek kadar önemli bir enerji rezervi ihtiva ettiği şuan için gerçekçi gözükmemektedir. Eğer Çin Doğu Akdeniz ve Kıbrıs için aktif bir rol oynamayı tercih ederse bu politikanın ardında enerjiden fazlasının olduğu düşünülebilir. ABD, Çin'in modern İpek Yolu Projesi'ni kuşkuyla yaklaşmakta ve sadece ekonomik bir proje olmadığını düşünmektedir (DURDULAR, 2016). Hâkimiyet teorilerini ve Levant bölgesinin Asya'nın anahtarı olduğunu da hesaba katarsak Çin'in Doğu Akdeniz'de boy göstermesi bölgede suların ısınmasına neden olacaktır.

Avrupa Birliği

Kıbrıs Adası'nın tamamı üzerinde hakimiyet kurmak isteyen Rum yönetimi 3 Temmuz 1990 yılında tüm Ada'yı temsilen Kıbrıs Cumhuriyeti sıfatı ile Avrupa Birliği'ne üyelik başvurusunda bulundu (ÖZARSLAN, 2007). Kıbrıs Avrupa kıtasının bir parçası olmamasına ve siyasi olarak bölünmüş olmasına rağmen Rumların başvurusu reddedilmedi. Rum kesiminin üyelik müracaatı ise AB komisyonu tarafından 1993 yılında kabul edildi. Gerekçe olarak da Rumların Avrupai kimlik ve karaktere sahip olması ve Avrupa kültür ve uygarlığının bir parçası olarak değerlendirilmesi yapıldı

(ÖZARSLAN, 2007). Böylece AB hem Kıbrıs sorununda aktif rol oynayacağının hem de Rum ve Yunan tezlerine daha yakın duracağının ilk işaretini de vermiş oldu. AB Komisyon kararından iki yıl sonra 1995 yılında da AB Parlamentosu Kıbrıs sorunun çözümünü hızlandıracağı, Doğu Akdeniz'de barış ve güven ortamını artıracağını öne sürerek üyelik başvurusuna onay vermiştir. Üyelik başvurusunun kabulünün ardından Aday ülke statüsüne geçen Rum kesimi için üyelik için müzakere süreci 1997 tarihli Lüksemburg zirvesi ile başlamış, Mayıs 2004 tarihinde de birliğe tam üyeliği gerçekleşmiştir (ÖZARSLAN, 2007). Bu süreç içerisin de garantör ülke konumunda olan Türkiye, Avrupa Birliği ile ilişkilerini zedelememek ve üyelik şansını kaybetmemek için tutuk bir politika izlemiştir.

GKRY'nin AB'ye üyelik başvurusunun kabul edilmesi, Rum- Yunan ikilisi ve Türkiye arasındaki ilişkileri daha da germenin ötesinde başka sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu sorunların en başında ise 1959-1960 yıllarında imzalanan Garanti ve İttifak anlaşmalarının gelmektedir. Bu anlaşmaların ortaya koyduğu hükümlerce; Kıbrıs'ın bir başka devletle tamamen veya kısmen birleşmesi, iki ayrı bağımsız devlete bölünmesi, herhangi bir devletle siyasi veya iktisadi bir birliğe girmesi yasaklanmıştır (ÖZERSAY, 2009). Bu anlaşmalar ile Enosis ve Taksim tezlerinin gerçekleştirmeye yönelik eylemlerin önü kesilmek istenmiştir. Yunanistan'ın üye olduğu ve Türkiye'nin içinde bulunmadığı bir örgüte Rumların tüm Ada'yı temsil edecek şekilde üye yapılarak Yunanistan ve GKYR'nin tek çatı altında birleşmesi Garanti anlaşmasında belirtilen 'Herhangi bir devletle, tamamen veya kısmen birleşmeme, herhangi bir siyasi veya ekonomik birliğe katılmamak' maddesine aykırılık ihtiva ettiği Türk tezlerince ileri sürülmektedir. Rum kesiminin AB'ye müracaatını 1959-1960 anlaşmalarına aykırı bulan ve dolayısıyla hukuksuz olduğunu düşünen Türkiye Rumların üyelik başvurusuna itiraz etmiştir. Rum tezleri, anlaşmalardaki devlet terimi üzerinde durmuş ve anlaşmanın herhangi bir devlet ile birlik kurmayı yasakladığını ve tek bir devleti kapsadığını, AB'nin ise devletler üstü bir yapı olduğunu öne sürmüşlerdir (ÖZARSLAN, 2007). Avrupa Birliği tüm bu siyasi karmaşaya rağmen Rum kesiminin üyelik başvurusunda bir beis görmemiş ve netice olarak da Birlik bünyesine dahil etmiştir. Rumların üyelik başvurusunu değerlendirirken Kıbrıs meselesinin çözümünde olumlu katkı sağlayacağı yönünde açıklamalarda bulunan Avrupa Birliği'nin çözüm konusunda somut bir adım attığı gözlemlenmemiştir. Türkiye'nin de aday ülke olarak kabul edildiği 1999 tarihli Helsinki Zirvesinde alınan kararlarda BM Genel Sekreteri'nin çözüm konusundaki

çalışmalarını olumlu bulduklarını ve Kıbrıs'ta bir çözüm olması halinde üyelik sürecinin daha kolay gerçekleşeceği bildirilirken sorunun çözülmemesi halinde Rumların AB'ye üyeliğinin etkilenmeyeceği de ifade edildi (ÖZARSLAN, 2007). Kısacası Avrupa Birliği, çözümü Rum kesiminin AB'ye üyeliği konusunda bir ön şart olarak görmedi. AB, 2002 Kopenhag Zirvesinde Kıbrıs Sorunu ile ilgili Rum tarafının üyeliğinin her ihtimalde gerçekleşeceğini ancak birleşmiş bir Kıbrıs'tan yana olduklarını bildirdi. 2003 Brüksel Zirvesinde ise AB Kıbrıs Sorununun çözülmesi halinde Türkiye'nin üyeliğinin kolaylaşacağını belirterek Annan Planı'na Türkiye ve Kıbrıs Türk tarafının destek vermesi çağrısında bulunmuştur.

AB'ye aday ülkelerin katılım öncesi hazırlıklarını değerlendiren ve her yıl yayınlanan İlerleme Raporlarının 1998 tarihli yayınında Türkiye işgalci ülke olarak nitelendirilmişti (ÖZARSLAN, 2007). Sonra ki İlerleme Raporlarında İşgalci nitelendirmesi kullanılmasa da Türkiye'nin Rum kesimini tanıması, AİHM kararı ile tazminat kazanan Loızıdou davasında[7] hükmedilen tazminatın ödenmesi, Gümrük Birliği anlaşmasının Rum kesimini de kapsayacak şekilde genişletilmesi istenmiştir. İlerleme Raporlarında AB Türkiye'nin Kıbrıs Sorunundaki resmi tavrının AB ile uyuşmadığını dile getirmiş ve 1999 yılında adaylık statüsü kazanan Türkiye'nin bu konuda pozitif adımlar atması beklenmiştir. AB'ye aday olmak isteyen Türkiye ise bu süreçte Kıbrıs konusundaki politikalarını esnetmiş ve taviz vermiştir. Loızıdou Davasından kaynaklı tazminatı ödeyerek bir nevi işgalci pozisyonda olduğunu kabul eder bir görünüm sergilemiştir. AB 2003 yılı İlerleme Raporunda Türkiye'nin bu adımlarını memnuniyetle karşılamış ve Türkiye'nin Annan Planına destek vermesini de olumlu karşılamıştır. Yine Avrupa'nın Gümrük Birliği'nin Rum tarafı lehine genişletilmesi isteği de yerine getirilmiş ve antlaşma Rumları da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. 2005 İlerleme Raporunda AB Antlaşmanın Rum tarafı lehine genişletilmesini olumlu bir şekilde rapora yansıtmıştır. AB'nin Kıbrıs Sorununda çözüm üretebilecek bir denge unsuru olmaktan öte taraflı bir tutum sergilediği gözlemlenmektedir. AB'nin Yunan ve Rum tezlerine yakın olduğunu söylemek yanlış bir kanı olmayacaktır. Peki, Avrupa Birliği neden Rum

[7] Türkiye, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komisyonu'na bireysel başvuru hakkını 28 Ocak 1987'de, Avrupa İnsan Hakları Divanı'nın zorunlu yargı yetkisini ise, 22 Ocak 1990'da imzalayarak yürürlüğe koydu ve ancak bu tarihlerden sonra meydana gelecek ihlallerden sorumlu olacağını bildirdi. Rumlar, 1989'dan itibaren Komisyon'a başvurmaya başladılar. 1989 ve 1990 yılları içerisinde mülkiyet haklarının ihlal edildiğini iddia eden binlerce Rum Komisyon'a Türkiye'yi şikayet etti. Bayan Titina Loizidou bu binlerce kişilik grubun öncülerindendi ve emsal dava olarak onunki öne alınmıştı. (RENDA, 2013)

kesimini destekleme ihtiyacı hissediyor? Bu durumu sadece AB'nin Rumları Avrupa devleti olarak görmesi ve Roma İmparatorluğundan etkilenmiş bir Avrupa ile açıklamak yeterli olur mu? Ülkelerin çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini göz önünde bulundurursak AB'nin Aynı zamanda Doğu Akdeniz ve Ege'de stratejik konumunu güçlendirmeye çalıştığını da göz önünde bulundurmalıyız. Ortadoğu petrol bölgesine hakim bir üs konumunda olan Kıbrıs'ı bünyesine katarak, AB hakimiyet alanını petrol bölgelerine doğru genişletebilecektir (TAMÇELİK, Kıbrıs'ta Güvenlik Stratejileri ve Kriz Yönetimi, 2009). Bu bağlamda AB'nin küresel bir aktör olarak dünya siyasetinde yer edinmeye çalıştığı görülmektedir. Lakin AB'nin 27 üye devletten oluştuğunu bu devletlerin her birinin farklı kültürel bağlamlara ve siyasi çıkarlara sahip olduğu, dış politikada karar alırken tüm üye devletlerin oy birliği aranması gibi hususların karar mekanizmasını zayıf kıldığını (SALİHOĞLU, 2020) da göz ardı etmemek gerek.

AB ülkeleri de diğer sanayileşmiş devletler gibi üretim faaliyetlerinin sürekliliği için enerjiye ihtiyaç duymakta ve ihtiyaç duyduğu bu enerjiyi büyük oranda ithal etmektedir. Dünya enerji ihtiyacının büyük oranda fosil kaynaklara bağımlı olması ve fosil kaynaklara sahip ülkelerle bu kaynaklara daha fazla ihtiyaç duyan devletlerin farklı olması enerji arz güvenliği problemini doğurmaktadır. Enerji arz güvenliğinin, Enerji arz eden ülkeler, enerji talep eden ülkeler ve bu ülkeler arasında enerji naklini sağlayan ülkeler olmak üzere üçlü bir denklem oluşturmaktadır. AB enerji ithalatını, en fazla paya sahip olan Rusya başta olmak üzere Hazar Havzası, Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Norveç'ten yapmaktadır. Kuzey Afrika ve Ortadoğu enerji kaynakları Akdeniz-Türkiye üzerinden, Hazar Havzası kaynakları Türkiye-Güney Kafkasya-Karadeniz üzerinden, Rusya enerji kaynakları Baltık Denizi- Beyaz Rusya- Ukrayna- Karadeniz üzerinden AB pazarlarına aktarılmaktadır (CERRAH, 2015). Bu bölgelerden AB'ye taşınan enerji güzergahlarının istikrarı da AB için önem arz etmektedir. Ukrayna Krizi, Arap Baharı, İran'a uygulanan yaptırımlar, Rusya'nın Hazar Havzası ve Kafkaslarda hakimiyet kurma çabası, Orta Doğu'da mevcut olan terör örgütleri gibi unsurları düşünürsek enerji arz güvenliğinin kırılgan bir zemin üzerinde durduğunu söyleyebiliriz. AB enerji tüketiminde %50 oranında dışa bağımlı durumda ve 2030 yılında bu bağımlılığın %68'e çıkması öngörülmekte (YORKAN, 2006). AB'nin Doğalgaz ithalatının %30'u, petrol ithalatının ise %34'ü Rusya'dan Karşılanmaktadır. AB enerjide büyük oranda Rusya'ya bağımlıdır.

Avrupa, enerji güvenliğini sağlama ve ekonomik sürdürülebilirliği için hem enerji tedarik kaynaklarını çeşitlendirmek hem de Enerji nakil hatları üzerindeki istikrarı gözetmek zorundadır.

AB'nin Kıbrıs'a karşı artan ilgisine, Doğu Akdeniz'de keşfedilen Enerji rezervlerinin yanı sıra soğuk savaş sonrası değişen güvenlik algısı da eklenebilir. 1990 yılında Soğuk Savaşın sona ermesiyle değişen konjonktür AB'nin savunma stratejilerini de değiştirmiştir[8]. SSCB'nin dağılmasının ardından Baltık, Balkanlar ve Doğu Avrupa'da güç boşluğu oluşmuştu. AB bu boşluğu değerlendirerek eski Doğu Bloğu üyesi olan Doğu Avrupa ve Balkan ülkelerini bünyesine katmıştır. AB sınırlarını genişleterek aynı zamanda siyasal etki alanını da arttırmaktadır. Estonya, Litvanya, Letonya, Polonya, Romanya ve Bulgaristan gibi devletlerin AB üyeliği ile beraber NATO üyesi de olması Rusya'nın Baltık, Balkanlar ve Doğu Avrupa'da zayıflamasına neden olmuştur (CERRAH, 2015). AB bir nevi kurduğu devletler üstü yapı ile Rusya'nın jeopolitik alanını daraltmıştır. AB Soğuk Savaş sonrası dönemde Birliğin askeri bir boyut kazanması için çaba harcamaya başlamıştır (ATEŞ, 2020). AB'nin hukuki yapısını yeniden şekillendiren Lizbon Antlaşması ile savunma alanında da önemli maddeler getirilmiştir. Avrupa'nın ortak savunma politikalarına silahsızlanma operasyonları, çatışma sonrası istikrar sağlama ve terörle mücadele gibi yeni konular eklenmiştir. Lizbon ile, üye bir devlet saldırıya uğradığında diğer üye devletler BM'nin 51. Maddesi gereği olanakları dahilinde destek ve yardım etmekle yükümlü olduğuna dair bir hüküm getirilmiştir. Yine Lizbon Antlaşmasında getirilen Daimi Yapılandırılmış İşbirliği (PESCO) maddesi ile AB'nin savunma ve güvenlik alanında kurumsallaşmasının temelleri atılmıştır (TURHAN, 2019). AB'nin askeri bir bütünleşme yolundaki en önemli engelin ise NATO olduğu söylenebilir. AB'nin ortak güvenlik politikaları konusunda yaptığı açıklamalarda NATO ile uyumlu olacağı ve NATO'ya alternatif olmasından öte destekleyici bir unsur olacağı vurgulanmıştır. AB'nin 2016'da yayınladığı Küresel Güvenlik Stratejisi'nde NATO'nun savunmadaki rolünü kabul etmekle birlikte Avrupa'nın güvenlik ve savunma alanında daha fazla sorumluluk alması gerektiği dile getirildi. Avrupa Komisyonu Başkanı Jean-Claude Juncker 14 Eylül 2016 tarihinde

[8] Avrupa devletleri Sovyet tehdidine karşı Brüksel Antlaşması ile bir savunma birliği oluşturmuştu. Bu birlik Almanya'nın 1948 yılı yazında Sovyetler tarafından abluka altına alınmasıyla rafa kaldırılmış, Avrupa kendi güvenliğini sağlama konusunda yetersiz olduğunu görmüştü. 1950 yılında ise Avrupa NATO şemsiyesi altına girme kararı almıştı. (ATEŞ, 2020)

yaptığı Birliğin Durumu konuşmasında, savunma fonu oluşturulması, ortak askeri kabiliyet geliştirilmesi, ortak operasyonel karargâh oluşturulması ve savunma alanında araştırmaların artırılması gerektiğini söyledi. Bu konuşmadan bir yıl sonra 2017 yılında 25 üye devlet PESCO üzerinde uzlaşmış bulunmaktadır (ATEŞ, 2020). Kıbrıs'ın AB'ye üyeliğini Avrupa'nın ortak savunma mekanizması çerçevesinde değerlendirirsek, Kıbrıs AB'ye üye olarak siyasal bir birlik üyesi olmasının ötesinde askeri bir örgütünde üyesi olmuş olacaktır. AB askeri bütünleşmesini tamamlar ise Kıbrıs'ı da AB'nin savunma politikalarının bir parçası yapmış olacaktır. Bu durumda Türkler ile Rumların silahlı çatışmanın eşiğine geleceğini varsayarsak, AB Lizbon Antlaşması'ndaki hükümleri uygularsa ve Türkiye de garantör devlet olması gereği müdahil olursa Doğu Akdeniz için tehlikeli bir senaryo ortaya çıkmış olacaktır. AB'nin askeri organizasyon olma niteliği kazanması durumunda GKRY'nin üyeliği kurucu anlaşmalara alenen aykırı olacaktır. GKRY'nin AB üyesi olması sonrası Birliğin askeri bir fonksiyon kazanması halinde birçok sorunu da beraberinde getirmiş olacaktır. AB, Rum tarafının üyeliğini onaylayarak Kıbrıs meselesinde çözümün bir parçası olmaktan çok sorunu daha da çok derinleştirmiştir.

Avrupa için Doğu Akdeniz'de önemli meselelerden biride Avrupa'ya doğru yapılan göç akınıdır. Avrupa Topraklarına yapılan göçlerde ilk sırayı Tunus ikinci sırayı ise Cezayir almaktadır. Avrupa'ya geçmek isteyen birçok mülteci ise Akdeniz açıklarında gemilerin batması sonucu hayatını kaybetmektedir (BBC NEWS, 2020). Ortadoğu ülkelerinde yaşanan istikrarsızlar sonucu ortaya çıkan insan kaçakçılığı, terörizm, kitle imha silahlarının yaygınlaşması, uyuşturucu kaçakçılığı gibi sorunlar AB için risk oluşturmaktadır. AB bu riskleri aşabilmek için Akdeniz ülkeleri ile çeşitli ortaklıklar kurmaya çalışmıştır. En son 1995'te Barselona Süreci başlatılmış ve Akdeniz ülkelerinin siyasi, ekonomik, kültürel olarak gelişiminin sağlanması amaçlanmıştır. Bu sürecin Avrupa ile Akdeniz ülkeleri arasında strateji ve iş birliği geliştirmekten çok Avrupa'yı Akdeniz ülkelerinden gelebilecek tehditlere karşı önlem almaya yönelik işlediği şeklinde sürece yönelik eleştirel yorumlar yapılmıştır. Öyle ki Barselona süreci ile kurulan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Berlin Duvarına benzetilerek Akdeniz Duvarı şeklinde de tabir edilmiştir. Sürecin başarısızlığının farkında olan Macron yeni bir iş birliği projesi sunarak daha az ülkeyi kapsayan Akdeniz G10 projesini gündeme getirdi. Bu teklif AB içinde yeterli desteği göremedi. Doğu Akdeniz'de inisiyatifi ele geçirmeye çalışan Fransa'ya

karşı İtalya ve Almanya rekabet ederek siyasi inisiyatifi kaptırmama gayreti içine girdiler. Bu durum Libya meselesinde de kendini göstermektedir. Fransa'nın Hafter'i desteklemesine karşılık İtalya Trablus Hükümeti'ni desteklemektedir (ATEŞOĞLU GÜNEY, Batılı Ülkelerin Doğu Akdeniz Politikaları, 2020).

AB'nin GKRY- Yunanistan ikilisine desteğini esirgemediği konulardan biri de Türkiye ve KKTC'nin davet edilmediği Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nun en çok üzerinde durduğu projelerden olan Doğu Akdeniz Doğalgaz Boru Hattı (East-Med) Projesidir. Hidrokarbon kaynakların pazarlara ulaştırılmasında Türkiye'yi saf dışı bırakan bu proje AB tarafından her platformda desteklenmektedir. East-Med Projesi kısaca, İsrail'den çıkacak olan gazın GKRY üzerinden Yunanistan'a ulaştırılmasını planlayan doğalgaz boru hattı projesidir. Bu projeye Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (AİKB) tarafından finansman sağlanması planlanmaktadır (ÖZDEMİR B. Z., 2020). East-Med Projesinin yüksek maliyetleri ve hukuksal engeller dolayısıyla proje ile ilgili henüz bir somut adım atılabilmiş de değildir. Proje, Türkiye'nin Libya hamlesi ile gerçekleştirilmesi daha da zor bir hal almış ve bu durum Avrupa devletleri arasında da kırılmalara neden olmuştur. İtalya, East-Med boru hattı konusunda da mesafeli davranmaya başlamış, bu hattın maliyeti ve Türkiye'yi kışkırtma gibi sakıncaları olduğunu dile getirmiştir. Almanya'nın da Fransa'nın Doğu Akdeniz politikalarını eleştirir bir tavır takınması ve Berlin Konferansı öncesi Yunanistan'ın Almanya'dan Türkiye'nin Libya ile yaptığı mutabakatı tanımama talebinin reddedilmesi (ATEŞOĞLU GÜNEY, Batılı Ülkelerin Doğu Akdeniz Politikaları, 2020) AB'nin Doğu Akdeniz için yekpare bir politika üretemediğini göstermektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN DOĞU AKDENİZ STRATEJİSİ

Doğu Akdeniz'de keşfedilen fosil kaynaklar bölge ülkeleri açısından bir uzlaşı unsuru olmaktan çok taraflar arasında kamplaşma ve çatışmaya neden oldu. Bulunan bu enerji kaynakları, 1973 yılının ikinci yarısında Ege Denizi eksenli olarak Türkiye ve Yunanistan arasında tartışılmaya başlanan deniz yetki alanları uyuşmazlığına 2000'li yılların başında Doğu Akdeniz'in de eklenmesine neden olmuştur (AKSU, Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Sorunu ve Türkiye - AB, 2013). Yeni enerji kaynaklarının bulunması bölgede hem kıta sahanlığı ve Münhasır Ekonomik Bölge (MEB)[9] sorunsalını kızıştırmış hem de bölgede askeri hareketliliğe neden olmuştur (DEMİRYOL, 2015). Yarı kapalı bir deniz[10] olan Akdeniz'de tüm kıyıdaş ülkelerin üzerinde anlaştıkları bir kıta sahanlığı rejiminin olmaması da kıta sahanlığı sınırlarının belirlenmesini ülkeler arası anlaşmalara bağlı kılmaktadır[11]. Türkiye ve KKTC'nin deniz yetki alanlarının belirlenmesi konusundaki yaklaşımı, kıyıdaş tüm ülkelerin ortak bir platformda bir araya gelip tüm paydaş aktörlerin birlikte karar alması şeklindedir. Türkiye'yi Doğu Akdeniz Enerji denkleminin dışına itmeye çalışan Yunanistan ve GKRY ise bölgede ikili anlaşmalar yapmayı tercih etmektedir (FURUNCU, 2020).

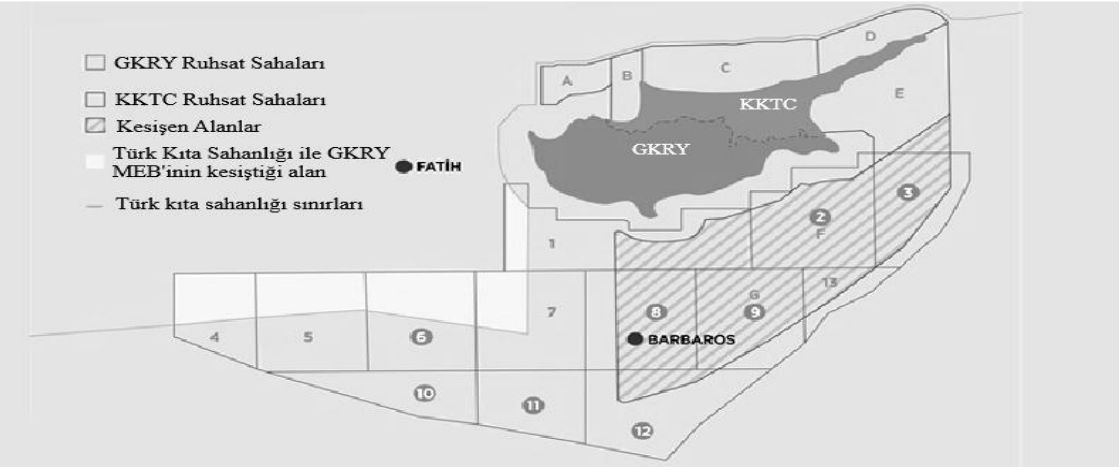
GKRY deniz yetki alanı sınırlandırma konusunda ilk anlaşmasını 2003 yılında Mısır ile gerçekleşmiştir. Bu anlaşmaya Türkiye AB ile ilişkilerini zedelememek adına sert bir refleks göstermemiştir. 24 Nisan 2004 yılında oylamaya sunulacak olan Annan Planı yetki sahalarının belirlenmesi hususunu kurulacak olan federal devletin çözümüne

[9] Uluslararası deniz hukunda yedi farklı deniz yetki alanı vardır. Bunlar; iç sular,kara suları, bitişik bölge, kıta sahanlığı, MEB, açık deniz ve uluslararası sular olarak sınırlandırılmaktadır. MEB, karasuları ile açık denizler arasında yer alan ve 200 mile kadar uzanabilen deniz yetki alanlarına verilen isimdir. Kıta sahanlığından farklı olarak ilan edilmesi gerekir. (ÖZDEMİR B. Z., 2020)

[10] Yarı kapalı deniz, iki veya daha çok devlet tarafından çevrili ve diğer bir denize veya okyanusa dar bir geçitle bağlı bulunan veyahut da bütünüyle veya büyük bir bölümü ile, iki veya daha çok devletin karasularından ve münhasır ekonomik bölgelerinden oluşan bir körfez, bir deniz havzası veya bir deniz anlaşılır.

[11] Türkiye'nin Doğu Akdeniz sınırlandırma konusunda vurguladığı önemli huşulardan biri, bölgenin yarı kapalı deniz olması nedeniyle yapılacak sınırlandırmaların ancak ilgili tüm ülkelerin katılımı ile hak ve menfaatlerinin gözetilmesi ile mümkündür. (ACER, 2020)

bırakılmasını öngörüyordu. 2 Nisan 2004 ise, GKRY yasal bir düzenleme ile kendi MEB'inin sınırlarını belirlemiştir. GKRY ikinci deniz yetki alanı anlaşmasını 2007 yılında Lübnan ile imzalamıştır. Türkiye ise bu anlaşmaya 2003 yılında Mısır ile yapılan anlaşmaya nazaran daha sert bir refleks göstermiş ve Lübnan'a nota vermiştir. Türkiye'nin anlaşmanın uygulanmaması talebini değerlendiren Lübnan Parlamentosu anlaşmayı onaylamayarak yürürlüğe girmesini engellemiştir (DEMİRYOL, 2015).

Şekil 5 *Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları Sorunsalı*

Kaynak : (ÖZTEKİN, 2020)

GKRY, Lübnan ile imzaladığı antlaşmadan hemen sonra 70.000 km² alanı kapsayan 13 parsellik bir petrol arama ruhsat sahası ilan etmiştir. GKRY 13 parselin (3 ve 13 numaralı parseller hariç) 11 parselini uluslararası ihalelere açmıştır. GKRY'nin ilan ettiği parsellerin 1, 4, 5, 6, 7 numaralı parselleri Türkiye'nin kıta sahanlığının 7.000 km^2'lik kısmına tecavüz etmekte ve 2, 3, 8, 9, 12, 13 numaralı parselleri ise KKTC'nin 55.000 km^2'lik alanına tecavüz etmektedir (BAŞEREN, tarih yok). Ankara, GKRY'nin tek taraflı eylemlerini meşru görmemekle birlikte askeri araçları kullanmaktan da kaçınmamıştır. Türkiye Kıta sahanlığı olarak gördüğü alanlarda kendisinden izinsiz yapılan sondaj ve sismik araştırma faaliyetlerini savaş gemilerini kullanarak engellemekten imtina etmemiştir. GKRY imzaladığı ikili anlaşmalara son olarak Aralık 2010 tarihinde İsrail ile yaptığı MEB anlaşmasını eklemiştir (DEMİRYOL, 2015). Bu anlaşma ile ABD tarafından da desteklenen İsrail- GKRY- Yunanistan ekseni de güçlendirilmiştir. 19

Eylül'de Rumların sondaj faaliyetlerine de başlamasının ardından 21 Eylül 2011'de Türkiye de KKTC ile New York'ta kıta sahanlığı sınırlandırma anlaşması yapmıştır. 22 Eylül 2011 tarihinde ise KKTC hükümeti TPAO'ya petrol ve doğalgaz arama ruhsatı vermiştir (DOĞAN, 2014). KKTC'nin ruhsat çıkardığı sahaların %40'ı GKRY'nin hak iddia ettiği alanlarla çakışmaktadır. Ankara ve KKTC arasındaki anlaşmanın bir yönü de GKRY'nin kıyılarını da kapsayacak şekilde sınırlandırma yapılmasını içermektedir. Böylece Ankara, KKTC'nin Ada'nın tümü üzerindeki haklarını savunacağını vurgulanmış oldu (DEMİRYOL, 2015). Türkiye, Doğu Akdeniz üzerindeki haklarını korumaya çalışırken yayılmacı olmaktan çok çözüm odaklı bir siyaset gütmektedir. 2014 yılında T.C. Dış İşleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Kıbrıs sorunu çözülene kadar Doğu Akdeniz'de petrol ve doğalgaz arama faaliyetlerini yürütecek özel bir şirket kurulmasını önermiştir. Yine bir benzer yaklaşımla KKTC cumhurbaşkanı 2011 yılında BM'ye Doğu Akdeniz'de bulunan kaynaklar ile ilgili sunduğu öneride, fosil kaynaklarının arama faaliyetlerini koordine edecek ortak bir komite kurulması ve elde edilen gelirlerin Kıbrıs meselesinin çözümünde kullanılmasını talep etmiştir. Türkiye ve KKTC kaynakların paylaşımından önce Kıbrıs meselesinin çözümünden yana bir tavır takınmakla birlikte çözüme giden süreç içinde de kaynakların adil bir şekilde uzlaşarak paylaşımı yönünde hareket etmektedir. GKRY ise Kıbrıs Sorununun çözümü gerçekleşmedikçe sondaj yapılamayacağı itirazlarını dikkate almamakta ve egemenlik hakkından doğan pazarlığa kapalı bir hak olduğunu iddia etmektedir (DEMİRYOL, 2015). GKRY bu yayılmacı politikalarını, Ada'nın tamamını temsil ettiği ve Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku sözleşmesine taraf olmadığını[12] gerekçe göstererek savunmaktadır. Türkiye ise 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası gereği GKRY'nin tüm adayı temsil edemeyeceğini öne sürmektedir. Bir başka deyişle GKRY anlaşma gereği tek başına enerji kaynaklarının kullanımı hakkında anlaşmalar yapma ve girişimde bulunma yetkisine haiz değildir. Türkiye, GKRY'nin Doğu Akdeniz politikalarını hukuksuz bulmakta bir nevi gasp olarak görmektedir. Ankara, GKRY'nin KKTC'yi yok sayarak tüm Ada'yı temsilen hareket etmesi kurucu toplumdan biri olan Türklerin haklarına halel getirdiği görüşündedir. Rum kesimi, kaynakların prensip olarak Türk tarafı da dahil tüm Ada halkına ait olduğunu kabul etmekle birlikte kaynak paylaşımının yapılabilmesini Ada'da siyasal çözümün

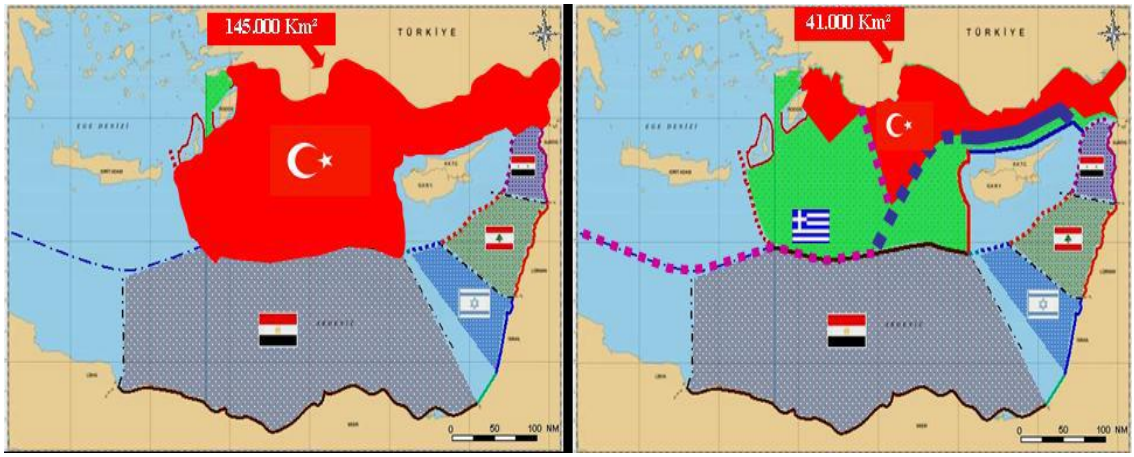
[12] Türkiye 1958 Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi'ne ve 1982 BMDHS'ye taraf değildir. Dolayısıyla Türkiye Kıta sahanlığının sınırlandırılmasına ilişkin herhangi bir uluslararası anlaşma ile bağlı değildir. (ACER, 2020)

gerçekleştirilmesi şartına bağlamaktadır. Türkiye ve KKTC de sondaj faaliyetlerine başlanmadan önce Ada'daki siyasal sorunun çözülmesini ve kıta sahanlığı meselelerinin halledilmesinden sonra başlanması yönünde görüş bildirmektedir. En son 2015-2017 yılları arasında BM çatısı altında yapılan Kıbrıs Sorununun çözümüne yönelik müzakerelerden de bir netice alınamamıştır. BM iki toplum arasındaki uzlaşma için çabalarını devam ettirse de henüz somut bir adım atabilmiş değildir. Rum kesimi Ada üzerindeki Türk askerinin çekilmesi ve Türkiye'nin garantörlük haklarından vazgeçmesi konusunda ısrarını sürdürmektedir. GKRY'nin Ada üzerindeki silahlı faaliyetleri ve askeri anlaşmaları artırmasına rağmen Türkiye'ye karşı 'sıfır asker-sıfır garanti' politikası gütmesi tutarlı bir yaklaşım olmadığı gibi kabul edilebilir bir anlaşma zemini oluşmasını da engellemektedir (DURAN, İNAT, & CANER, 2019). Rum kesiminin uzlaşmaya açık olmayan tavrının ardında BM tarafından resmen tanınmasının vermiş olduğu avantaj olduğu söylenebilir. Rum kesimi kendini Kıbrıs'ın meşru hükümeti olarak görmekte ve yapacağı yanlış bir anlaşmada uluslararası alanda kazanmış olduğu meşruluğa halel gelebileceğini hesaplamaktadır. Rum kesiminin Ada'nın tamamın hâkimiyet altına alma yani Enosis'i gerçekleştirme yolunda sekteye uğrayacak bir hareketten kaçınıyor olması muhtemel bir durum olarak değerlendirilebilir. Türkiye'nin uzlaşmacı tavrının ardında da KKTC'nin uluslararası camiada meşruluk kazanamamasının getirmiş olduğu zorluklar ve 1960 anlaşmasından kazandığı hakların elinden çıkma düşüncesi rol oynayabileceği düşünülebilir. Ayrıca Türkiye'nin Kıbrıs konusunda AB ve ABD ile karşı karşıya kalmaktan kaçındığı ve ya enerjinin dağıtımı için en uygun güzergâh olmasının verdiği avantajla bölgede temkinli davranarak uzun vadede daha uzlaşılabilir bir aktör olarak Doğu Akdeniz stratejisinde öne çıkan bir ülke olmayı hedeflediği de düşünülebilir.

Doğu Akdeniz'deki önemli çatışma ve istikrarsızlık yaratan alanlarından birini de sondaj faaliyetleri oluşturmaktadır. GKRY 13 parsele böldüğü ve ruhsatlandırdığı alanları yabancı şirketlere ihale etmektedir. GKRY'nin bu davranışı genel olarak uluslararası petrol şirketlerini müdahil ederek Kıbrıs meselesinin çözümünde uluslararası desteğini artırmak olarak yorumlanmaktadır. Türkiye ise GKRY'nin aksine sondaj faaliyetlerini bizzat kendi imkânları ile gerçekleştirmektedir. Türkiye bugün itibarı ile 2 sismik, 3'te derin sondaj gemisiyle hidrokarbon rezervi arama faaliyetleri yürütmektedir. 2017 yılında envantere katılan Türkiye'nin ilk derin sondaj gemisi Fatih kendi klasmanındaki on altı gemi arasında en yüksek teknolojiye sahip gemilerden biri olarak gösterilmektedir. 2018 yılında Yavuz ve 2020 yılında da Kanuni adlı derin sondaj gemileri envantere katılarak

petrol ve doğalgaz arama faaliyetleri konusundaki kararlılık devam ettirilmiştir. Türkiye Barbaros Hayrettin Paşa ve Oruç Reis olmak üzere iki sismik araştırma gemisi ile denizlerden toplanan verilerle hidrokarbon potansiyeli olan bölgeler tespit etmeye çalışılmaktadır. Sismik araştırma gemilerinin topladığı veriler değerlendirilerek %15'in üzerinde enerji kaynağı bulunması ihtimali neticesinde sondaj işlemi uygulanmaktadır. Türkiye sahip olduğu sondaj ve sismik araştırma gemileri ile Doğu Akdeniz'de hidrokarbon kaynaklarını çıkaracak yeterliliğe sahip bir ülke konumuna gelmiştir (FURUNCU, 2020).

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanları konusunda sorun yaşadığı bir diğer ülkede Kıbrıs Sorununda ve Ege Denizi'nde de çokça karşı karşıya geldiği Kıbrıs'ta garantör ülkelerden biri olan Yunanistan'dır. Yunanistan; Girit, Kaşot, Kerpe, Rodos ve Meis adaları üzerinden Doğu Akdeniz'de varlık göstermeye çalışmaktadır. Ortay hat esasını kullanarak deniz yetki sınırlandırması yapmayı hedefleyen Yunanlılar Mısır ve Libya ile görüşmeler yapmaya başlamış ancak bir sonuç alamamıştır. GKRY ile de deniz yetki alanı anlaşması yapmayı hedefleyen Yunanistan Meclisi hiçbir sınırlandırma anlaşması yapmadan da MEB ilan etmeyi tartışmaktadır (YAYCI, 2020).

Şekil 6 *Türkiye'nin olası MEB alanı ve Seville Haritası'nın karşılaştırılması*

Kaynak : (YAYCI, 2020)

Yunanistan'ın olası MEB'ini gösteren ve Seville Üniversitesi tarafından çizilen haritanın gerçekleşmesi halinde Türkiye'yi Antalya Körfezi'ne hapseden sınırlı bir MEB alanı kalacaktır. Ayrıca Seville Haritası KKTC ile Türkiye arasına da set çekmektedir. Yunanistan'ın ortaya koyduğu bu MEB alanı ile Türkiye'ye sadece 41.000 km^2'lik bir

alan kalmakta ve Türkiye en az 104.000 km^2'lik hak kaybına uğramaktadır (YAYCI, 2020). Doğu Akdeniz, dünya tespit edilmiş hidrokarbon rezervlerinin %43-47'lik kısmını barındıran Ortadoğu'ya yakın olduğu gibi zengin doğalgaz ve petrol rezervlerine sahip Hazar Havzası'nı da dünya pazarlarına bağlayan önemli bir transit geçiş noktasıdır (ÖZTEKİN, 2020). 2006 yılında işlerlik kazanan Bakü- Ceyhan – Tiflis boru hattına Kerkük – Yumurtalık ve Samsun – Ceyhan boru hatları da eklendiğinde Akdeniz Limanlarından Türkiye çıkışlı petrol miktarı 170 milyon ton civarı olacak. Ayrıca 2019 yılı verilerine göre Türkiye ihracatının %62.4'ünü, ithalatının ise %60'ını deniz yolu üzerinden gerçekleştirmektedir (ALTINKAYA, 2020). 2010 verilerine göre Türkiye'nin deniz limanlarındaki indirme-bindirme hareketliliğinin %32'si Doğu Akdeniz limanlarında gerçekleştirilmiştir. Bu verileri değerlendirecek olursak GKRY ve Yunanistan'ın ortaya koymuş olduğu Seville Haritası Türkiye'yi sadece enerji denkleminin dışına çıkarmakla kalmaz ekonomik olarak da ciddi bir dar boğaza sürükler. Doğu Akdeniz'deki enerji denklemi, hidrokarbon kaynağı keşiflerinden öte Türkiye için bir güvenlik sorunu oluşturmaktadır.

Doğu Akdeniz krizinde Yunanistan -GKRY ikilisi ile Türkiye arasındaki önem arz eden çatışma alanlarından biri olarak, enerji güzergâhları meselesinin de göz önünde bulundurulması gerekir. Türkiye, Doğu Akdeniz'de sadece enerji rezervlerinin paylaşımı hususunda değil aynı zamanda enerjinin pazarlara açılması hususunda da saf dışı bırakılmaya çalışılmaktadır. Enerjide dışa bağımlılığını azaltmak isteyen Türkiye, enerji ihracat kaynaklarını ve yollarını çeşitlendirme stratejisi gütmektedir. Son yıllarda Türkiye, bölgede enerji ticaret merkezi olma ve kaynakların transferini sağlama konusunda kendisine hedef belirlemiştir. Türkiye için önem arz eden bölgesel enerji merkezi olma hedefi açısından da Doğu Akdeniz gazının Türkiye üzerinden pazarlara açılması kritik bir önem taşımaktadır (DEMİRYOL, 2015). Türkiye coğrafi olarak petrol ve doğalgaz rezervinin dörtte üçüne sahip ülkeler ile enerji ithalatçısı Avrupa devletlerinin arasında bulunan bir konumda yer almaktadır. Aynı zamanda Türkiye TANAP[13] (Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı), TAP (Trans Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı) ve Türk Akımı

[13] Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ndeki Şah Deniz Faz-II Gaz Sahası ve Hazar Denizi'nin güneyindeki diğer sahalarda üretilen doğal gazın, öncelikle Türkiye'ye ardından Türkiye üzerinden Avrupa'ya iletimini amaçlayan boru hattı (BOTAŞ, tarih yok)

[14] gibi enerjiyi Avrupa'ya nakledebilecek boru hattı projeleriyle (ÖZTEKİN, 2020) enerji nakli konusunda gerekli altyapıya da sahip olduğunu görülmektedir. Bu bağlamda Ankara'nın hem coğrafi konum itibariyle hem de enerji nakli hususunda sahip olduğu altyapı ile avantajlı konumdadır. Doğu Akdeniz gazının bu boru hatlarına eklemlenerek Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması hem daha az maliyetli hem de Ankara'nın enerji merkezi olma yolundaki hedeflerini pekiştirecek bir durum da ihtiva etmekte. Türkiye'nin, Doğu Akdeniz enerjisinin Avrupa'ya nakli aşamasında daha ideal bir güzergah olmasına rağmen GKRY ve Yunanistan'ın bölge enerji jeopolitiğinde öne çıkmaya çalışması Türkiye için enerji merkezi olma hususunda menfi bir etki oluşturmaktadır. East-Med Projesi, son dönemlerde Rusya'dan Avrupa'ya enerji nakli konusunda Yunanistan'ın adının dillendirilmeye başlanması[15], GKRY'nin Afrodit gazının gücünü kullanarak kendisini Doğu Akdeniz'de enerji merkezi olarak konumlandırmaya çalışması (DEMİRYOL, 2015) gibi faktörler Türkiye için enerji merkezi olama yolunda önemli bir rekabet alanı oluşturmaktadır.

Şekil 7 *Türkiye - Libya Mutabakatı*

Kaynak : (Stratejik Ortak, 2019)

14 Rus doğal gazını Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya nakledecek doğalgaz boru hattı (BOTAŞ, 2020)

[15] Rus lider Putin Yunan Başbakanı Aleksis Çipras ile yaptığı görüşmede 'Türk Akımı projesine katılımının Yunanistan'ın jeopolitik statüsünü yükselteceği, Avrupa'nın güneyi ve merkezi için büyük transit ülkeye dönüşeceğini' ifade etti (NİKOLSKYİ, 2015)

Türkiye'nin Doğu Akdeniz stratejisinde dikkat çekici hamlelerinden biri olarak 2019 Kasım ayında Libya ile yaptığı deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına dair mutabakat (ÖZTEKİN, 2020) gösterilebilir. Ankara, Seville Haritası ve East-Med Projesi'nin önüne set çeken bu anlaşma ile East-Med Projesini imkansız hale getirmiştir (ATEŞOĞLU GÜNEY, www.setav.org, 2019). Böylece Türkiye, Yunanistan ve GKRY'nin enerji koridoru olma planlarını etkisiz kılarken Doğu Akdeniz rekabetinde elini güçlendirmiştir. Aynı zamanda Türkiye ve Libya arasındaki bu mutabakat KKTC ile yapılan kıta sahanlığı anlaşmasından sonra Ankara'nın Doğu Akdeniz'de yaptığı ikinci sınırlandırma anlaşması olmuştur. Söz konusu anlaşma ile Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki yetki alanlarının Batı sınırı netleşmiş ve Türkiye'yi Doğu Akdeniz'den izole etmek isteyen siyasi-ekonomik oluşumlara karşı etkili bir hamle de olmuştur (ERCİYES, 2019).

Türkiye'nin stratejisini genel olarak değerlendirecek olursak, Ankara'nın Doğu Akdeniz politikalarının temelinde Türkiye ve KKTC'nin menfaatlerini korumak ve olası bir oldubittiye izin vermemek olduğu çıkarımı yapılabilir. Doğu Akdeniz'de Yunanistan - GKRY ikilisinin Mısır ve İsrail ile yakınlaşması, uluslararası enerji şirketlerini Doğu Akdeniz enerji denklemine sokması, AB ve ABD'nin desteğini de arkasına alması Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin aleyhine işleyen bir denge oluşturmaktadır. Kıbrıslı Türklerin haklarının gasp edilmeye çalışılması ve Türkiye'nin kıta sahanlığını daraltma çabası Ankara için bir güvenlik kaygısını da beraberinde getirmektedir. Türkiye'nin yüksek maliyetlerine rağmen sondaj ve sismik araştırma gemileri alarak bölgede konumunu güçlendirmeye çalışması ve aktif bir politika izlemeye başlaması da güvenlik kaygılarının bir sonucu olarak görülebilir. Bu bağlamda Türkiye'nin büyüyen ekonomisi sonucu artan gelir düzeyi ve üretim ihtiyacı, ülkenin enerjiye olan ihtiyacını da artırmıştır. Türkiye, OECD ülkeleri içerisinde son 10 yılda en hızlı enerji talep artışına sahip ülke konumundadır. Enerji bağımlılığı olarak Türkiye'nin; petrolde dış kaynaklara bağımlılık oranı %92, doğalgazda bağımlılık oranı ise %98 civarındadır. Enerji konusundaki bu dışa bağımlılık Türkiye'yi ekonomik olarak da etkilemektedir. 2005-2017 yılları arasında Türkiye'nin toplam enerji ithalatı 527,8 milyar dolar olarak gözükmekte ve enerjiye harcanan bu miktarlar ülkenin dış ticaret açığı vermesinde de önemli bir neden oluşturmaktadır.

Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji kaynakları hiç şüphesiz Türkiye gibi enerji ithal eden bir ülke için ekonomiye katkı sağlaması açısından önemli bir gelişmedir. Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji kaynakları kıyısı olan devletler için bir fırsat oluşturmuş gibi gözükse de, Avrasya'nın dengeleri için stratejik konumda olan Akdeniz için tehlikeli bir durum da ihtiva etmektedir. Başat güçler, Akdeniz'de aleyhlerine olacak şekilde doğal kaynakların bir devleti güçlendirmesini ve çıkarlarına ters düşecek şekilde yeni bir denge kurulmasını istemeyeceklerdir. Bölge devletlerinin doğal kaynakların paylaşım konusundaki tavrı ve başat güçlerin müdahaleleri Akdeniz'de gergin bir süreç yaşanmasına neden olabilir. Türkiye ve GKRY ve diğer devletlerin enerji paylaşımı konusunda olumlu tavır sergilemeleri hem kıyı ülkelerin refahını artırabilir hem de Kıbrıs meselesinin çözümünde pozitif bir zemin hazırlayabilir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Megali İdea ve Enosis fikirlerinin resmi devlet ideolojileri olduğunu ve hem devlet kanalı hem de kiliseler ile din üzerinden sürekli topluma nakşedildiğini düşünürsek sorunun uluslararası anlaşmalar yolu ile uzun vadeli çözüme kavuşmasının mümkün olmadığını söyleyebiliriz. Kıbrıs Türkleri ve Rumlar arasında kalıcı bir barışın sağlanabilmesi için anlaşmalardan öte eğitim ve din ile desteklenen ideolojik yapının da törpülenmesi gerekmektedir. Makarios'un kendinden sonraki gelecek Rum liderlere bıraktığı vasiyetinde 'Rumları meşru hükümet olarak kabul ettirmekle Kıbrıs'ı Enosis'e en yakın konuma getirdim. Bu sıfattan ne pahasına olursa olsun, asla gerilemeyiniz. Eğer gerileyecekseniz sadece Enosis için gerileyiniz.' (KOÇ, 2005) şeklinde tembihte bulunmuştu. Bu şekilde tutkulu ideolojik yaklaşımlarda çözümü zorlaştıran nedenleri oluşturmaktadır. Kıbrıs için ortaya konan çözüm önerilerinde sosyal, tarihi ve dini derinliği olan bu ideolojik yaklaşımlarında ele alınması gerekir. İki toplum arasındaki düşmanlığı çözmeden yapılacak sadece siyasal düzlemdeki çözümler en ufak gerginlikte bile kağıt üzerinde kalabilirler.

Türk ve Rum toplumlarının dini-kültürel farklılıkları, tarihsel süreç içinde yaşanan kanlı çatışmalar ve ideolojik devlet idealleri gibi ögeler iki toplumun ortak bir zeminde buluşmasını zorlaştırmaktadır. Megali İdea Yunanistan'ın kurulmasının dinamosu olmuş ve istediği toprak genişliğine de henüz ulaşmış değildir. Kıbrıs sorununu doğuran tetikleyici unsur da Rum ve Yunan milletlerinin bu ideolojiyi benimseyen politika gütmekten vazgeçmemeleri olmuştur. Rumların Enosis'i gerçekleştirmek için Türklerle hatta İngilizlerle bile çatıştığını, kan dökmekten sakınmadıklarını göz önünde bulundurmamız ideolojiye olan bağlılıklarını anlamamız açısından bir gösterge olacaktır.

Kıbrıs Adası'nın jeopolitik konumu dolayısıyla hakimiyet altına alabilmek ekonomik, askeri ve siyasal açıdan güçlü bir konumda olmayı da gerektirmektedir. Ada'nın stratejik konumunun başat güçlerin de ilgisini çekmesi Kıbrıs sorununu karmaşık bir denklem haline getirmiştir. 1974 yılında Ada'nın fiilen ikiye ayrılmasından bu yana

süren belirsiz statüsü ve BM nezdinde yürütülen müzakerelerde çözülememiş Kıbrıs sorununun seyri hidrokarbon kaynakların keşfiyle farklı bir yöne evrilmiştir. GKRY Akdeniz'i parsellemiş ve hak iddia ettiği alanlarda sondajlama faaliyeti için uluslararası şirketlere ihale açmıştır. Doğu Akdeniz'de kıyı devletlerinin tümü arasında mutabakata varılmış bir deniz yetki alanı anlaşması olmamasına rağmen Rum kesiminin ikili anlaşmalar yoluyla yetki alanlarını belirlemeye çalışması Doğu Akdeniz'de gerginliğin tırmanmasına neden olmuştur. Rusya'nın tekrar toparlanarak küresel güç mücadelesine katılması ve Suriye iç savaşına müdahil olarak Akdeniz'de üs edinmesi, Çin'in küresel bir aktör olarak belirmesi, AB'nin Rumları üyeliğe alarak Kıbrıs sorununa dahil olması gibi faktörler bölge dengelerinin yeniden şekillenmesi eğilimine sokmuştur. Tüm bu gelişmeler Kıbrıs sorununun yeniden ele alınmasını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda asıl sorun ise meselenin nasıl çözüme kavuşturulacağıdır. Bu sorunun cevabında ise önemli detay küresel aktörlerin politikaları olacaktır.

Rusya'nın Doğu Akdeniz'e kıyısı olan Suriye'de üs kurması, Kıbrıs Rum yönetimi ile yakınlığı ve AB'nin Akdeniz üzerindeki güç mücadelesi Doğu Akdeniz için güçler dengesinin değiştirecek etkiler yaratabilir. ABD'nin Doğu Akdeniz'de Annan Planı sonrası yeni bir strateji kurgulaması gerekli gözükmektedir. Bu minvalde önemli bir nokta olası bir düzen kurucu olarak ABD nasıl bir yaklaşım sergileyecektir.

ABD, yetkili ağızlardan Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerjinin Kıbrıslılar arasında eşit dağıtılması ve Kıbrıs sorununun çözümüne katkı sağlayacak şekilde kullanılması gerektiği açıklamalarını yapmaktadır. Annan Planı sonrası ABD kapsamlı bir çözüm önerisi daha sunmamıştır. ABD'nin GKRY''nin silah ambargosunu kaldırması, bölgede Yunanistan'la birlikte askeri tatbikatlarda bulunması ve Türkiye'yi dışlayan taraflı bir tavır sergilemesi açıklamaları ile tutarlı gözükmemektedir. Rusya'nın Suriye'de kalıcı olması ve Suriye üzerinden Akdeniz'de askeri yığınak yapması ABD'nin ilerleyen süreçte daha sert bir tutum takınmasına da yol açabilir. ABD'nin dengeleri gözetmeden hareket etmesi NATO içinde de ciddi kırılmalara neden olabilir.

Yunanistan'ın üye olduğu ve Türkiye'nin de üye olmak istediği AB Kıbrıs meselesinin taraflarını aynı çatı altında toplama potansiyeli olan bir konsepti. Annan Planını kabul etmeleri için Türk kesimine gösterilen havuç AB üyeliğiydi. Annan Planı kabul edilirse Kıbrıs sorunu çözülecek ve Kıbrıs bir bütün halinde AB'ye girecekti. Türkiye'nin AB üyeliği içinde Annan Planı'nın desteklenmesi ve Kıbrıs sorununun

çözümü ön şart olarak dayatılıyordu. AB Kıbrıs sorunun çözümünü Rumların üyeliği içinde dayatabilir, meselenin çözümünde uzlaştırıcı bir rol üstlenebilirdi. Lakin AB Rum kesimini Kıbrıs sorunu üzerinde uzlaşılmadan Birlik üyesi olarak kabul etmeyi tercih etti. AB bu tavrı ile Kıbrıs politikasında taraflı bir politika güdeceğini, Türkiye ve Rum kesimi arasında da arabulucu rolü üslenmesinin ihtimal dahilinde olmadığını göstermiş oldu. Fransa'nın Kıbrıs'taki askeri varlığını artıracağını açıklaması, Yunanistan'ın deniz yetki alanını genişletmeye yönelik adımları, Türkiye'yi enerji denkleminin dışına iten East-Med Projesi'nin AB tarafından desteklenmesi bölgedeki tansiyonu artırmaktadır. Tüm bu gelişmeler, AB'nin Enerji arz güvenliğinin ötesinde bir politika güttüğü izlenimi uyandırmaktadır. Nitekim AB salt enerji odaklı düşünseydi en az maliyetle enerji temin edebileceği Türkiye güzergahına daha sıcak bakması ve çatışmadan kaçınan bir tavır sergilemesi gerekirdi. AB'nin arabulucu olma ihtimali bir tarafa özellikle son dönemlerde PESCO ile ekonomik birliği askeri bir boyuta taşıyacak şekilde adımlar atması önümüzdeki yıllarda Kıbrıs konusunda yeni sorunlara yol açabilecek bir zemin oluşturmaktadır. Kıbrıs Adası üzerinde kendi toprağı sayılan iki askeri üssü bulunan Birleşik Krallık Kıbrıs meselesinde şuan için kapalı bir kutu gibi gözükmektedir. İngilizlerin MEB ilan edebilme hakkı olması bölge siyasetini ve kurulacak olası ittifakları etkileyecektir. İngiltere'nin olası bir MEB ilanı doğal olarak bölge enerji denklemini etkileyecektir.

Bir diğer aktör olan Çin hükümeti de muhtemelen enerji arz güvenliği ve kuşak yol projesinin çıkarlarına göre hareket edecektir. Karşılıklı kazanç sağlama prensibi doğrultusunda hareket eden Pekin yönetiminin taraf tutmadan dengeli bir politika izleyeceği ihtimali öne çıkmaktadır. Enerji ihtiyacı sürekli artan Çin ekonomisi için Doğu Akdeniz'in Pekin hükümetinin enerji arz güvenliği politikalarında önemli bir yer tutacağı söylenemez. Doğu Akdeniz Pekin hükümeti için daha çok ticaret güzergahı olarak önemli bir yer teşkil edebilir. Doğu Akdeniz Kuşak Yol Projesi'nin deniz ayağını oluşturması ve jeopolitik teoriler kapsamında değerlendirecek olursak Avrasya hakimiyetinin anahtarı olması nedeni ile ABD ile çatışacağı bir konum olabilir.

Doğu Akdeniz Türkiye'nin güvenlik ve ticari çıkarları için büyük önem taşımaktadır. Türkiye'nin Doğu Akdeniz kıyıları ticari faaliyetlerinin yoğun olduğu ve TANAP ve TAP gibi enerji koridorlarının da çıkış noktasını oluşturmaktadır. Doğu Akdeniz'de enerji keşiflerinden sonra Türkiye'nin güvenlik kaygılarını artıran olaylar

cereyan etmeye başlamıştır. Bölgede yaşanan gelişmeler karşısında Türkiye'nin yüksek maliyetlere katlanarak kendi sondaj ve sismik araştırma gemilerini alması olağan bir tepki olarak nitelendirilebilir. AB'nin Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki faaliyetlerini hukuksuz bulması ve GKRY ABD ile birlikte açık destek vermesi Türkiye'nin dış politikalarını yeniden gözden geçirmesini gerekli kılmıştır.

Ada'nın fiilen bölünmesi statüko olarak belirsizlik oluştursa da insanların hayatını kaybettiği olayları da engellemiştir. Tarihsel süreç iki toplumun birlikte yaşamasının olası olmadığını göstermiştir. Fosil kaynakların bulunması ise Ada'da oluşan fiili durumun devam etmesini mümkün kılmamaktadır. Fosil kaynakların bölüşümü aynı zamanda Kıbrıs sorununun seyrini de etkilemektedir. KKTC ile GKRY arasında enerji bölgelerini bölüştürmek aynı zamanda KKTC yönetiminin de fiilen kabul edilmesi anlamı taşıyacaktır. Şu an için sadece Türkiye tarafından tanınan KKTC'nin uluslararası camia tarafından da tanınması hem Türk kesiminin elini rahatlatacak hem de Rum kesiminin tüm adayı temsil ettiği iddiasının önü kesilmiş olacaktır. Böyle bir durumda Türkiye'nin Taksim tezi gerçekleşmiş olacaktır. Kıbrıs sorunu bölünme ile çözülmüş olacaktır. Böyle bir çözüm GKRY ve KKTC'yi tanımayan uluslararası camiada şuan için kabul edilebilir gözükmemektedir. Enerji rezervlerinin paylaşımı meselesinin de Kıbrıs'ın fiilen ikiye ayrılması gibi bir süreç sonucunda nihayete varması muhtemel bir durum olarak değerlendirilebilir.

Yunanistan ve GKRY için en kötü senaryo Doğu Akdeniz'de hakkı olanı almak olacaktır. GKRY şüphesiz Türkiye'nin de hakları olduğunun ve bu hakları savunacağının farkındadır. GKRY ve Yunanistan Türkiye'nin dış politikada yaşadığı problemleri Türkiye'ye karşı sivrilterek Doğu Akdeniz'de lehine kullanabileceği avantajlara çevirmeye çalışmaktadır. Rum kesiminin Türkiye'ye karşı bu yaklaşımı uzlaşı zeminini oluşmasını da imkansız hale getirmektedir. Başat güçlerin deniz yetki alanları konusunda BMDHS kapsamında ya da hukuki bir zeminde çözülmesi gerektiği şeklinde bir yaklaşım sergilememesi tam aksine taraflı yaklaşım içinde olmaları da Rumlar için cesaretlendirici bir teşvik oluşturmaktadır. Bölgedeki gelişmeler ve küresel güçlerin yaklaşımı bu çalışmanın deniz yetki alanlarının hukuki boyutundan çok başat güçlerin politikalarına ağırlık vermesinin nedenini de oluşturmaktadır. Türkiye bölgedeki haklarını korumak konusunda kararlı ve güçlü bir duruş sergileyebilirse Yunan-Rum ikilisine de geri adım attırabilecektir. Türkiye'nin Libya mutabakatı sonrası İtalya East-Med Projesi'nden

desteğini çekmiş ve Yunanistan da Seville Haritasını gündeme getirememektedir. AB her ne kadar GKRY tarafında gibi gözükse de kendi içinde de fikir ayrılıkları olduğu görülmektedir. Yunanistan ve GKRY Türkiye'ye karşı her devlette ittifak içine girmeye çalışsa da uzun vadede devletlerin çatışan çıkarları bir tercih yapmasını gerektirecek ve güvensiz bir ülke olarak algılanmasına da neden olabilecektir. GKRY sadece Türkiye'ye karşı değil Mısır ve İsrail ile yaptığı anlaşmalarda hakkından fazlasına el atmıştır. GKRY'nin bu tutumu Türkiye için bölge dengelerini lehine çevirebilecek fırsatlar da sunmaktadır. Türkiye hâlihazırda zaten enerjinin pazara sunulması aşamasında en iyi alternatif olarak öne çıkmaktadır. Ankara yönetimi bölge ülkeleri ile ilişkilerinde daha dikkatli davranır ve enerjinin paylaşımı konusunda daha cazip anlaşmalar sunarsa GKRY-Yunanistan ikilisini desteklemenin maliyeti artacaktır. Bu da Türkiye'yi daha cazip bir ülke haline getirecektir.

Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji kaynakları hiç şüphesiz Türkiye gibi enerji ithal eden ülke için ekonomiye katkı sağlaması açısından önemli bir gelişme. Amerika ve diğer başat güçler için Akdeniz'de bulunan enerji, bölgedeki dengelerin yeniden kurulması perspektifinde önem kazanıyor olabilir. AB ve ABD'nin Yunanistan ve GKRY'ye olan desteğini bu açıdan da değerlendirebiliriz. Brzezinski Büyük Satranç Tahtası kitabında Türkiye'yi ve İran'ı jeopolitik eksen ülke olarak tanımlamış lakin; Türkiye ve İran için sınırlı kapasiteleri dâhilinde jeostratejik olarak da ekili olabilecekleri şeklinde ekleme yapmıştır. Küresel güçler Türkiye'nin enerjiden alacağı payın bölgenin politik denklemini değiştireceği ihtimalini de hesaba katarak Doğu Akdeniz için strateji belirlediği de düşünülebilir. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de kendi çıkarlarını ve KKTC'nin haklarını koruyabilmesi askeri ve ekonomik gücüne de bağlı olacaktır. Uluslararası anlaşmaların güç ve çıkar çatışmalarının etkili olduğu bir alanda geçerli olabileceğini düşünmek gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Türkiye güçlü bir tavır sergilerse ve GKRY uluslararası alanda destek bulamazsa uzlaşmaktan başka alternatifi kalmayacak ve masaya oturacaktır. Türkiye Kıbrıs sorununu ve enerji paylaşımı sorununu Yunanistan ve GKRY ile değil başat güçlerle çözmesi gerekir. Bu bağlamda Ankara'nın uluslararası alanda lobi faaliyetlerini ve diplomasiyi kullanma becerilerini de geliştirmesi gerekiyor. Türkiye, GKRY-Yunanistan ikilisinin uluslararası düzlemde yalnız kalmasını sağlayabilir ve askeri üstünlüğünü hissettirebilirse adil bir çözüm üretebilir. Aksi takdirde Türkiye Doğu Akdeniz ve Kıbrıs'ta telafisi zor kayıplar yaşayabilir.

KAYNAKÇA

ACER, Y. (2020). Kıta Sahanlığı Kavramı, Sınırlandırılması ve Doğu Akdeniz'de Deniz Alanları Sorunu. K. İNAT, M. ATAMAN, & B. DURAN içinde, *Doğu Akdeniz ve Türkiye'nin Hakları* (s. 369-408). İstanbul: SETA.

AÇIKSES, E., & CANKUT, A. (2009). Kıbrıs Meselesini Doğuran sebepler, Megali İdea ve Enosis. *Türk Dünyası Araştırmaları*(181), 69-94.

ADIBELLİ, B. (2007). *Osmanlı'dan Günümüze Türk-Çin İlşkileri.* İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Aksu , F. (2018). *EGE DENİZİ'NE İLİŞKİN SORUNLAR Karasularının Genişletilmesi Sorunu*. turkishgreek.org: http://www.turkishgreek.org/iki-uelke-arasindaki-temel-sorunlar-ve-taraflarin-yaklasimlari/ege-denizi-ne-iliskin-sorunlar/karasular-n-n-genisletilmesi-sorunu adresinden alındı

AKSU, F. (2013). Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Sorunu ve Türkiye - AB. S. H. BAŞEREN içinde, *Doğu Akdeniz'de Hukuk ve Siyaset* (s. 159-196). Ankara: A.Ü. SBF Yayınları.

AKSU, F., & ÇOLAK, Y. (2019). Türkiye'nin Dış Politika Krizlerinde Ahdi Hukuk: Kıbrıs ve Nahçıvan Krizleri. *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*(88), 19-54.

ALGÜR, B. (2020). Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'deki Son Uluslararası Gelişmeler Işığında Değişen Türkiye, ABD ve NATO Politikaları. *Anadolu Strateji Dergisi(ANASAM)*, 55-70.

ALTERMAN, J. B., & CONLEY, H. A. (2018). *Suriye, Türkiye ve Doğu Akdeniz.* Central For Strategic And International Studies (CSIS).

ALTINKAYA, S. (2020). *Türkiye, limanlarından daha fazla gelir elde edebilir*. www.dunya.com: https://www.dunya.com/kose-yazisi/turkiye-limanlarindan-daha-fazla-gelir-elde-edebilir/461246 adresinden alındı

ALTUN, M. (2019). *Doğu Akdeniz'de Değişen Dengeler ve Kıbrıs-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri*. yde.neu.edu.tr/: https://yde.neu.edu.tr/dogu-akdenizde-degisen-dengeler-ve-kibris-cin-halk-cumhuriyeti-iliskileri adresinden alındı

ASKEROĞLU, S. (2020). *Suriye İç Savaşının Onuncu Yılında Değişen Dengeler*. iramcenter.org: - https://iramcenter.org/suriye-ic-savasinin-onuncu-yilinda-degisen-dengeler/ adresinden alındı

ATEŞ, E. (2020). Avrupa Birliği'nin Ortak Savunma Kimliğinde Almanya'nın Rolü. S. BİÇER, & A. YILDIZ içinde, *Yeni Dünya Ekonomi ve Güvenlik Mimarisi* (s. 153-168). TASAM.

ATEŞOĞLU GÜNEY, N. (2019). www.setav.org: https://www.setav.org/5-soru-akdenizde-enerji-oyunu/ adresinden alındı

ATEŞOĞLU GÜNEY, N. (2020). Batılı Ülkelerin Doğu Akdeniz Politikaları. K. İNAT , M. ATAMAN, & B. DURAN içinde, *Doğu Akdeniz ve Türkiye'nin Hakları* (s. 129-158). İstanbul : SETA.

ATLAS, M. İ., & İSTİKBAL, D. (2020). Rusya ve Çin'in Doğu Akdeniz Politikaları. K. İNAT, M. ATAMAN, & B. Duran içinde, *Doğu Akdeniz ve Türkiye'nin Hakları* (s. 183-208). İstanbul: SETA.

AVCI, E. (2014, Mart 04). www.aa.com.tr: https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-in-guvenligi-abd-nin-en-oncelikli-konusu/177615 adresinden alındı

BAŞEREN, S. H. (tarih yok). *Doğu Akdeniz'de Gerilim*. 2021 tarihinde tudav.org: https://tudav.org/calismalar/deniz-alanlari/munhasir-ekonomik-bolge/dogu-akdeniz-serhat-h-baseren/ adresinden alındı

BAYRAK, Y. (2019). *Doğu Akdeniz Bağlamında Rusya*. www.tespam.org: https://www.tespam.org/dogu-akdeniz-baglaminda-rusya-yahya-bayrak/ adresinden alındı

BBC NEWS. (2020). *Akdeniz'de mülteci krizi: 2015'ten bu yana her yıl yüzlerce göçmen öldü*. www.bbc.com: https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-53988039 adresinden alındı

Bilge Adamlar Kurulu. (2013). *Doğu Akdeniz de enerji keşifleri ve Türkiye.* İstanbul: BİLGESAM.

BOTAS. (2020). *TürkAkım Projesi Açıldı*. botas.gov.tr: https://www.botas.gov.tr/Icerik/turkakim-projesi-acildi/232 adresinden alındı

BOTAŞ. (2020). botas.gov.tr : https://www.botas.gov.tr/Sayfa/dunyadaki-petrol-ve-dogal-gaz-rezervleri-nerelerdedir-ve-ne-kadardir/251 adresinden alındı

BOTAŞ. (2020). *TürkAkım Projesi Açıldı*. botas.gov.tr: https://www.botas.gov.tr/Icerik/turkakim-projesi-acildi/232 adresinden alındı

BOTAŞ. (tarih yok). *TANAP*. 2021 tarihinde www.botas.gov.tr: www.botas.gov.tr/Sayfa/tanap-dogal-gaz-iletim-as/201 adresinden alındı

BOZKURT, G. S. (2006). ABD'nin Orta Doğu Politikası. A. SANDIKLI, & K. DAĞCI içinde, *Büyük Orta Doğu Projesi Yeni Oluşumlar ve Değişen Dengeler* (s. 117-150). İstanbul: TASAM Yayınları.

BRZEZİNSKİ, Z. (2018). *Büyük Satranç Tahtası.* İstanbul: İnkılap Kitabevi.

CERRAH, U. (2015). Enerji Güvenliği ve Avrupa Birliği. H. ÇOMAK, C. SANCAKTAR, & Z. YILDIRIM içinde, *Enerji Diplomasisi* (s. 163-192). İstanbul: Beta Yayınları.

ÇAKIR, R. (2011). 2000'lerden İtibaren Doğu Akdeniz'de Enerji Alanında Yaşanan Gelişmelerin Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki Sorunlarına Etkisi. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: KARA HARP OKULU SAVUNMA BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ.

ÇAKMAK, C. (2006). Irak Savaşı ve Büyük Orta Doğu Projesi. A. SANDIKLI, & K. DAĞCI içinde, *Büyük Orta Doğu Projesi Yeni Oluşumlar ve Değişen Dengeler* (s. 151-174). İstanbul: TASAM Yayınları.

ÇETİN, M. (2010). *İktisadi Sistemler.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

DALAR, M. (2008). Dayton Barış Antlaşması ve Bosna-Hersek'in Geleceği. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1*(16), 91-123.

DEMİRCİ, M. C. (2019). *Kıbrıs ve Doğu Akdeniz üzerinde hegemonya mücadelesi*. tr.euronews.com: https://tr.euronews.com/2019/05/05/kibris-ve-dogu-akdeniz-uzerinde-hegemonya-mucadelesi-dogu-akdenizde-neler-oluyor adresinden alındı

DEMİRYOL, T. (2015). Kıbrıs'ta Enerji Diplomasisi ve Güvenlik. H. ÇOMAK, C. SANCAKTAR, & Z. YILDIRIM içinde, *Enerji Diplomasisi* (s. 259-284). İstanbul: Beta Basım A.Ş.

DENKTAŞ, R. R. (2007). *Son Çağrı.* İstanbul: Remzi Kitapevi.

DENKTAŞ, R. R. (2010). *İngiliz Parlamentosunda*. www.kibrispostasi.com: https://www.kibrispostasi.com/c1-KIBRIS_POSTASI_GAZETESI/j95/a9864-ingiliz-parlamentosunda adresinden alındı

DOĞAN, N. (2014). *Doğu Akdeniz'de Enerji Stratejileri ve Bölgesel Güvenliğin Geleceği*. 21yyte.org: https://21yyte.org/tr/merkezler/islevsel-arastirma-merkezleri/enerji-ve-enerji-guvenligi-arastirmalari-merkezi/dogu-akdenizde-enerji-stratejileri-ve-bolgesel-guvenligin-gelecegi adresinden alındı

DURAN, B., İNAT, K., & CANER, M. (2019). Türkiye'nin Kıbrıs Politikası 2018. E. BAYRAKLI içinde, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2018* (s. 261-286). İstanbul: SETA.

DURDULAR, A. (2016). Çin'in Kuşak Yol Projesi ve Türkiye-Çin İlişkilerine Etkisi. *T.C. Türk ‹şbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı Avrasya Etüdleri*, 77-97.

EĞİLMEZ, M. (2020). mahfiegilmez.com: https://www.mahfiegilmez.com/2020/11/gelir-sralamasndaki-yerimiz.html adresinden alındı

ERCAN, M., & KILINÇ, M. C. (2020). Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Ortadoğu Merkezli Doğu Akdeniz Politikaları "Kıbrıs Çatışması ve Libya Mutabakatı". *Anadolu Strateji Dergisi (ANASAM)*, 15-28.

ERCİYES, Ç. (2019). *Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Türkiye'nin Siyasi ve Hukuki Tezleri Sahadaki Uygulamaları* . www.mfa.gov.tr: https://www.mfa.gov.tr/data/dogu-akdeniz-deniz-yetki-alanlarinin-sinirlandirilmasi.pdf adresinden alındı

EROL, S. (2014). *Rusyanın Büyük Akdeniz Politikası ve Kıbrıs*. www.milligazete.com.: https://www.milligazete.com.tr/makale/857311/prof-dr-m-seyfettin-erol/rusyanin-buyuk-akdeniz-politikasi-ve-kibris adresinden alındı

ESLEN, N. (2017). *Küresel Güç Mücadelesi 21. Yüzyılda Jeostrateji.* İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

FURUNCU, Y. (2020). Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki Hidrokarbon Arama ve Sondaj Politikası. K. İNAT, M. ATAMAN, & B. Duran içinde, *Doğu Akdeniz ve Türkiye'nin Hakları* (s. 231-248). İstanbul: SETA.

GAFARLI, O. (2018). Rusya'nın Dış Politika Konsepti ve Büyük Ortadoğu'da Arap Baharı. (M. AKTAŞ, Çev.)

GÖKTEPE, C., & ÜNLÜ BİLGİÇ, T. (2014). İngiliz Güvenlik ve Dış Politikasında Kıbrıs (1945-1974). *bilig-Türk Dünyası ve Sosyal Bilimler Dergisi*(68), 141-168.

GÜRKAYNAK, M. (2005). Soğuk Savaş Sonrasında NATO ve Avrupa Güvenliği . *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7-27.

İKİZ, A. (2019). Tek Kuşak Tek Yol Projesi ve Türkiye'ye Olası Etkileri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 1689-1700.

IŞIK, M. (2021). *Rusya'nın Suriye'de Beş Yılı*. www.sde.org.tr: https://www.sde.org.tr/mithat-isik/genel/rusyanin-suriyede-bes-yili-kose-yazisi-21835 adresinden alındı

KAMİL, İ., & GÜNEŞ, Ü. (2014). Megali İdea'dan ENOSİS'e Kıbrıs (1814-1974). *Asia Minor Studies- International Journal Of Social Sciences, 2.*(Rauf Denktaş Özel Sayısı), 165-214.

KESER, U., & KESER, A. (2020). *Strateji, Espiyonaj, İntelijans ve Çatışma Kaynayan Kazan Akdeniz ve Kıbrıs.* İstanbul: Hiperyayın Yayıncılık.

KOCAKENAR, M. (2015). Amerikan Dış Politikasında Jeopolitik Teoriler ve Pratikler. Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

KOÇ, S. (2005). *Dünden Bugüne Kıbrıs Sorunu ve Stratejik Yaklaşımlar.* İstanbul: IQ Kültür ve Sanat Yayınları.

LACOSTE, Y. (2007). *Büyük Oyunu Anlamak.* (İ. AKÇA, Çev.) İstanbul: NTV Yayınları.

MACKINDER, H. J. (2013). *Tarihin Coğrafi Kalbi.* (K. YILMAZ, Çev.) İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayıncılık.

MAHAN, A. T. (2013). *Deniz Harbi Üzerine.* (A. WESTCOTT, Dü., & A. T. BÜYÜKONAT, Çev.) İstanbul: Doruk Yayımcılık.

MEARSHEIMER, J. J., & WALT, S. M. (2017). *İsrail Lobisi ve Amerikan Dış Politikası* (2. b.). (H. KÖSEBALABAN, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.

NİKOLSKYİ, A. (2015). *Putin: Türk Akımı Yunanistan'a Milyonlarca Euro Kazandırır*. tr.sputniknews.com: https://tr.sputniknews.com/rusya/201504081014894081/ adresinden alındı

ODTÜ. (tarih yok). 2020 tarihinde metu.edu.tr: http://users.metu.edu.tr/kktctntm/KKTC_tarihi/ingiliz.html adresinden alındı

OLGUN, A. (1999). *Dünden Bugüne Kıbrıs Sorunu .* İstanbul: Kastaş Yayınevi.

O'MALLEY, B., & CRAIG, I. (2012). *Amerika, Casusluk ve İşgal Kıbrıs Komplosu.* (H. TANITTIRAN, Çev.) İstanbul: Kalkedon Yayınları.

ORTAYLI, İ. (2014, Mart 02). Ayastefanos Antlaşması. *Milliyet Gazetesi*.

ÖZARSLAN, B. B. (2007). *Uluslararası Hukuk Açısından Kıbrıs Sorunu ve Avrupa Birliğinin Yaklaşımı.* İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.

ÖZDEMİR, B. Z. (2020). Uluslararası Deniz Hukuku Perspektifinden Türkiye'nin Doğu Akdeniz Politikası. K. İNAT, M. ATAMAN, & B. DURAN içinde, *Doğu Akdeniz ve Türkiye'nin Hakları* (s. 323-348). İstanbul: SETA.

ÖZDEMİR, Ç. (2018). *Analiz: Rusya'nın Doğu Akdeniz Stratejisi*. www.setav.org: http://www.setav.org/analiz-rusyanin-dogu-akdeniz-stratejisi/ adresinden alındı

ÖZERSAY, K. (2009). *Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme.* Ankara: Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi.

ÖZGÖKER, U., & ÇELİK, H. (2015). Kıbrıs'ta Enerji Politikaları ve İngiltere 'İlgisi'. H. ÇOMAK, C. SANCAKTAR, & Z. YILDIRIM içinde, *Enerji Diplomasisi* (s. 249-258). İstanbul: Beta Yayınları.

ÖZTEKİN, M. K. (2020). Doğu Akdeniz'de değişin Enerji Jeopolitiği ve Türkiye. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*(33), 1-51.

ÖZTÜRK, O. M. (2001). Doğu Akdeniz'in Güvenliği ve Kıbrıs. *Kıbrıs'ın Dünü, Bugünü ve Geleceğine İlişkin Vizyonu* (s. 163-174). Lefkoşa,KKTC: Yakın Doğu Üniversitesi.

ÖZTÜRK, O. M. (2003). *Stratejik Açıdan Doğu Akdeniz ve Kıbrıs.* Ankara: Altınküre Yayınları.

PAK, A. (2014). tuicakademi.org: https://www.tuicakademi.org/ adresinden alındı

PETEK, F. (2020). . Turk-Yunan iliskilerinde Megali İdea Ege ve Kıbrıs sorunlarının incelenmesi: https://www.stratejikortak.com/2020/11/turk-yunan-iliskilerinde-megali-idea-ege-ve-kibris-sorunlarinin-incelenmesi.html adresinden alındı

PETFORM. (2020). Petform.org : https://www.petform.org.tr/arama-uretim-sektoru/dunyada-petrol-uretimi/ adresinden alındı

RAYBURN, J., & SOBCKHAK, F. (2019). *IRAK SAVAŞI'NDA ABD ORDUSU.* (C. DEMİR, S. KAVAKLI, & A. SERT, Çev.) Ankara: Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Yayınları.

RENDA, Y. (2013). Loizidou Kararından Bugüne Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Kararları ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararlarının Kıbrıs'taki Mülkiyet Sorununa Etkisi. *Ankara Barosu Dergisi*, 389-397.

SALİHOĞLU, K. C. (2020). *Doğu Akdeniz'de Satranç.* İstanbul : Kaynak Yayınları.

SANDIKLI, A. (2006). Küresel Gelişmeler, Büyük Orta Doğu Projesi ve Türkiye'ye Yansımaları. A. SANDIKLI, & K. DAĞCI içinde, *Büyük Orta Doğu Projesi Yeni Ouşumlar ve Değişen Dengeler* (s. 15-28). İstabul: TASAM Yayınları.

SETA. (2020). setadc.org: https://setadc.org/trump-yonetimi-dogu-akdeniz-denklemine-giriyor/ adresinden alındı

SEVİM, C. (2013). *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Stratejik Düşünce Enstitüsü. (2019). *Doğu Akdeniz'de Yükselen Gerilim: Siyasi, Askeri ve Ekonomik Açıdan Yapılması Gerekenler.* Ankara: SD.

Stratejik Ortak. (2019). *Türkiye ile Libya'nın İmzaladığı "Mutabakat Muhtırası" Ne Anlama Geliyor?* www.stratejikortak.com: https://www.stratejikortak.com/2019/11/turkiye-ile-libyanin-imzaladigi-mutabakat-muhtirasi-ne-anlama-geliyor.html adresinden alındı

T.C Dışişleri Bakanlığı. (tarih yok). 2020 tarihinde mfa.gov.tr: www.mfa.gov.tr/kopenhag-zirvesi-12-13-aralik-2002.tr.mfa adresinden alındı

TAMÇELİK, S. (2009). *Kıbrıs'ta Güvenlik Stratejileri ve Kriz Yönetimi.* Ankara: ODTÜ Geliştrme Vakfı Yayıncılık ve İletişim.

TAMÇELİK, S. (2011). Kıbrıs'ta İngiliz Üslerinin Stratejik Önemi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 8*(1), 1511-1539.

TERRY, J. J. (2013). *Orta Doğu'da Amerikan Dış Politakası Lobiler ve Özel Çıkar Gruplarının Rolü.* (S. TEZCAN, & M. A. KİREÇCİ, Çev.) Ankara: ASEM Yayınları.

TURHAN, E. (2019). Avrupa Birliği'nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Savunma Boyutunun Gelişiminde PESCO'nun Rolü: Fırsatlar ve Zorluklar. *İşletme Fakültesi Dergisi, 20*(2), 347-374.

YAYCI, C. (2020). *Doğu Akdeniz'in Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye* (2. b.). İstanbul, Türkiye: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Yeniakit Gazetesi. (2019). www.yeniakit.com.tr: https://www.yeniakit.com.tr/haber/somurgeci-ingiliz-de-akdeniz-enerjisinden-pay-istiyor-790385.html adresinden alındı

Yıldız , M. (2020). Doğu Akdeniz'de Askeri Güç Dengesi ve Türkiye. K. İNAT, M. ATAMAN, & B. DURAN içinde, *Doğu Akdeniz ve Türkiye'nin Hakları* (s. 93-128). İstanbul: SETA.

YILDIZ, D. (2008). *Tarihi Geçmişi, Stratejik Önemi, Su Sorunu Açısından Akdeniz'in Doğusu.* İstanbul: Bizim Kitaplar Yayınevi.

YILDIZ, D. (2017). *Kuzey Irak'tan Kıbrıs'a Ateş ve Su.* İstanbul: Bizim Kitaplar Yayınevi.

YORKAN, A. (2006). *Avrupa Birliği Dış Politikasında Enerji*. tasam.org: https://tasam.org/tr-TR/Icerik/238/avrupa_birligi_dis_politikasinda_enerji adresinden alındı

YORULMAZ, M. (2015). Çin'in Enerji Güvenliği ve Arz Sorunu. H. ÇOMAK, C. SANCAKTAR, & Z. YILDIRIM içinde, *Enerji Diplomasisi* (s. 285-302). İstanbul: Beta.

EKLER

Ek-1: Kıbrıs tarihi kronolojik tablo

1571 - Kıbrıs Osmanlı devleti tarafından fethedildi ve ilk Türk cemaati adaya yerleştirildi.

1821 – Yunanistan Enosis fikrini resmi olarak kabul etti.

1830 - Bağımsız Yunan Devleti kuruldu.

1844 - Megali İdea ilk defa Yunan Devleti'nin resmi stratejisi olarak dillendirildi.

1878 – 93 Harbi'nin Ruslara kaybedilmesi sonucu İngilizlerin desteğini alabilmek için Ada Britanya İmparatorluğu'na kiralandı. (Osmanlı mülkiyeti devam lakin; yönetim İngilizlere geçti)

1914- İngiltere adaya tamamen el koydu.

1923 - Lozan Barış Antlaşması'nın 20. Maddesi gereğince, Türkiye adanın İngiltere'ye ilhakını kabul etti.

1931 - Rumların Enosis isyanı başladı, Rumlar İngiliz valisinin konağını yakınca İngiliz politikası sertleşti. Türk cemaati Enosis'e karşı olduğunu açıkdı.

1950 - Kıbrıs Rum Ortodoks kilisesi önderliğinde bir plebisit düzenlenmiş ve tekrar İngilizlerden Enosis talebinde bulunulmuş; lakin tekrar ret cevabı almışlardır

1955 - EOKA, Türkleri ve İngilizleri düşman olarak ilan etmiş ve imha edeceklerini deklare etmişlerdir. Yunan terör örgütü EOKA 1 Nisan'da adada faaliyete geçti

1956 - TMT (Kıbrıs Türk Mukavemet Teşkilatı) kuruldu. Artan şiddet olaylarının dinmemesi üzerine İngiltere Başbakanı Mc Millan Ada'nın Türk ve Rum toplumları ile Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin birlikte yönetmesini teklif etmiştir. Yunanistan karşı çıkmış ancak İngiltere planı uygulamaya koymuş Türkiye ile masaya oturmuştur.

Ek-1 Devamı

1959 - Zürih'te Türkiye ve Yunanistan arasında 27 maddelik bir anlaşma imzalanmıştır. Böylece Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması konusunda ilk adım atılmıştır. 19 Şubat 1959 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasını nihayete erdirecek olan Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında Londra Anlaşması imzalanmıştır. 16 Ağustos 1959'da Kıbrıs Cumhuriyeti ilan edilmiş ve yapılan anlaşmalarla Yunanistan'ın Enosis, Türkiye'nin ise Taksim tezlerinin önü kesilerek iki tarafın karşılıklı olarak iddialarından vazgeçtiği kabul edilmiştir.

1960 - Kıbrıs Anayasası imzalandı. Ada'ya simgesel Türk ve Yunan birlikleri yerleştirildi. Makarios cumhurbaşkanı, Fazıl Küçük cumhurbaşkanı yardımcısı oldu.

1963 - 21 Aralık'ta Noel katliamı ile EOKA, Türk cemaatine karşı 'etnik temizleme ve adadan kaçırma' politikasını doruğa çıkardı. *Enosis* amacı ve bu amaç doğrultusunda izlenen politikalar 1963 yılı itibariyle Ada'nın statüsünü sarsmaya başlamıştır. Makarios anayasa değişikliği talep etti ve Makarios'un bu talebi Ada'daki Türk kesimi ve Türkiye tarafından reddedildi.

1964 - Makarios Lefkoşa Anlaşmalarını tek taraflı feshettiğini deklare etti ve Ada'daki Türklere karşı saldırılarına devam etti. Türkiye vaziyet üzerine 13 Şubat 1964 günü BM Güvenlik Konsey'ine başvurarak kanlı saldırıların durdurulmasını talep etmiştir. Türkiye krizi aşabilmek ve katliamları durdurabilmek için 8 Ağustos 1964'te Yunan mevzilerini bombalayarak vurdu. 1964 Kıbrıs Krizi 9 Ağustos 1964 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'nin 193 sayılı kararı uyarınca tarafların ateşkesi kabul etmeleri ile sonuçlanmıştır.

1967 - Rum tarafı ve Yunanistan'ın saldırgan tutumları ve kurucu anayasayı ihlal eden davranışları Türk kesimini tedbir almaya ve yeni bir örgütlenme faaliyetine girişmeye itmiştir. Türk Toplumunun yasama ve yürütme işlevini yerine getiren Genel Komite lağvedilerek yerine 28 Aralık 1967'de Geçici Türk Yönetimi kurulmuştur

Ek- 1 Devamı

1974 - Yunanlı subayların yönettiği Ulusal Muhafız Örgütü, Cumhurbaşkanı Makarios'u devirdi ve EOKA-B önderi Nikos Sampson'u 'cumhurbaşkanı' ilan etti. Adadaki İngiliz üssüne sığınan Makarios, Kıbrıs'ı terk etmek zorunda kaldı. 19 Temmuz'da Türk çıkarma gemileri denize açıldı ve 20 Temmuz'da denizden çıkarma ve havadan indirmelerle Girne bölgesi kontrole alındı. Ancak Yunan birliklerinin adada garantör olarak bulunan Türk birliğine saldırması çarpışmaları bütün ada yüzeyine yaydı. 22 Temmuz'da Birleşmiş Milletler'in çağrısına uyularak ateş kesildi. Bu girişim sonucu, Kıbrıs'ta Nikos Sampson, Yunanistan'da ise askeri cunta devrildi.

1975 - 13 Şubat'ta, Kıbrıs Türk Federe Devleti'ni kuruldu. Aynı yıl içerisinde bir de nüfus mübadelesi gerçekleşti. Bu mübadele ile Kıbrıs'ın Güney kesimindeki Türkler, kuzey kesimine; kuzey kesimindeki Rumlar da güney kesimine geçti.

1983 - BM'nin Kıbrıs Cumhuriyeti tabirini kullanması ve Türk tarafını ikinci plana iterek Rum kesimini Tüm Ada'yı temsil edecek şekilde konumlandırmasını reddeden Kıbrıs Türk Federe Devleti 17 Haziran 1983'te yayınladığı 5 maddelik bildiriyle Kıbrıs Türk halkının *self determination* hakkını ilan etti. 15 Kasım 1983'te, KTFD Meclisi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) adında bağımsız bir devlet kurulduğunu dünyaya ilan etti. KKTC'nin kurulması, Rum tarafının, Yunanistan'ın ve Batılı devletlerin yanı sıra BM Güvenlik Konseyi'nin de tepkisini çekti.

1990 - 1990 yılında Kıbrıs Rum Yönetimi "Kıbrıs" adına AB'ye üyelik için başvurdu. BM'nin ve Türk tarafının uyarılarına rağmen topluluk 11 Eylül 1990'da bu başvurunun normal süreç içinde değerlendirilmesini kararlaştırdı.

1993 - AB, Haziran 1993'te Kıbrıs'ın tam üyelik için gerekli şartları taşıdığını belirten görüşünü yayınladı.

1995 - AB Parlamentosu, Kıbrıs sorunun çözümünü hızlandıracağını öne sürerek Kıbrıs Rum Yönetimi'nin üyelik başvurusuna onay vermiştir.

Ek-1 Devamı

1996 - 3 Haziran'da bir Kıbrıslı Rum asker, BM denetimindeki bölgede bir Kıbrıslı Türk asker tarafından vurularak öldü. 11 Ağustos 1996'da Kıbrıslı Rum motosikletçiler, Yeşil Hat'tı geçmeye kalkışınca Kıbrıslı Türk göstericiler ve Türk askerleri ile çatıştı. 70'ten fazla kişi yaralandı. Bir Kıbrıslı Rum öldü. 14 Ağustos 1996'da Kıbrıs'ta Derinya bölgesinde Türk güvenlik güçleri, Türk bayrağını indirmeye kalkışan bir Rum gencine ateş açtı. Rum genç hayatını kaybetti.

1997 - 4 Ocak'ta Kıbrıslı Rumların, Rusya'dan S-300 yerden havaya 150 km. menzilli füze alımına ilişkin anlaşmaya imza koyması uluslararası arenayı ve dolayısıyla hassas Türk-Yunan ilişkilerini karıştırdı. Türkiye'nin yanı sıra BM ve İngiltere'nin de karşı çıkması ile Rum tarafı S-300'ler konusunda geri adım atmıştır. Üyelik başvurusunun kabulünün ardından Aday ülke statüsüne geçen Rum kesimi için tam üyelik müzakere süreci 1997 tarihli Lüksemburg zirvesi ile başladı.

1999 - AB'nin 10-11 Aralık 1999'da yaptığı Helsinki zirvesinde Türkiye'nin AB'ye tam üyelik için adaylığı resmi olarak kabul edildi. Türkiye için tarihi bir öneme sahip olan bu zirvenin

sonuç belgesinde genişleme sürecindeki Türkiye'nin konumu ve Kıbrıs sorunuyla ilgili özel maddeler de yer aldı.

2002 - BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın 11 Kasım 2002'de onun adıyla anılan Annan Planı Kıbrıs Adası'nı bağımsız bir devlet olarak birleştirmeyi öngören bir Birleşmiş Milletler planı olarak ilgili taraflara sunuldu. Kopenhag Zirvesi'nde Kıbrıs Rum tarafı AB'ye 1 Mayıs 2004'te üye yapılacak on ülke arasında sayılmıştır.

2004 - Annan Planı referanduma sunuldu. Referanduma sunulan belge Türk kesiminin %64,91 'Evet' oyuna karşı Rumların %75,83'lük 'Hayır' oyuyla reddedildi. Mayıs 2004 tarihinde Kıbrıs Rum Kesimi'nin AB'ye tam üyeliği gerçekleşti.